

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ

FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

ARCHITEKTURA A URBANISMUS MĚSTA CHRUDIMI V LETECH
1900-1945

Magisterská diplomová práce

Bc. Aneta Kopecká

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, Csc.

Olomouc, 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci Architektura a urbanismus města Chrudim v letech 1900-1945 vypracovala samostatně na základ použité literatury a pramenů, uvedených v závěru práce a řádně citovaných.

Aneta Kopecká

Srdečně děkuji

všem, kteří se podíleli na vzniku této diplomové práce, především Rostislavu Šváchovi za odborné vedení, cenné rady a připomínky. Práce by nemohla vzniknout bez pomoci a asistence Markéty Davidové a Davida Richtery, pracovníků Regionálního muzea v Chrudimi. Za vstřícnou spolupráci dále děkuji Janě Grimmelové a Davidu Novotnému, odborným archivářům ze Státního okresního archívu v Chrudimi.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Literatura, prameny, přehled zpracování předmětu	8
3. Chrudim 1. poloviny 20. století	11
4. Urbanismus 1. poloviny 20. století	16
5. Stavební vývoj v období let 1900-1918	27
Muzejní komplex čp. 85/IV, 86/IV	29
Vila „ <i>Na krásné vyhlídce</i> “ čp. 227/II	32
Vodičkova vila čp. 367/IV	33
Měšťanská chlapecká škola čp. 28/II	35
Královská česká zemská hospodářská škola čp. 205/IV	37
Dělnický dům čp. 256/III	38
Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III.....	39
Musilova vila čp. 418/III.....	42
Věžový vodojem	43
6. Stavební vývoj v období let 1918-1930	45
Nájemní domy čp. 365/II a čp 366/II	46
Habrmanův dům čp. 490/IV	47
Popperova obuvnická továrna	48
Hrobka rodiny Popperových	51
Bývalý obytný dům čp. 482/III	52
Bývalý zemědělský výzkumný ústav čp. 525/IV	53
7. Stavební vývoj v období let 1930 – 1945	56
Spořitelna čp. 83/IV	57
Pippichovo divadlo.....	61
Leguma.....	70
Husův sbor.....	71
Činžovní dům čp. 8/IV	72
Domy Cyrila Lohana	73
8. Závěr	75
9. Poznámky.....	77
10. Prameny a literatura	84

Prameny.....	84
Literatura	85
11. Seznam obrazových příloh.....	88
12. Obrazová příloha.....	92
13. Summary	129
14. Anotace	130

1. Úvod

Chrudim, kdysi královské věnné město, zaujímala přední místo ve východních Čechách jako střed krajské správy i jako vynikající kulturní středisko. Během své bohaté historie město škol zaslouženě obdrželo přívěsisko „*Athény východních Čech*“. Nepřízní okolností byla Chrudim v přechodu do 20. století zatlačena svými „*šťastnějšími*“ soupeři, sousedními městy Pardubicemi a Hradcem Králové. Nicméně minulost města je zde do současnosti velmi dobře reprezentována svým příkladným kulturním dědictvím a zdařilou architekturou. Výraznou stopu v Chrudimi zanechal její občan JUDr. Karel Pippich, který se na konci 19. století mimořádně zasloužil o chrudimské divadelnictví a na jeho připomínku město pojmenovalo svou novou divadelní scénu v konstruktivistickém duchu z roku 1934.

Navázat na slavnou kulturu historismu 19. století v Chrudimi, představuje náročný úkol. Zvláště pak při stavební konjunktúře veřejných institucí nebo výrazné produkce rodiny architektů Schmoranzů. Město Chrudim patří z hlediska moderní architektury k velmi zajímavým územím. V důsledku ztráty dechu za sousedními městy si chrudimští radní značně vážili svých movitých stavitelů, kteří se nebáli u svých projektů oslovit známá jména architektů.

Diplomová práce sleduje bohatou architektonickou proměnu města Chrudimi v 1. polovině 20. století. Text nejprve stručně charakterizuje historii města daného období a rovněž seznámí čtenáře s jeho progresivní urbanistickou proměnou. Práce se dělí na tři hlavní kapitoly časové vymezené obdobími 1900 – 1918, 1918 – 1930 a 1930 – 1945, přičemž jednotlivé části tvoří katalog vybraných staveb zajímavých z architektonického hlediska. Každá sekce je uvedena nástinem kulturního dění a politických poměrů a k jednotlivým částem je přiřazen katalog vybraných staveb.

Na vybraných stavebních objektech práce objasní městský stavební ruch, proměnu architektonické tvorby a analyzuje je ze stylových aspektů.

V dějinných souvislostech text podá ucelený přehled zejména veřejné výstavby, přestože se zajímá i o podnětné soukromé stavby, s důrazem na jejich tvůrce. Dále se pozornost upíná k sepětí novodobé moderní tvorby s politickým a kulturním životem a jejím mediálním ohlasem.

V závěru je nutné upozornit, že tato diplomová práce zdaleka nerekapituluje veškeré stavební dění uvedené doby, ale zaobírá se převážně nejhodnotnější chrudimskou architekturou. V průběhu druhé poloviny 20. století některé budovy ztratily pod vlivem nepříznivých rekonstrukcí a restaurací svojí původní podobu nebo se nacházejí ve špatném stavu, proto jsem některé stavby musela eliminovat. V budoucnu se snad dočkají žádoucích oprav a zasazení do seznamu nemovitých kulturních památek. Obrazový materiál, složený z dobových snímků, architektonických návrhů, map a plánů, poskytne čtenáři představu o původním zevnějšku.

2. Literatura, prameny, přehled zpracování předmětu

Dosud neexistuje komplexní a koherentní práce věnující se architektuře a urbanismu 1. poloviny 20. století v Chrudimi a až na některé výjimky je tento předmět málo probádaný. Dílčí studie o vybraných stavbách a články vyjadřující se okrajově k tématu přináší sborník a časopis *Chrudimské vlastivědné listy*, vycházející v redakci Regionálního muzea v Chrudimi. S ediční činností muzea se můžeme seznámit prostřednictvím textů historika Pavla Kobetiče, který se zabývá dějinami 19. a 20. století, literární historií a v posledních letech i architekturou. Ve spolupráci s Milenou Burdychovou tak vznikla útlá monografie pojednávající o stavbě *Budovy chrudimského muzea*.¹ Sešit z roku 2004 vydaný jako 25. ediční svazek přehledně interpretuje muzejní architekturu pozdního historismu. Tomuto sešitu předcházely odborné články obou autorů. Ve *Východočeském sborníku historickém*² nalezneme Kobetičův text *Stavba průmyslového muzea pro východní Čechy*, zveřejněný v roce 1993, a studii z roku 1997 v *Chrudimském vlastivědném sborníku*³, pojmenovanou *Z historie chrudimských muzejních budov*, od Mileny Burdychové.

Z historického hlediska nelze nezmínit dobové monografie města z pera významných historiků a rodáků. Ve státním okresním archívu města Chrudimi je uloženo celoživotní dílo historika Čenka Floriána *Topografie města Chrudimě*.⁴ Rukopis uvádí seznam všech chrudimských domovních jednotek a jejich majitelů od 16. století do 30. let 20. století. První místopis *Chrudim a Chrudimsko, průvodce městem a okolím s mnoha vyobrazeními, mapkami a plány*⁵ sestavil Jan Zítek již v roce 1925. V němž Zítek poskytuje nepřeborné množství informací o historii města, dále přehled o veřejných stavbách, doporučuje též vhodná místa k navštívení.

Publikace mimořádného významu představuje populární *Stará Chrudim*⁶ z roku 1991. Za publikací stojí Jiří Charvát, který se nepochybně

inspiroval knihou, nesoucí stejný název, od Fedinanda Pochobradského z roku 1932. Autor textu trpělivě sesbíral poznatky pokrývající chrudimskou historii, rovněž objasnil sféru společenského života přes školství, tradiční divadelnictví a hudební činnost a nevyhýbá se ani zmínkám o architektuře do období historismu. Tím narážím na důležitý fakt, že Charvát v knize povětšinou obsáhl témata do konce 19. století, vzácně s přesahem do 20. století. Přes tuto skutečnost musím konstatovat, že z textu lze čerpat užitečná fakta.

Architekturu historismu v Chrudimi přehledně zpracoval ve své bakalářské práci Michal Kopecký z roku 2011. Jeho práce osvětlila, jakým způsobem se promítl hospodářský vzestup města 2. poloviny 19. století do architektonické a stavební produkce. Dále autor podrobně sledoval vůdčí postavení rodiny architektů Schmoranzů, kteří zaujímali dominantní postavení na poli chrudimské výstavby.

V posledních letech vznikly tři nové publikace pokrývající chrudimskou historii či aspekty týkající se městské stavební činnosti. Autorský kolektiv Pavla Kobetiče, Tomáše Pavlíka a Ivo Šulce vydal v roce 2005 encyklopedii *Chrudim*⁷, která připomněla 950. výročí první písemné zmínky o městě. Kniha přináší obšírné informace, abecedně zařazené do jednotlivých hesel a mimoto ilustračním a fotografickým doprovodem vysvětluje některé stavební či urbanistické termíny. Kniha *Chrudim*⁸ z edice Zmizelé Čechy, kterou sepsal ředitel okresního archivu v Chrudimi Ivo Šulc, přibližuje čtenářům historickou i stavební proměnu města. První vydání vyšlo v roce 2010, úvodní text doplňuje přes sto unikátních archivních fotografií. Nejnovější reprezentativní kniha, zabývající se jednotlivými chrudimskými obvody a architekturou, je *Chrudim, jak ji (ne)znáte*⁹, od Radka Kalhousy. Publikace z roku 2014 obsahuje desítky fotografií současné podoby města doplněné o zajímavé příběhy z historie a provází tak čtenáře městskými čtvrtěmi. Samostatné celoformátové snímky velmi dobře prezentují krásu dnešního města. Autorovi především šlo o připomenutí zajímavých nebo zapomenutých míst.

Výpravná publikace z roku 2006, *Kaleidoskop tvarů*¹⁰, dokumentuje poslední století moderní architektury v Pardubickém kraji. Vybrané stavební objekty obsáhl kolektiv autorů složený ze Štěpána Bartoše, Zdeňka Lukeše a Pavla Panocha. V Chrudimi se věnují pouze třem stavbám, Sýkorovou vilou, Husovým sborem církve československé a divadlem Karla Pippicha. Sýkorovu vilu čp. 27/III zařadil do oblíbeného titulu *Slavné vily Pardubického kraje*¹¹ Pavel Panoch. V edici *Slavné vily* se zrodila v roce 2009 jako dvanáctá publikace. Nicméně podrobněji historii Sýkorovy vily zpracoval již dříve Pavel Šopák v příspěvku *Kotěrova vila v Chrudimi* z roku 2003, který zveřejnil časopis *Muzejní a vlastivědná práce: časopis společnosti přátel starožitností*.¹² V příspěvku se autor zabývá skutečným autorstvím projektu vily.

Nezbytnou položku při vzniku mé diplomové práce tvořil dobový tisk. Novinové články z tisku *Český východ* z let 1900 – 1913 pravidelně shrnovaly městský stavební ruch. Ve stručných sloupcích seznámil jejich autor čtenáře s aktuálním stavebním děním, nicméně formálnímu zhodnocení se tu po architektonické stránce příliš nedostalo. Nejživější diskuze zaměřené na stavební činnost probíhaly při otázkách potřeby nových veřejných budov či při jejich následných slavnostních otevřeních. Velmi zajímavý příspěvek vyšel ve zvláštním vydání novin *Zpravodaj Chrudimska* z roku 1934 k otevření nové reprezentativní budovy městského divadla. Zde se články soustředí na chrudimskou divadelní tradici a význačnou osobnost Karla Pippicha. Největší výčet informací o stavební realizaci divadla obsahuje památník *Divadelní Chrudim: 1801-1934: Památník vydaný k otevření městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi dne 18. února roku 1934*.¹³ Památník zpracoval Zdeněk Kobza. Všechna tato periodika jsou uložena v Regionálním muzeu Chrudim, kde lze vyhledat i dobové snímky, plány a mapy.

Pro své bádání jsem dále využila archivní fondy Berní správy státního okresního archívu v Chrudimi. Jde o zásadní prameny, které mi poskytl potřebné poznatky ohledně stavební činnosti v obci.

3. Chrudim 1. poloviny 20. století

Chrudim, rozprostírající se v Chrudimské pánvi, leží na okraji úrodné Polabské nížiny a v nejsevernějším výběžku Českomoravské vysočiny. To vše přinášelo klimaticky vhodné podmínky pro osídlení a zemědělství. Městem protéká řeka Chrudimka a lemuje jeho starobylé centrum ze tří stran. Řeka tak vytvořila přirozený poloostrov ohraničený městskými hradbami.

Historie osídlení chrudimského teritoria sahá až do devátého století. Výhodné polohy a plodnosti kraje využily prvně slovanské kmeny, a to v samotné Chrudimi či v blízkém povodí řeky Chrudimky. Před rokem 1055 se slovanské hradiště, velikostí totožné se středověkým městským jádrem, stalo součástí přemyslovskeho správního systému. První písemná zmínka o hradišti nazvaném „Chrudim“ se vztahuje k roku 1055, kronikář Kosmas v ní zaznamenal úmrtí knížete Břetislava I. Druhá polovina 13. století přinesla pro chrudimské dějiny významnou přeměnu. Na místě starobylého hradiště se v roce 1276 zrodilo královské věnné město z vůle krále Přemysla Otakara II. Založení královského města znamenalo zásadní obrat v urbanistickém vývoji, vznikaly nové cesty s hlavním náměstím a jednotlivými novými domy. Do organismu města se zakomponovaly důležité stavby, mezi ně patřil kostel, sídlo královského správce, vstupní brány, masné krámy a později radnice.¹⁴

Význam Chrudimi, jež od počátku 13. století náležela českým královnám, podstatně vzrostl po reformě krajského zřízení v roce 1751. Ve městě se trvale usadil krajský úřad, jehož působnost se vztahovala na celý chrudimský kraj.¹⁵

Do 19. století vstupovala Chrudim sice jako provinční, ale krajské město čítající na šest tisíc obyvatel. Nicméně na konci tohoto věku zastávala funkci už jen okresního města a v oblasti hospodářství či růstu populace výrazně ztrácela dech, v porovnání se sousedními Pardubicemi a blízkým

Hradcem Králové. Přesto se během sta let zbavila charakteru středověkého města a začala se výrazněji rozrůstat a modernizovat. V roce 1850 postihla město tragická událost. Téměř celé Kateřinské a Jánské předměstí zničil rozsáhlý požár. Další nepřízní osudu ztratila Chrudim post krajského města. Sídlo krajské správy se z politických důvodů přesunulo do sousedních Pardubic, krajský soud pak do Vysokého Mýta.¹⁶

Z hospodářského hlediska patřila Chrudim v tomto období k rolnicko-řemeslnému městu. Vedle rolnictví se život dlouho odehrával ve znamení produkce tradičních řemeslných dílen, zvláště se pěstovalo koželužství, soukenictví, punčochářství a mydlářství. U zprůmyslnění města sehrála prvotní roli textilní továrna Josefa Čížka nebo bavlnářská továrna Františka Vencla.

Od roku 1861 téměř až do počátku nového století zastával funkci starosty města Josef Klimeš. V uvedeném období realizoval řadu stavebních počínů, obec ožila národním a kulturním životem, zejména divadelnictvím. První vlak přijel do Chrudimi dne 1. června 1887, a to na trati Pardubice – Německý (dnes Havlíčkův) Brod.¹⁷ Se zdokonalením dopravního spojení se hospodářství města začalo postupně zlepšovat. V šedesátých letech 19. století se zakládají první moderní průmyslové podniky. Tento ruch reprezentuje cukrovar založený v roce 1867, který dodnes sídlí v Tovární ulici v severní městské čtvrti. Roku 1868 vznikl, s výraznou podporou starosty Josefa Klimeše, akciový pivovar dle plánu architekta Františka Schmoranze staršího nebo nová sladovna z roku 1872. Vedle městských podniků se v Chrudimi rozrostly soukromé průmyslové závody. Od roku 1853 pomalu budoval své impérium zámecký tovaryš František Wiesner. Jeho strojírenská továrna v Čáslavské ulici dosáhla mezinárodní známosti. Mezi další úspěšné podniky řadíme obuvnickou továrnu Friedricha Leopolda Poppera, kterou Popper převzal po rodině Beckových v roce 1890. Firma vystřídala za dobu své existence několik názvů. Dnes vystupuje pod názvem Evona a.s. se zaměřením na textilní zboží. Pozvolný průmyslový růst změnil obraz Chrudimi ze školského města v industriální středisko. Nicméně tento přerod nedokázal

zastavit ústup Chrudimi z výsadního místa do stínu progresivnějších Pardubic.¹⁸

Avšak ve svém kulturním životě se Chrudim drala do popředí, mohla čerpat ze své dlouholeté divadelní tradice, kterou si pěstovala od počátku 19. století. Divadelní činnost významně obohatil JUDr. Karel Pippich, který zde zformoval první divadelní spolky. Kulturní prosperita města v sobě odrážela změnu životního stylu, ovlivněnou vývojem moderní ekonomiky a techniky. Mimořádnými proměnou prošlo školství. Měnilo se celkové městské uspořádání, obec zakládala nové školy a zřizovala pro ně honosné paláce. Město budovalo další významné veřejné budovy, mezi něž řadíme například arciděkanství nebo průmyslové muzeum. Už na konci 19. století je Chrudim považována za město škol, úřadů a bohatého kulturního života. Za vyspělé školství obdržela označení „*Athény východních Čech*“. O umělecké aspekty ve městě pečovalo zejména Průmyslové muzeum, vystavěné mezi lety 1897 – 1901 podle plánů architekta Jana Vejrycha. Prostory muzea poskytovaly v celém dalším období možnosti k pořádání rozmanitých kulturních aktivit.¹⁹

Na počátku 20. století vykazovala Chrudim průmyslově zemědělský charakter. Existovaly zde textilní, obuvnické a strojírenské továrny a velké potravinářské podniky. Vedle stávajících podniků v oblasti potravinářského průmyslu vznikla v Chrudimi prosperující firma Leguma, která se zabývala pěstováním rychlené zeleniny a okrasných květin. Léta první světové války poznamenala Chrudim podobně jako ostatní česká města. Zakladatelský ruch ustal a společnost se uzavřela sama do sebe. Naprostá většina chrudimských podniků však tuto nepříznivou dobu přestála. Po první světové válce se Popperova továrna soustředila především na výrobu luxusní obuvi pro vývoz. Mezi důležitá odvětví patřilo rozvíjející se stavitelství a výroba stavebních hmot. Ekonomickou expanzi ukončila světová hospodářská krize, která se zpožděním pronikla do Československa a pokračovala zhruba do konce třicátých let. Období po krizi se již vyznačovalo zhoršenou mezinárodní politickou situací a také výdajem velkých finančních obnosů určených pro obranu země.²⁰

Do roku 1900 zastával funkci starosty výše zmiňovaný Josef Klimeš, který zastupoval Staročeskou stranu. Po zemřelém Josefu Klimešovi se na kulturu jeho obecní politiky pokusil navázat Karel Havelka. Jeho volbu dne 1. července 1901 předcházely vážné úvahy, že by se starostou mohl stát Karel Pippich. Ten však o starostenský úřad nikdy neusiloval. Vrchol Pippichovy veřejné činnosti spočíval právě ve sblížení Chrudimi, Hradce Králové a Pardubic. Díky jeho vytrvalé práci vzniklo v roce 1905 první profesionální divadelní těleso - Divadlo sdružených měst východočeských

Od devadesátých let 19. století vznikaly v Chrudimi dělnické spolky. Za připomínku alespoň stojí sdružení Svornost, které mělo spíše vzdělávací charakter, ale stalo se pro sociální demokracii v Chrudimi. Sociálně demokratická strana založila svou místní organizaci v roce 1901 a získala si zde značné procento voličů.

Po skončení první světové války se 29. října 1918 v Chrudimi ustanovil sedmnáctičlenný Národní výbor pro okres chrudimský, sestavený ze zástupců všech českých politických stran. Předsedou byl zvolen JUDr. Karel Pippich. V prvních obecních volbách po válce v červnu roku 1919 jednoznačně zvítězila Československá sociální demokracie. Po počátečních neshodách se postupně správa města ustálila ve stabilní skupinu místních politiků, pracujících na základě vzájemného respektu. Tak jako poslední čtvrtina 19. století se nesla s osobou dlouholetého starosty Klimeše, léta první republiky patřila novému starostovi Václavu Káškovi. Tento sociálně demokratický politik působil v čele města pouze s jednou přestávkou od roku 1919 do roku 1938.

Hrozbu pro Chrudim přinesla zamýšlená reorganizace československé veřejné správy formou župního zřízení. Chrudimi se v ní upíralo župní postavení, tedy statut krajského města.²¹ Do praxe však župní zřízení nevstoupilo. Velké počty dosáhli chrudimští dne 15. června 1920, kdy město navštívil prezident T.G.Masaryk. Obeznámen se situací tzv. „*župní křivdy*“, přislíbil obci jako kompenzaci pomoc s vybudováním Křižanovické vodní přehrady a s umístěním vojenského pluku do města.²²

Německá okupace v březnu roku 1939 znamenala konec svobodného vývoje města, které se muselo přizpůsobit nařízení okupační správy. V říjnu 1942 vedení obce převzal německý komisař. Městský a okresní úřad se pak nuceně podílely na oficiálních oslavách a propagandě. Aktivní byly pobočky NSDAP a Národní árijské kulturní jednoty. Během války se ve městě rozvinul protifašistický odboj, mnozí občané zahynuli nebo skončili v koncentračních táborech. Kulturní a společenský život charakterizovala během druhé světové války hlavně přednášková činnost, výstavy a hudební pořady.²³

První volby po druhé světové válce v roce 1946 přinesly úspěch komunistické straně. Ve městě panovalo napětí mezi komunistickou stranou a ostatními stranami. Spory se vedly ohledně znárodnění, národní správy a stíhání kolaborantů. Lidové soudy často omilostňovaly obviněné, což bránilo konfiskaci jejich majetku. Změna však přišla záhy s rokem 1948, kdy druhá vlna znárodnování přeměnila velké tovární podniky na státní. Největším příkladem toho byla nově vzniklá Transporta, dříve Wiesnerova strojní továrna. KSCB během několika měsíců dokončila převzetí městské správy. Součástí běžného života se stala politická propaganda, plnění hospodářských plánů, brigády či masivní politické oslavy.

První polovina 20. století znamenala v dějinách Chrudimi velký zlom. Na straně jedné se nebyvale pozměnil charakter města, a to směrem k modernímu správnímu středisku regionu. Zlepšila se také celkově jeho hospodářská infrastruktura. Na straně druhé jde o pozvolné období stagnace, kdy upadá postavení Chrudimi jako dominantní východočeské metropole. Tuto roli v době první republiky převzaly prudce se rozvíjející se Pardubice s Hradcem Králové.

4. Urbanismus 1. poloviny 20. století

Chrudim je staré královské město, které se po staletí harmonicky rozvíjelo na ostrohu nad řekou Chrudimkou. O počátcích urbanizace můžeme hovořit až od doby založení věnného města. Společenské a obchodní centrum tvořilo obdélníkové náměstí, které dnes nese jméno po nejslavnějším chrudimském rodákovi Josefu Resslerovi. Dnešní ulice Štěpánkova, Břetislavova a Filištínská v historickém jádru kopírují svým tvarem hranu ostrohu nad svahek k řece. Patří tak k nejstarším ulicím města, na ně navazuje další síť ulic a uliček kolmo spojených. Nejstarší písemné prameny, o něž se můžeme opřít při sledování stavebního vývoje města, pocházejí z první poloviny 15. století. Z nich se dozvíme, že zhruba dvě století po založení královského města vznikla základní síť ulic, doloženy jsou brány, mlýny a mosty. Hradební systém se zřejmě dokončil až po husitských válkách. Město lemovaly dva pásy hradeb a na nejzranitelnější východní straně se u hradeb rozprostíraly příkopy.

Hlavní dva přístupy do města chránily Dolní a Horní brána, v obou případech šlo o soustavu tří samostatných bran. Nové město obíhal val, z něhož se dochovaly nepatrné zbytky. Kolem Chrudimi se utvářela soustava velkých hospodářských dvorů. Od druhé poloviny 15. století do konce 18. století se v porovnání s následujícími epochami půdorys města měnil relativně málo. Centrem města procházela stará Křivolaká a Břetislavova ulice, která si udržela hlavní tranzitní význam až do 19. století. Systém horních městských bran, ústící na Nové Město s dominantou kostela sv. Michala, zanikl v rozmezí let 1801-1803, poslední vnější část pak roku 1879. V souvislosti s úpravou svažitého dláždění, nahrazeného v roce 1852 Širokými schody, zanikla i brána, jež spojovala Kateřinské podměstí s centrem i Novým Městem.²⁴

V průběhu první poloviny 19. století se osídlení města z urbanistického hlediska příliš nezměnilo, v menším měřítku se rozvinulo

Nové Město a Kateřinské předměstí. V té době stálo ve městě přibližně 371 domů. Stavební dozor nad městem zastával městský stavitel. Nově vzniklou funkci od roku 1841 nejprve krátce vykonával František Hlaváček. Nejdéle v této úloze setrval architekt František Schmoranz starší, své role se ujal na konci čtyřicátých let 19. století a setrval v ní téměř do počátku 20. století.²⁵

Do tváře města se však výrazněji promítal růst počtu obyvatelstva, změny architektonických slohů, živelné i dějinné události. Centrum města se postupně měnilo s výstavbou nových domů. Stísněné, ostrožně vymezené jádro města se nemohlo nadále rozrůstat, nicméně u předměstí situace nadále umožňovala zaplňovat nové prostory. Na tomto místě se formovala čerstvá plocha zástavby, zahustila se uliční síť, spojená se vznikem nových ulic.

Do podoby Kateřinského či Jánského předměstí výrazně zasáhl požár v roce 1850. Celkem lehlo popelem 108 bytových čísel a 278 objektů. Co se týče finanční škody, činila téměř 130 000 tisíc zlatých. Především utrpěl městský pivovar, špitál a nově opravené městské divadlo. S dobou po požáru spojujeme novou etapu urbanistického vývoje v Chrudimi. Zvláštní komise vypracovala plán postižených lokalit a vyznačila v něm objekty, které již neměly být obnoveny, tím pádem pozměnila rozložení uličních čar. Šlo tak o jeden z prvních regulačních plánů města.

Stavební vzestup druhé poloviny 19. století se projevil zejména ve výstavbě veřejných budov. Některé školy byly situovány do volných panoramatických lokalit, tím vznikla například budova dívčího lycea na jihozápadě města Na Skřivánku nebo škola obchodní akademie na východě Nového Města. Čtvrť Nové Město umožnila pro novou výstavbu nejvhodnější podmínky. Sady, zahrady a jednotlivé domky nahrazovaly od druhé poloviny 19. století bloky zástavby. Typický příklad vykresluje Tyršovo náměstí, které poskytlo vhodnou lokaci pro místní sokolovnu a okresní dům. Chrudimi stoupala její atraktivita díky obnově vyhořelých objektů a lákala svou výhodnou polohou, rozvíjejícím se průmyslem a nově vzniklými školami. Na konci 19. století vyrostla v severní části města na volných zelených plochách Jánského předměstí nová industriální zóna, zahrnující podniky převážně

potravinářského průmyslu. Šlo například o lihovar, cukrovar nebo sladovnu. Směrem na severozápad od historického centra se rozvíjel strojírenský podnik rodiny Wiesnerů. Firma se rozkládala na Masarykově náměstí a v přilehlé nové Čáslavské ulici.²⁶

Dvacáté století překonalo předchozí etapu v celé řadě parametrů, jak v růstu počtu obyvatel, tak i v obytné výstavbě. V roce 1941 se v *Chrudimských novinách* dočítáme: „V roce 1840 měla Chrudim přibližně 750 domů a 5.800 obyvatel, o sto let později v roce 1940 má asi 1924 domů a cca 14.000 obyvatel. Není to vývoj rychlý, ale správně podchycen mohl by být jevem trvalým. V sousedství Pardubic nemůžeme počítat s abnormálním růstem“²⁷ Logicky s tímto jevem souviselo výrazné rozšíření městské obytné zóny. K hlavním hybatelům těchto procesů patřil nárůst průmyslu, silniční dopravy, ale i příhodnější hospodářská a politická situace. Tehdy vznikly až tři desítky nových ulic. K typickým příkladům patří zástavba dnešních ulic Krocínovy, Alšovy, Koželužské, Čs. armády, Přemysla Otakara, Koželužské, Sokolovské, Svatopluka Čecha, Heydukovy, Opletalovy, Chelčického, Švermovy, Slezské a Slovenské.

Organický srůst historického jádra města s novými městskými obvody, lze sledovat na plánech z let 1883 – 1907. Mapu z roku 1897 vykreslil městský geometr Alois Thuma. **[1,2,3]** Když porovnáme situace na mapách, vyzorujeme, že Chrudim rozšířila své hranice zejména severním a jihozápadním směrem. V severní části přibyly výše zmiňované továrny, ale také městský park. Na starou ulici Tovární navázaly kolem roku 1910 nové bloky ulic Nerudova a V Hliníkách. Východním směrem se obec rozpínala do zahradní lokace Nového Města, kde vznikaly především rodinné domky. Novoměstská ulice, dříve ležící v liduprázdné periferii Nového Města, dlouho představovala jediný přístup do centra města od jihu a východu. Na jihozápadě industriální i obytná zástavba dosáhla železniční trati na Německý Brod. Čerstvou obytnou plochu protínaly mladé ulice Dvořákova, Čs. armády, Přemysla Otakara II., Revoluční a Rooseveltova. Jižním směrem se rozšířila zástavba Kateřinského předměstí.

V novém století se v Chrudimi prosazoval nový trend pohodlného bydlení za městem v zahradních lokalitách Nového Města. Stavební ruch se zintenzivnil ve výstavbě rodinných domů i menších dělnických domků rozkládajících se na mladém chrudimském předměstí.

Honosné vily z první dekády 20. století, mezi něž patří Vodičkova vila čp. 367/IV nebo Kotěrova vila čp. 27/III, s velkými stylizovanými zahradami, tak postupně získávaly menší a mladší sourozence. Tyto domky představovaly v Chrudimi nejrozšířenější stavební typ. Typický příklad nabízejí domy ve Václavské ulici v jižní části lokality Nového Města. Do té doby se nacházela bloková zástavba pouze podél ulic Novoměstské a Opletalovy. Jak píše *Český východ* v roce 1908: „V městě samém i nejbližším rayonu nalézá se dosti stavebních míst, které skýtají možnost k založení celých bloků domů i domků rodinných, jak pro úředníky, tak i pro dělníky. Je to potěšitelný úkaz, že naše město roste a záleží nyní hlavně na zdejších stavitelích a podnikatelích, aby co stagnací v poslední době bylo zaviněno, se v období nynějším opět dohonilo.“²⁸ Podle místního tisku nejkrásnější místo na bydlení v Chrudimi představovala ulice Zahradní na začátku Nového Města. Výhoda městského života se zde pojila s venkovským čistým vzduchem. Stavební podnikatel Josef Kubíček osadil téměř celou ulici Zahradní svými vzhlednými rodinnými domky. V roce 1911 periodikum *Chrudimský kraj* polemizoval nad touto čtvrtí: „Jedním z nejkrásnějších zákoutí v celém městě, kde stará minulost se snoubí s moderním pokrokem, jsou kapucínské Valy. Před 20 – 30 roky vyhlíželo to zde jako v zříceninách, cesta vedla mezi polozborcenými ploty zahrad, kde stál starý památný kříž. Dnes by se starý Chrudiman, jež by po ta léta byl vzdálen, v těch místech nevyznal. Byl to podnikavý stavitel, p. Kubíčka [SIC!], který dovedl ocenit příznivou polohu stavební těchto míst uprostřed samých zahrad a za krátko zbudoval zde řadu krásných domků rodinných.“²⁹

V mladé městské části zvané Tejnecko, rozprostírající se za ulicí Sladkovského a za měšťanskou chlapeckou školou čp. 28/II, postavil místní stavitel Emanuel Konárovský mezi lety 1908 – 1909 dohromady 18 rodinných domků. „...dále hodlá jich na tomto svém pozemku postaviti v celku 43

domků, tak že vlastně povstane nová čtvrť s ulicemi, které časem vyústí na erární silnici vysoko – mýtskou, proti hřbitovu sv. Václava.“³⁰ Na Kateřinském předměstí vznikaly kolem roku 1910 dělnické domky v části zvané Kleinovsko. Dělnické domky se budovaly pro potřebu zaměstnanců obuvnické továrny Popper. Povstala zde nová čtvrť, která se rozprostírala od Kateřinského mostu až k městské plovárně. Komplex stavebních pozemků byl velmi vhodný pro výstavbu těchto domků. Některé postavil Josef Staněk, na zbývajících se podíleli stavitelé Josef Holec nebo Alois Prokop.³¹

Většinou není možné sledovat historii města po ulicích, nicméně v Chrudimi lze vyzorovat stavební historii Hniličkovy ulice, která podává zajímavé svědectví o osudech místní komunity. Počátky ulice, nesoucí od roku 1927 jméno hudebního skladatele a ředitele kůru při arciděkanském chrámu v Chrudimi Aloise Hniličky, spadají do roku 1910, kdy manželé Josef a Anna Kubíčkoví zakoupili rozlehlý pozemek východně od městské správy, při tzv. Topolské silnici. Rozsah zakoupeného pozemku odpovídal v podstatě celé ploše dnešní Hniličkovy ulice. Stavební podnikatel Josef Kubíček naplánoval pozemek zastavět rodinnými domky a ty následně prodat. Do roku 1913 vystavěl první dva dvojdomky budoucí ulice konkrétně čp. 353/354 II. a čp. 355/356 II., které prodal po první světové válce. [4, 5] Z plánu vidíme, že nově projektovaná ulice se původně jmenovala Na Valech. Stavitel Josef Kubíček u svých dvojdomků použil jednoduchou čtvercovou dispozici, kde se kompoziční rozložení pokojů vzájemně zrcadlově odráželo. [6] Přízemní část se skládala z předsíně, kuchyně, pokoje a verandy. První patro obsahovalo už jen dva menší pokoje. V tomto mezidobí Kubíček postavil další rodinný dům čp. 357/II na rozhraní Hniličkovy a Topolské ulice. S ohledem na fakt, že čtyři z pěti domků se podařilo výhodně prodat do dvou let, pustil se stavitel Josef Kubíček do dalších stavebních akcí a osadil Hniličkovu ulici svými moderními domky.³²

Po první světové válce je stavební stagnace rychle překonána a při stavební konjunktře vznikla sousední ulice Štefánikově, dnes Švermova ulice. Pozemky získal další přední chrudimský stavitel Josef Zizius v letech 1925 –

1926. Pravděpodobně inspirován Kubíčkem, vystavil v této ulici několik stavebních jednotek. Stavební závod Josef Ziziuse se nacházel v Opletalově ulici, v areálu, kde později působily technické služby. Pamětníci nazývají přilehlý pozemek, dnes čp. 1052/II, „Ziziusevskou zahradou“. Stavitel Josef Kubíček do začátku 30. let svou ulici v podstatě dokončil, postavil zde devět dvojdomků a tři samostatné domky.³³ Význačně tak ovlivnil tvář města v období meziválečném. V následujících letech Kubíčkův stavební závod vystavěl v Chrudimi mnohé obytné domy, ale za jeho největší počín pokládáme divadlo Karla Pipicha, na němž se podílel i Josef Zizius. Stavitelé se tu museli vypořádat s regulací toku Chrudimky. Josefa Kubíčka řadíme do čtveřice význačných chrudimských stavitelů tohoto období, společně s Josefem Ziziusem, Josefem Staňkem a později s Cyrilem Luhanem.

Důležitou roli v urbanizaci Chrudimi sehrála řeka Chrudimka. Do konce 19. století tvořila důležitý zdroj vody pro město. Řeka obtékala ostroh centra ve dvou ramenech. Systematická regulace toku Chrudimky, která probíhala od 20. až do 50. let 20. století, poupravila její koryta a tok se stabilizoval. K důležitým regulačním projektům ve městě řadíme protipovodňovou regulaci jejího proudu. Šlo o narovnání toku v blízkosti dnešního sportovního stadionu Emila Zátopka a lokality kolem ulice Na Ostrově. Hlavní regulační práce, včetně výstavby nábřeží, se realizovaly již před první světovou válkou, avšak dokončení se uskutečnilo až ve 20. a 30. letech 20. století. [7] Tohoto úkolu se úspěšně zhostila firma ing. Zdenka Kruliše z Pardubic.

V období první republiky se na toku Chrudimky částečně stabilizovala směrová úprava koryta na Janském podměstí, posléze v letech 1921 – 1922 inženýři řeku napřímili v prostoru ulic Na Ostrově a V Průhonech. Začátkem 30. let se ustálil směr toku řeky na Kateřinském podměstí. V souvislosti s regulací toku řeky také proběhla úprava většiny mostů. Při stavebních pracích na Janském předměstí zanikl most u jatek a jako náhrada byl vystavěn nový most z Lupáčovy ulice. Kolem roku 1930 se vystavěl most u divadla Karla Pippicha a další v ulici Vrchlického. Tím se uzavřela regulace toku v době

první republiky. K zvýšení protipovodňové ochrany město přispělo na stavbu tří údolních vodních nádrží. Šlo o nádrže Hamry, Seč a Křižanovice, jejich výstavbu datujeme do 20. let 20. století.³⁴

Co se silniční infrastruktury týče, formovala se již před první světovou válkou. Po válce se komunikace zdokonalila náhradou šterkového povrchu asfaltovým. Automobily přitom nahrazovaly koně, nicméně skutečný rozmach automobilové dopravy přinesla teprve doba poválečná. V počátcích první republiky automobilová doprava jen pomalu vzrůstala. V lednu 1929 evidujeme ve městě 32 osobních a 13 nákladních automobilů. Koncem roku 1929 byla zavedena státními drahami autobusová linka z Chrudimi do Pardubic. V roce 1930 následují tři soukromé autobusové linky: Chrudim – Chrast, Chrudim – Skuteč a Pardubice – Heřmanův Městec. První přímá linka mířící do Prahy existovala od roku 1931.³⁵

Ve třicátých letech 20. století se o rozkvět Kateřinského předměstí zasloužil stavitel a architekt Cyril Luhan. Postavil zde řadu rodinných domků a po vzoru svých předchůdců je pak výhodně prodal. V rodinném domě Luhanových čp. 510/III v ulici Obce Ležáků (dříve Palackého) sídlila jeho projekční a administrativní kancelář. Na protější straně se nachází rovněž Luhanova stavba, dům čp. 572/III. Poslední dům čp. 580/III. v ulici Obce Ležáků vznikl pro obývání rodiny Luhanových. Dům se architektovi Luhanovi jevil malý a těsný, proto brzy po nastěhování rodiny rozšířil dům o zadní trakt. Pro sebe získal další místnost, vlastní kancelář v přízemí, umístěnou za dosavadními dvěma firemními kancelářskými pokoji přístupnými přímo z ulice.³⁶ Zajímavý osud provázela ulici Víta Nejedlého, rovněž situovanou na Kateřinském předměstí. Ta má svůj počátek v první třetině 20. století, kdy zde obuvnická firma Popper postavila pro své zaměstnance několik domů včetně tzv. Kulatáku čp. 482/III, kde dnes sídlí Hotelová škola Bohemia. Stavby se ujal stavitel Josef Zizius. Prostor ulice byl zcela zaplněn až v padesátých letech, a to díky výstavbě nových bytových jednotek pro vojáky zdejší posádky. V těchto letech ulice obdržela i svůj název.³⁷

Z plánu města pocházejícího z roku 1930 vidíme, jak se Chrudim v období první republiky územně rozrostla do všech světových stran. [8] Mapu sestavil chrudimský geometr Antonín Kumpán. Na severu přibyly další parcely v továrních čtvrtích, na severozápadní straně překročila zástavba železniční trať v ulici Čáslavské, Krocínově a lokalitě na Na rozhledně. Na Čáslavskou ulici se napojila ulice Průmyslová, vedoucí do průmyslové zóny Jánského předměstí. Na jižní a jihovýchodní straně se zástavba posunula až do pásma na Ostrově a dnešních částí ulice S.K. Neumanna, U Valchy a Dr. Jánského. S každým novým domem se řešila otázka kanalizace, vodovodu a elektřiny. Do komplexu největších nových tříd z třicátých let spadá oblast mezi ulicí Obce Ležáků a řekou. Konkrétně se jde o ulice Nová, J.E. Purkyně, Spojovací, o prodlouženou Sokolovskou a S.K. Neumanna. Některé projekty uskutečnil tehdejší „developer“ a známý chrudimský stavitel Josef Zizius.

I přes všechna omezení se stavební a urbanistický ruch za německé okupace zcela nezastavil. Během druhé světové války vznikly pro Chrudim a okolí stavební plány, nicméně povětšinou se nerealizovaly a zůstaly v papírové podobě. V roce 1939 dostavěli Němci místní letiště a využívali je pro výcvik svých jednotek. Zatímco v tomto případě šlo o navázání na již rozestavěný areál, zcela nový komplex budov měl vzniknout v severní části města, v blízkosti silnice vedoucí na Pardubice. Hlavní představitelé okupační správy si na tomto místě vytvořili ideu o vystavění velkého německého sídliště, a to na pozemku získaném od bytové asociace v Pardubicích. Vyhotovení návrhu zadali v průběhu roku 1941 brněnskému architektovi Františkovi Kalivodovi, který plány v roce 1942 dokončil a předložil. Prvotní návrh obsahoval prototyp sídlištního souboru pro etnické Němce, podílející se na válečných operacích, dále počítal s možností rozšíření sídliště o další zástavbu. Tím by vzniklo čistě německé předměstí s mateřskou školkou ve svém středu. [9]

Z roku 1942 pochází nový projekt dlouho zamýšleného chrudimského obchvatu. [10] O něm rozhodnul ministr dopravy a techniky v reakci na zhotovení regulačního plánu města. Jednou z nezbytností byla potřeba vyřešit osídlení v severní části katastru, s ohledem na plánované německé sídliště. O

zhotovení hlavního plánu se postaral ing. Václav Kotrba. Dále byl tímto úkolem pověřen architekt Josef Barták, který plán zpracoval v letech 1939 – 1941. Jejich variantní projekty komise vzájemně porovnávala v letech 1942 – 1943. První varianta počítala s obchvatem kolem celého města včetně sídliště Pumberky, v druhém případě měla nová silnice Pumberky od města odříznout. Většina účastníků řízení se přikláněla k první verzi, navíc ještě požadovala vyjádření zástupce plánovacího oddělení, skupiny Gruppe C, u zemského úřadu v Praze. Ministerstvo dopravy se však přiklánělo ke kratší variantě, tedy k oddělení sídliště. Opatrněji se k situaci stavěl starosta obce František Borovec. S dalšími radními se obával omezení cestovního ruchu ve městě. Stejně jako sídliště, ani tento plán se nedočkal svého uvedení do praxe. Myšlenka městského obchvatu se realizovala až před několika lety.³⁸

V roce 1940 velkou veřejnou diskuzi v *Chrudimských novinách* rozpoutala otázka přípravy prvního regulačního plánu: „*Město ve svém celku jest živým organismem, jehož tvářnost se stále mění. Staré nevyhovující části se ruší a na jejich místě vyrůstají nové, moderní budovy zakládající se na nové ulice a celé nové čtvrti.*“³⁹ Architekt a civilní geometr Josef Barták zpracoval v roce 1940 první komplexní regulační plán Chrudimi. Z jeho plánu vidíme, jak se stavební obvod nadmíru zvětšil. Z původního centra města vybíhaly paprskovitě všemi směry řady nebo skupiny rodinných domků. V obvodu kolem ulic Slezské a Slovenské zůstala nezastavěná plocha. Josef Barták ve svém plánu porovnával stav městské zástavby mezi lety 1840 a 1940. [11] Patří k němu diagram, za kterým rovněž stojí Josef Barták. Graf prozrazuje malý počet domů a stísněný stav bydlení do konce minulého století, o stále rychleji, až do „*nezdravých*“ poměrů se rozrůstající stavební obvod od počátku 20. století. Dále se z *Chrudimských novin* v roce 1940 dozvídáme: „*První ani druhý případ neprospívá nikomu. Tísni-li se obyvatelstvo v malém prostoru, bydlí špatně a zpravidla zdravotně závadně. Staví-li každý den dle svého vlastního zájmu, bez ohledu na celek, a rozšiřuje-li se tím stavební obvod do nemožnosti, je to nakonec na škodu stavebníků, protože město finančně nestačí na řádné vybudování nových ulic.*“⁴⁰ Město usilovalo o plánovitou výstavbu, chtělo odstranit uvedené nedostatky a zejména novým zabránit. Nezbytnou

součástí toho bylo vhodné rozlišení plochy k zástavbě. „*Nemůže býti dovoleno kdekoliv stavět rodinný domek a kdekoliv domek činžovní. Budou určena místa pro stavbu veřejných budov a stanovená řada jiných předpokladů zdárné výstavby města.*“ Jak uvádějí *Chrudimské noviny* v roce 1940. Celý tento program vyžadoval, aby nové stavby vyhovovaly technickým, ale i estetickým požadavkům. Zapojení nových, moderních čtvrtí k historickému centru nesmělo působit rušivým dojmem. „*Jsou to úkoly, které nelze zvládnouti bez řádného regulačního plánu.*“ Program regulace zahrnoval úpravy vodních toků, železniční sítě a zastávek. Počítal s rozvržením zelených ploch, parků a jejich spojení promenádními cestami. Město též přistoupilo k asanaci několika starých nevyhovujících budov. Ve výčtu projektů se obec soustředila i na zastavění nových průmyslových ploch nebo ploch rezervovaných pro zemědělské a zahradnické podniky. Zvláštní pozornost věnovala umístění nových veřejných budov. Tento souhrn plánů tvořil základní regulační plán. Detailní návrhy vznikaly zejména pro oblasti, jež byly určeny k blízkému zastavění. Obsahovaly například přesné určení směrů, polohy a výšky ulic. „*Řádně projednaný a schválený regulační plán stává se veřejnou listinou a nesmí býti měněn bez nového schvalovacího řízení.*“⁴¹

Mezi další urbanistické počiny stavitele Cyrila Luhana patřil projekt z roku 1942, plán rozsáhlého hřiště v ulici K Ploché dráze. [12] Šlo o velkou realizaci, do níž nespádalo pouze hřiště, ale i plochodrážní stadion v prostoru za chrudimským nádražím a elipsovou běžeckou dráhou. Zhruba polovinu stadionu měla obklopovat divácká tribuna. Stavitel si ke stavbě pořídil nové kolejnice, točnu a několik vozíků polní drážky. Díky tomu byl schopen zvládnout velké terénní úpravy v určeném termínu. Hřiště dodnes slouží chrudimským sportovcům.⁴²

Chrudim během světové války neutrpěla výraznější škody. Ustupující německá armáda se zaměřila jen na poškození místního letiště. Přes tuto příznivou skutečnost se město potýkalo s vážnými potížemi, souvisejícími s nedostatkem pracovních sil, ubytovacích kapacit, ale i financí. Po válce se postupně obnovila tovární činnosti a obchod. Konkrétní podnět pro novou

výstavbu představovala přítomnost československých vojenských jednotek, včetně velitelství a rozvoj podniků Transporta, Elite a Průmstav. Po roce 1948 zmizel soukromý sektor a hlavními investoři byly národní podniky, družstva a socialistické organizace. Historické jádro Chrudimi si zachovalo kompaktní středověký půdorys. V druhé polovině 20. století se výrazněji asanovalo Kateřinské předměstí, vyrostly zde nové panelové domy.

5. Stavební vývoj v období let 1900-1918

Architektura Chrudimi prošla vzhledem k bohaté historii města dlouhým stavebním vývojem. Prodělala období růstu i období stagnace. Stavební počiny rovněž ovlivnily rozmanité události, mezi ně řadíme požáry a záplavy, ale podepsaly se na nich i významné osobnosti. Architektuře druhé poloviny 19. století dominovaly slohy historismu, s tímto proudem se nesla hlavní linie chrudimské výstavby. Skvostná architektonická díla, od novogotických přes novobarokní a novorenesanční, symbolizují městskou stavební pýchu velkého slohu. Reprezentuje je soubor veřejných i soukromých staveb zejména od architekta Františka Schmoraze st., který zanechal v Chrudimi výraznou stopu. Těžiště jeho pestré tvorby představovaly východní Čechy, s několika přesahy do středních Čech a na Moravu. V samotné Chrudimi se podílel na více než stovce projektů. Například rekonstruoval a upravil kostely Nanebevzetí Panny Marie, Povýšení sv. Kříže, sv. Michala, městské staré divadlo, vodárnu čp. 111/II, obecní cihelnu a postavil krajský soud, honosnou budovu gymnázia čp. 6/II, městskou nemocnici, pivovar a vilu podnikatelské rodiny Wiesnerových.⁴³ V poslední dekádě 19. století se Chrudim jevila jako město škol a vysokého kulturního života.

Novorenesanční a novobarokní formy veřejných budov představovaly oficiální architektonický projev pokročilého 19. století. Nejznámější příklad zde tvoří muzejní komplex budov čp. 85/IV a 86/IV od architekta Jana Vejrycha z let 1898 – 1901. V přechodu do nového století slohy historismu ustupovaly a začínala se postupně prosazovat moderna. V Chrudimi vykazují charakter akademického historismu některé veřejné budovy pocházející z první dekády 20. století. Mezi ně spadá chlapecká městská škola čp. 28/II z roku 1903, nacházející se ve Sladkovské ulici, dále školní budova Královské

české zemské hospodářské školy čp. 205/IV v ulici Čáslavské z roku 1904 nebo Dělnický dům čp. 256/III v ulici Svatopluka Čecha z let 1906 – 1907.

Významný zlom a odklon od historizujícího eklektismu přinesl počátek nového století, kdy nastupuje mladistvý sloh secese. V Chrudimi je reprezentován zejména Sýkorovou vilou čp. 27/III ve Fibichově ulici, dnes známá jako Kotěrova vila, ačkoliv za skutečného tvůrce považujeme Kotěrova žáka Jana Šachla. Otec české moderny Jan Kotěra, žák hlavního představitele vídeňské secese Otto Wagnera, se jako jeden z prvních architektů oprostil od estetiky historismu. Myšlenky hledání nového a vhodného stylu, který by reprezentoval svoji dobu, vyjádřil v časopise *Volné směry* v roce 1900. Smysl moderního umění a architektury tkví v užití nových konstrukcí a materiálů, tak dospějeme k čerstvým formám. Jedním z charakteristických znaků nového slohu byl komplexní přístup k řešení exteriéru i interiéru, od nábytku přes výmalbu až po nejrůznější interiérové detaily. Tímto moderním způsobem řešil Jan Kotěra návrhy svých domů. Měšťanští stavebníci zprvu s oblibou kombinovali různé stylové formy historismu s aplikací již secesních elementů. Podněty zejména z rostlinné říše se užívaly jak ve veřejném, tak i soukromém sektoru stavitelství a rychle se šířily celou Evropou.

Chrudim se v tomto stavebním ruchu nikterak neodlišovala. Chrudimská městská společnost na počest nové estetiky pořádala okázalé večírky. Již v roce 1901 se konala zahradní slavnost „*Secese v Chrudimi*“ v městském parku Na Sklepích. Na těchto slavnostech vystavovali aktuální umělci tvořící v secesní poloze. Návštěvníci si mohli jejich práce zakoupit či vydražit. Nezbytnou součástí tvořil secesní „*dresscode*.“⁴⁴

Muzejní komplex čp. 85/IV, 86/IV

Devízou monumentální historizující architektury konce 19. století se stala výstavba komplexu muzejních budov, sloužících Chrudimi pro kulturní a muzejní potřeby. Z roku 1898 pochází novorenesanční křídlo čp. 85/IV [13] a z roku 1901 střední neobarokní část čp. 86/IV s reprezentativním společenským sálem.⁴⁵ [14]

O výstavbu muzejního komplexu se zasloužil místní podporovatel kultury, Muzejní spolek, ustanovený od roku 1865. V roce 1882 založil spolek Městské průmyslové muzeum. Kuratorium svými představami navázalo na uměleckoprůmyslové hnutí Arts and crafts, usilující především o návrat ke kvalitní řemeslné výrobě a k „*ušlechtilým*“ tvarům. Další inspirace a ideje pro své muzeum představitelé spolku čerpali z vídeňského muzea „*Österreichisches Museum für Kunst und Industrie*“, dnes známé jako MAK a existující již od roku 1863. Průmyslové muzeum se zpočátku potýkalo s řadou problémů, zásadní z nich představovala otázka kam s exponáty, respektive vhodná volba výstavního prostoru. Obcí v roce 1883 přidělené provizorní místnosti v nové budově obchodní akademie nestačily. Muzejní spolek si uvědomil, že nejvhodnější řešení se nabízí ve výstavbě nových muzejních objektů.

Tím zahájili jeho členové roku 1895 předběžné práce k novostavbě Průmyslového muzea císaře a krále Františka Josefa I. pro východní Čechy v Chrudimi. Významný představitel chrudimské kulturní scény JUDr. Karel Pippich zpracoval základní koncepci zamýšlené budovy i předběžný stavební program, dokončený architektem Károu z Prahy. Město získalo pro svou stavbu vhodné pozemky vedle městského divadla, kde „*schází se všechen proud lidí jdoucích od nádraží a vycházejících z města*“⁴⁶, k pozemku patřily dvě budovy čp. 85/IV a 86/IV, kde muzeum provizorně umístilo své sbírky. Současně se schválením koupě pozemků se obecní zastupitelstvo usneslo o vypsání soutěže na plány a rozpočty nové budovy. Důležitou podmínkou zadání soutěže bylo vhodné zakomponování původních budov do novostavby.

Konkursní komise sestavená ze zástupců obce a průmyslového muzea, mezi nimiž říjnu 1895 zasedal chrudimský rodák profesor pražské techniky Jiří Pacold, dále architekt František Schmoranz st. a architekt Jan Vejrych, posoudila sedm předložených návrhů. Tři projekty odpovídaly zadání: „*Dle programu*“, „*Našim Athénám*“ a „*dva trojúhelníky v kruhu*“. Komise přijala zpočátku první projekt velmi příznivě, získal hlavní cenu. Pocházel však od německých architektů Alexandra Tandra a Josefa Thiela z Drážďan. Ve stejném dni proto komise vítězný návrh zpochybnila a pověřila jeho přepracováním architekta Jana Vejrycha. Přepracovaný projekt byl schválen v polovině roku 1896. S první etapou stavby novorenesanční křídla se započalo až v červenci 1897.⁴⁷

Stálý dohled nad stavbou měl ředitel muzea, bývalý stavební praktik Josef Poslt. Hlavní stavební a řemeslné práce vykonal místní stavitel Jan Tomášek. Ostatní práce komise rozdělila mezi chrudimské a pražské firmy. Slavnostní zpřístupnění prvního křídla, čp. 86/IV, se uskutečnilo 2. prosince 1898. Muzeum začalo ihned sloužit, přestože práce na jeho dostavbě pokračovaly až do roku 1900. Na výzdobě muzea se podíleli význační čeští umělci. V roce 1900 akademický malíř Theodor Hilšer vyzdobil vstupní vestibul dvěma alegoriemi v lunetách. Sochař Antonín Popp umístil plastiku *Génia tvůrčí myšlenky* do niky v průčelí budovy v roce 1901. Dále exteriér obohatily Poppovy sochařské alegorie *Vlasti (Archeologie)* a *Práce (Průmyslu)*. Architekt komplexu Jan Vejrych předepsal pro fasády neorenesanční sgrafita a štukatury, s celkovým počtem 15 štukových kartuší se symboly řemesel.

Stavební práce na sousedním novobarokním traktu čp. 85/IV započali v listopadu 1898. Hlavní stavební práce opět zprostředkovala firma Jana Tomáška. Architekt František Schmoranz st. sám dohlížel na objekt až do své smrti roku 1899, kdy tento úkol převzal místní stavitel Jan Staněk, společně s městským technickým správcem Emanuelem Šafránkem. Venkovní práce se podařilo dokončit v roce 1900, práce vnitřní na přelomu let 1900 – 1901.⁴⁸

V roce 1901 se v periodiku *Český východ* dočítáme: „*Mohutná budova, která ladnou architekturou i skulpturální výzdobou okolí svému k okrase slouží a Chrudim o závidění hodnou znamenitost obohacuje, dospěla k ukončení. V neděli dne 19. května oslaveno bude dovršení tohoto pro Chrudim i celé východní Čechy významného díla.*“⁴⁹ Novobarokní objekt čp. 85/IV slavnostně otevřel dveře veřejnosti 19. května 1901. Termín nebyl vybrán náhodně, stanovil se v souvislosti s návštěvou císaře Františka Josefa I. v Praze. Průčelí se pyšní svou bohatou štukovou výzdobou, nad průčelí umístil svou sochu, tentokrát v podobě symbolu moudrosti, bohyně Pallas Athény, osvědčený sochař Antonín Popp.

Vejrychův muzejní komplex obsahuje dvoupodlažní budovy sestavené symetricky do tvaru písmene U. [15] Dlouhá křídla obklopují čestný dvůr, jenž se otevírá do Široké ulice, dříve ulice Karlovy. Suterén sloužil provozu muzea, přízemí využívaly tržnice současných řemeslných výrobků a výstavní sály pro sbírky. V prvním a druhém poschodí se nacházely veřejnosti přístupné depozitáře. Zadní příčný trakt čp. 85/IV splnil dávné přání obyvatel vybudovat v Chrudimi důstojné spolkové a společenské středisko. Reprezentativní vstup přiváděl návštěvníky do vestibulu s šatnami, dále k místnostem městského archivu, depozitářům sádrových odlitků, manipulační místnosti pro výstavy a bytu ředitele muzea. První poschodí nabízelo velký a malý společenský sál, úřadovny muzea, sbírkové depozitáře, knihovnu s čítárnou a kreslírnu.

Do nového tisíciletí vkročila Chrudim triumfem monumentální historizující architektury v podobě muzejního komplexu. Bohyně Pallas Athéna nad hlavním štítem neobarokního traktu tak symbolicky dohlížela na „*Athény východních Čech*“.⁵⁰

Vila „*Na krásné vyhlídce*“ čp. 227/II

V novém století si stavbu okázalejších domů mohl dovolit větší počet příslušníků střední třídy, složeno povětšinou z úřednictva či městské inteligence. V Chrudimi tak vznikl exemplární soubor soukromých vil. Kvalitní provedení vily zaručoval stavitel František Kočí, který ve svých návrzích uplatňoval pozdně historické intence. K jeho vrcholným stavebním počínům patří vila čp. 227/II ve Václavské ulici na Novém Městě. [16] Objekt, postavený v roce 1901, mísí na svém průčelí vlivy ustupujícího historismu s nastupujícími motivy vídeňské secese. Vila nesla označení „*Na krásné vyhlídce*“. Stavebníkem a zároveň stavitelem honosné novorenesanční vily byl sám František Kočí. Tomuto chrudimskému staviteli dále připisujeme projekt přestavby tzv. Khomovského domu čp. 112/I na Resselově náměstí. Původně gotický dům dostal novorenesanční ráz při celkové rekonstrukci mezi lety 1897 – 1898. Zahradu kolem vily „*Na krásné vyhlídce*“ vytvořil umělecký zahradník František Jeník, obíhal ji kovový již secesní plot z dílny zámečníka Františka Štěpánka.⁵¹

Půdorys domu mírně připomíná písmeno L. Z hranolového objemu vystupuje v jižní části rizalit. [17] Okna rizalitu rámovala plastická vitráž, na jeho plochu Kočí osadil kartuši se svým monogramem FK. Dvoupodlažní objekt se z ulice jeví jako přízemní, je to dáno svažnatým terénem, na kterém vila stojí. V interiéru přízemní se nacházeli dva sklepní prostory, kuchyň, dva obytné pokoje, spíž, toaleta, hala a vstup do zahrady. Co se týče prvního poschodí, v něm rodina trávila nejvíce času. Kočí sem umístil svojí pracovnu, salon, ložnici, koupelnu, obývací pokoj a krytou verandu. Dodnes se v interiéru zachovaly štukové dekory na stropěch domu. Zpravidla jde o rostlinné motivy, například strop obývacího pokoje zdobí štukové maskarony.

Původně zamýšlený celistvý novorenesanční koncept Kočí obohatil plastickým dekorem při realizaci uliční fasády. Tím zřejmě reagoval na pronikající vlivy nového stylu. Na průčelí lze zřetelně rozpoznat rostlinné dekorativní prvky, které sám František Kočí na vilu aplikoval. Římsu zdobí

zubořez, pod ním se nacházel vlys s biomorfními motivy. Jedinečným slohovým znakem moderny je právě tento rostlinný ornament.

František Kočí a jeho žena Anna žili bohatým společenským, kulturním a hudebním životem, proto rodina využívala obývací pokoj především jako hudební salon pro své blízké.⁵²

Vila v průběhu let procházela úpravami, které se týkaly především její fasády. První úpravy se uskutečnily již ve 20. letech 20. století, tehdy se odstranily některé plastické dekory. V druhé polovině 20. století vila doznala změn na svém průčelí, přišla o svůj historizující půvab. Dům slouží po celou dobu své existence rodině Františka Kočího. V současné době v něm bydlí již čtvrtá generace.

Vodičkova vila čp. 367/IV

Nová městská okrasa v podobě budoucí reprezentativní vily se dočkala v roce 1901 vřelého ohlasu v místním tisku *Český východ* ještě před svou realizací: „*Pan dr. Au. Vodička, kandidát advokacie, ukoupil se svou chotí pozemky u vily Fáborských, hodlá tam, na nejkrásnější ráně, postaviti též pěknou vilu, obklopenou parkem, k němuž plány z dělal proslulý odborník p. Thomayer v Praze. Touto stavbou dostane se městu hned při vjezdu z nádraží nové okrasy a manželé Vodičkovi zajistí sobě vděk všech přátel města.*“⁵³ Z polemik ve sloupcích shrnujících městský stavební ruch jasně vyplývá, že město si vážilo svých bohatších stavebníků, kteří se nebáli v Chrudimi vystavět luxusní sídla. „*Povinností obce jest všemožným způsobem stavební podnikavost podporovati a zvláště u stavebníků u nás vzácných, kteří peněz pro okrasu města a obživu živnostníků nelitují.*“⁵⁴

V roce 1901 zpracoval pražský architekt Rudolf Kříženecký, projekt vily čp. 367/IV. V tom samém roce JUDr. August Vodička požádal stavební úřad o povolení na stavbu své rodinné rezidence, Vodičkovy vily. [18, 19] Kříženecký pracoval pod vlivem architekta Antonína Wiehla, vůdčí osobnosti

české novorenesance. August Vodička významný občan Chrudimi, rodem z Jičína, vykonával advokátní činnost, působil jako externí středoškolský profesor a zajímal se o veřejný chrudimský život. Otevřel si ve městě v roce 1889 advokátní kancelář, kterou provozoval až do roku 1930. Znamý i v politické sféře, zaujímal post starosty Chrudimi v roce 1918.⁵⁵

Budování novorenesanční vily podle projektu architekta Rudolfa Kříženeckého se ujal chrudimský stavitel Alois Prokop. Stavbu dokončil v roce 1903. Jak uvádí periodikum *Český východ* v roce 1903: „*Až dosud nelibovali si naši boháči, až na malé výjimky, bydlet v pěkných, jich jmění odpovídajících domech, které by byly zároveň okrasou města pro budoucí věky, jaksi pomníky stavitelského umění a pokroku naší doby. Letos obohaceno konečně naše město skvostnou přepychovou stavbou s jakými setkáváme se v sídlech německých fabrikantů velmi zhusta, s převahou rolnických městech českých však velmi zřídka.*“⁵⁶ Dokončená vila se otvírala přízemní lodžii do rozlehlé zahrady anglického typu. Zahradnickou práci vykonal chrudimský zahradník Josef Juliš na základě plánu architekta Františka Thomayera. Za svůj líbivý zevnějšek i za řešení své zahrady vila dostala ocenění od města, které bylo uděleno přímo Vodičkovi.

Třípodlažní stavba ve stylu české renesance původně obsahovala v suterénu bydlení pro personál, technické zázemí a úložné prostory. V prvním nadzemním podlaží se rozkládala centrální hala se schodištěm. Hlavní obytné prostory, jako kuchyň, jídelna, salon, pokoj a ložnice, vyplňovaly první patro domu. Druhé patro mělo skromnější pokojík pro služku, ložnici a koupelnu. Vzdušnou odlehčenou stavbu poněkud tíží těžkopádná baňovitá věž. Věžička vily fungovala jen jako půdní prostor.

V současné době vilu vlastní a sídlí v ní soukromá firma, která objekt renovuje a vrací ho do původní podoby. Při rekonstrukci věžičky byl objeven dopis původního majitele Antonína Vodičky příštím generacím. Podává v něm svědectví o stavbě vily. Opis rukopisu tohoto dopisu obsahuje: „*Tento dům s pomocí Boží postavili sobě manželé JUDr. Vodička, rodem z Jičína a choť jeho Julie rodem z Stephanova z Chrudimi společně s matkou Julií*

*Stephanovou, společným nákladem 40 000 Korun l.p.1902, když byl králem Českým rakouský císař František Josef I. Purkmistrem tehdy v Chrudimi byl toho času JUDr. Karel Havelka a jeho náměstkem Josef Tepera. Poslancem na směnu Král. Českého byl za město přítel umění a všeho krásna JUDr. Karel Pippich...*⁵⁷

Měšťanská chlapecká škola čp. 28/II

V přechodu do nového tisíciletí se Chrudim rovněž soustředila na rozvoj školství a péči o kulturní dědictví. Investovala především do základního školství, sumou, která činila 194 022 Kč. Věnovala na stavbu rozlehlé budovy obecné a měšťanské chlapecké školy. [20] Ve Sladkovského ulici čp. 28/II, za kostelem sv. Michala, uskutečnil stavbu podle svého novorenesančního projektu Emanuel Šafránek v letech 1903 – 1904. Na stavbu nové školní budovy dohlížela zvláštní komise pod předsednictvím náměstka starosty Jana Tepery. Městská rada zadala stavbu osvědčenému staviteli Josefu Staňkovi, který v Chrudimi postavil průmyslovou školu, obchodní akademii, obecnou dívčí školu a přístavbu po obou stranách měšťanské dívčí školy. Mimo uvedených staveb uskutečnil mnoho soukromých domů. O drobné práce na stavbě školy se postarali zdejší místní živnostníci.⁵⁸

Historie chlapecké hlavní školy sahá do roku 1847, kdy se na základě nových školních zákonů proměnila v pětiletou obecnou školu. V druhé polovině 19. století značně přibýlo žáků a město začalo usilovat o zřízení chlapecké školy měšťanské. Výnosem zemské školní rady pro království České získala škola tento status v roce 1893. Škola původně sídlila v prostorách bývalé obchodní akademie, v domech čp. 77/I a 78/I na hlavním náměstí. Noviny *Český východ* v roce 1903 poznamenaly: „Školní budova, postavená v základech královského hradu, která hostila ve svých zdech, byť i na krátko, většinu chlapeckých škol, vzniklých v našem městě, nestačila již ani škole obecné.“ Na základě těchto skutečností se roku 1903 započalo se stavbou nové školní budovy.⁵⁹

Slavnostní otevření nového školního paláce se konalo 17. září 1904. „*S Bohem počala i dokonána stavba této nádherné budovy školní, jež doplňuje věnec školních budov, jimiž město Chrudim může se honositi. Slavnost vysvěcení připadla na den, kdy dokonána byla spása lidstva, a jest to jaksi symbolem, by vychován byl v ní dorost náš ke spáse věčné v zásadách svatého našeho náboženství.*“⁶⁰ [21] Těmito slovy popsal místní tisk *Český východ* slavnostní akt otevření nové školní budovy. Za přítomnosti starosty Havelky vystoupil zdejší hudební soubor Slavoj, načež starosta převzal symbolicky staré klíče školní budovy řediteli Tuláčkovi a předal mu nové. Radostný akt zakončoval projev zastupitelů města. Okresní hejtman, místopředsedá rada šlechtic Rebensteiger, pronesl závěrečnou řeč: „*V práci a vědění je naše spasení. Vystavění tolika škol, tolika nádherných budov, dokazuje naše město, že právem je městem škol, že zaslouží si názvu Českých Athén*“⁶¹

Budova v intencích pozdního historismu se pyšnila především svým novorenesančním zevnějškem. Dvoupatrovou stavbu se zvýšeným přízemkem přetínala věž vysoká 33 metrů. Budovu dále ozvláštnily dva mohutné rizality po jejích bocích. V čele pod věží se klene výrazný portál s obloukovým zakončením. Hlavní vchod vede do vestibulu a odtud na reprezentativní schodiště. V přízemí, ve sklepních prostorách, se nacházela kotelna pro ústřední topení. Zvýšený přízemek sloužil k potřebám ředitele, dále zde byl byt školníka, učebny, šatny a tělocvična. V následujícím patře se rozprostíralo šest učeben, sborovna a kabinety učitelů. Druhé poschodí vyplňovaly už jen tři učebny, kreslárna a čtyři kabinety. Před hlavní frontou budovy se upravila vegetace na menší park, podél křídel vznikl užší sad a vzadu za školou se vysadil rozsáhlý sad.⁶² Periodikum *Český východ* dále informuje: „*Monumentální budova nové školy měšťanské slouží dobru, rozkvětu a štěstí našeho města. Dnešní den zvláštní jest mezníkem práce kulturní v Chrudimi. Opouštíme stáletou minulost, starou omšelost budovu vedle kostela. Není od místa přirovnání, že stará škola tato, jako matka, dala vzniknouti tolika nádherným školám novým, o všechny se postarala, ale na sebe zapoměla.*“⁶³

Královská česká zemská hospodářská škola čp. 205/IV

„Největší zásluhu o založení hospodářské školy v Chrudimi měli její měšťané, kteří se v druhé polovici minulého století hojně zabývali zemědělstvím. Chápali, že se zemědělství stalo uměním, jemuž nemůže otec naučit syna bez vedoucí účasti zemědělské školy.“⁶⁴ Tímto výrokem uvedl Stanislav Zelenka v roce 1937 významné výročí 75 let od založení chrudimské hospodářské školy v periodiku *Chrudimský kraj*.

Impuls k založení rolnické školy v Chrudimi dal profesor polytechniky Jan B. Labl při své návštěvě Chrudimi roku 1860. Brzy poté okresní přednosta František Kofránek navrhl chrudimské radě její ustanovení za podpory starosty Josefa Klimeše. Počátky hospodářské školy sahají do roku 1862, kdy městská rada doporučila její zřízení při nižší reálce. Nejprve vzniklo oddělení pro výuku polního hospodářství o dvou ročnících. Spojení hospodářské školy s podreálkou působilo nepříznivě pro obě školy, proto se rozdělily na dva samostatné subjekty. Hospodářská škola se osamostatnila, pro její výuku město najalo dvůr s pozemky od Aloise Kuchyňky.

Prvně institut tedy sídlil v Kuchyňkově dvoře čp. 55/IV, nicméně brzo se škola přestěhovala do objektu čp. 47/IV v Dukelské ulici v roce 1873. Sněm Království českého přijal v roce 1899 návrh zemského výboru na pozemštění hospodářských škol. V důsledku této skutečnosti byla střední hospodářská škola v Chrudimi převzata do správy země a obdržela v roce 1900 honosný název Královská česká zemská hospodářská škola v Chrudimi.⁶⁵ V listopadu 1902 zakoupila zemská rada pozemky „Na kůlnách“ za účelem stavby nové školní budovy. Na místě starých vojenských objektů se realizovala monumentální stavba školy čp. 205/IV, dnes v Čáslavské ulici. Objekt vznikl mezi lety 1903 – 1905. Hlavní zásluha o rychlý průběh stavby patří přisedícímu zemskému kuratoria Karlu Adámkovi. Stavitelem zakázku obdržel od zemského výboru mladý snažlivý stavitel Alois Prokop, podle plánů zemských inženýrů Karla Votrubce a Karla Pokorného. Menší detailní práce obstarala celá řada zdejších živnostníků. Slavnostní vysvěcení se konalo

7. května 1905. [22] V roce 1904 se vyjádřil místní tisk *Český východ* o škole: „*Jest to překrásná monumentální budova, zřízená prakticky a účelně, vyhovující ve všech směrech požadavkům a potřebám moderní školy hospodářské, jsouc postavena na výhodném místě a opatřena vedlejšími budovami hospodářskými. A bylo skutečně již třeba nové budovy pro zemskou hospodářskou školu.*“⁶⁶ Velkolepého vysvěcení se zúčastnil generální vikář Frýdek, zástupce ministra obrany dr. Miltner, přisedící zemského výboru Karel Adámek a poslanec František Udržal.

Dvoupatrová pozdně historizující budova dominuje celému Jánskému předměstí. Dobře využila kopcového terénu, na kterém se triumfálně vzpřímila. Půdorysná dispozice celého objektu odpovídá ležatému písmenu E, vnitřní prostory jsou dvoutraktově rozvržené. [23] Na přední frontě upoutají naši pozornost tři rizality zakončené novorenesančním průčelím se sgrafitovou dekorací štítu. V okolí školy jsou rozmístěny menší hospodářské budovy. Česká novorenesance se v Chrudimi u veřejných školních budov pěstovala již od roku 1887 od stavby vznešeného chrudimského gymnázia. „*Hospodářská škola se stala páteří jiných škol odborných, jako zimní školy hospodářské, školy podkovářské, školy zahradnické, školy hospodyňské. Slouží potřebě zemědělců zřízeny při střední hospodářské škole pokusné stanice.*“⁶⁷ Jak píše noviny *Český východ* v roce 1904.

Dělnický dům čp. 256/III

Významný posun v životě dělnických organizací v Chrudimi sehrála stavba Dělnického domu čp. 256/III v letech 1907 - 1908. Stálo za ní Družstvo pro postavení dělnického domu v Chrudimi. Hlavním iniciátorem celého projektu byl předseda rady Dělnického družstva Jan Malý. Zpracování projektu a stavby zaštil Josef Staněk, který se do architektonické tváře města Chrudimi zapsal již dříve, a to budováním monumentálních historizujících staveb. Tvaroslovím dělnický dům v ulici Svatopluka Čecha odpovídal české novorenesanci.⁶⁸ [24]

Dvoupodlažní obdélníkový objekt s novorenesančními štíty a některými secesními motivy dokládá význam chrudimského dělnického hnutí. V interiéru se nacházel jeden větší sál, na něj navazoval menší. Podobným rozložením se vyznačoval i sálový prostor Regionálního muzea. Takové členění skýtalo variabilitu interiérů podle velikosti pořádaných akcí. Dům vznikl především z potřeby víceúčelového sálu, kde by se mohly odehrávat přednášky, veřejné diskuze či promítání filmů. Malý sál se pro provoz kina příliš nehodil, proto se později filmová představení odehrávala ve velkém sálu. Malý sál dělnického domu pak byl obětován vestavbou promítací kabiny. Dělnický dům se postupně transformoval do kina. Vnější i vnitřní podoba domu se v průběhu let výrazně změnila, největších změn doznala jeho zadní část, která se postupně přizpůsobovala potřebám kina a ztratila svůj historizující ráz. Stálá filmová představení se v Dělnickém domě konala od roku 1914. V roce 1920 zde Družstvo Dělnického domu zřídilo městské kino Lido – Bio, které se v roce 1949 přejmenovalo na Kino Svět.⁶⁹

Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III

Vila čp. 27/III Oldřicha Sýkory, která nese ekvivalentní označení Kotěrova vila, byla téměř do počátku 21. století připisovaná otci české moderní architektury Janu Kotěrovi. Mylné označení vzniklo ze skutečnosti, že faktický tvůrce vily Jan Šachl v té době neměl oprávnění projektovat. Vila je umístěná na Kateřinském předměstí ve Fibichově ulici.⁷⁰ [25]

Na pozemku vily původně stála mydlářská dílna. Parcelu si koupil v roce 1906 profesor a pozdější ředitel obchodní akademie Oldřich Sýkora pro stavbu své rodinné vily. Se stavbou se započalo v srpnu roku 1906, trvala do následujícího srpna. Sýkora patřil k místní intelektuální elitě. Jeho manželka Hermína měla údajně důvěrné přátelství s Bertou Kotěrovou, chotí Jana Kotěry. Skrz tento vřelý vztah se Sýkorovi podařilo uvázat k projektu tuto dominantní postavu na poli české moderní architektury. Podepsané Kotěrovy plány k domu pocházejí z konce července 1906, kdy se realizace stavby ujal

stavitel Filip Trdlica z Jilemnice. Kotěřův podpis na plánech znejasnil u projektu vily jeho autorství. Objekt se rok po dokončení dostal do vídeňského časopisu *Der Architekt*, který označil za autora projektu Jana Šachla, jenž studoval na pražské Uměleckoprůmyslové škole u Jana Kotěry v letech 1900 – 1903. Autor Sýkorova domu Jan Šachl nepatří k příliš známým Kotěrovým žákům. Byl však členem spolku Mánes, některé své soutěžní projekty publikoval ve spolkovém časopise *Volné směry*. V roce 1906 pracoval v Kotěrově projekční kanceláři, tedy v době, kdy chrudimský dům vznikal. Atribuci projektu podpořil časopis *Styl*, který rovněž v roce 1910 uvedl za skutečného tvůrce vily právě Jana Šachla.

Přes tato fakta některé publikace, vydané i na prahu 21. století, připisují autorství vily Janu Kotěrovi. Tento omyl nalezneme například v knize *Jan Kotěra a jeho doba*⁷¹ od Otakara Novotného z roku 1958 nebo v soupise *Umělecké památky Čech*⁷² od Emanuela Pocheho z roku 1977. Mylné autorství bylo uvedeno i v katalogu reprezentativní výstavy *Jan Kotěra 1871 – 1923*, která proběhla v roce 2001. V soupise Kotěrova díla, tvořící součást katalogu výstavy, se objevila i Sýkorova vila.⁷³ V nové publikaci *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*⁷⁴ z roku 2005, shrnující významné chrudimské stavby, uvedla autorka Milena Burdychová rovněž chybnou atribuci, za tvůrce vily označila Kotěru. Autorka ve svém příspěvku nad nejasným autorstvím ani nepolemizovala.⁷⁵ Navzdory tomu, že v nedávno publikovaném soupise Kotěrova díla od Rostislava Šváchy není chrudimská stavba již zahrnutá.⁷⁶

Sýkorova vila představuje v rámci Šachlovy tvorby významný bod. V přechodu do nového století Šachl reagoval na otázku řešení nového individuálního bydlení s otevřenou zahradou. Koncepce vily se již neupínala k minulosti historismu, zcela přešla do nového slohu moderny. Dům odkazoval na vlivy anglického a německého stylu bydlení. Elegantní dvoupodlažní dům stojí na dispozici písmene L. Šachl se ve svém projektu soustředil na otevřenost celé koncepce, kladl důraz na volné prolínání místností. Nad vyloženou korunní římskou s malovaným úponkovým dekorem dům završuje strmě stoupající mansardová střecha. Uliční fasádu objektu

souměrně přetíná arkýř schodiště. Předsunutý obloukový arkýř byl opatřen třemi úzkými okny, v horní části se okna rozčlenila do 14 polí vyplněných tabulkami s florálním dekorem. Ornamentální vitraj mělo i malé okno do dvorní části objektu. V levé části přízemí je důmyslně umístěn hlavní vchod do vily. Půlkruhový vstup vytváří clonu, od chodníku ho dělí zděná zídka se sloupkem, který završuje zdobný květináč. V patře nad tento arkádový vstup umístil Šachl pravoúhlou lodžii, jejíž střechu podpírají pískovcové sloupy se stylizovanými kartušemi. V zadní části objektu vyniká nekrytá lodžie s pergolou, později zastřešená. Původní fasáda domu měla plastické členění jemným kanelováním, netradiční barevné řešení a reliéfní dekorování omítky. Fasády ukončuje wagnerovsky předložená římsa.[26]

Za reprezentativním vstupem do vily následuje úzký schodišťový prostor vyplněný dvojramenným dřevěným schodištěm. Místnost prosvětluje velké trojosé okno, ukončené obloukem. V přízemí vily se rozkládá hlavní obytná část sestavená z haly, jídelny, Sýkorovy pracovny, salonku, kuchyně a sociálního zařízení. Na jídelnu navazuje venkovní pergola, která pojí venkovní zahradu s interiérem. Skvěle vyvolává pocit prolnutí s otevřenou zahradou. Rozdělení dispozice na dvě zóny vyznačuje stejně i první patro. Po dekorativním dřevěném schodišti se dostaneme do prvního podlaží, kde architekt vytvořil dvoupokojový samostatný byt. V projektu uváděný byt „*tchýně*“ obsahoval dva menší pokoje se samostatným sociálním zařízením. Sýkorovi měli v prvním podlaží pro vlastní potřebu dětský pokoj, ložnici se šatnou a koupelnu. Problém dispozice prvního patra představuje pokoj hostů, doplněný efektivním přístupem do lodžie, neobsahoval však vlastní koupelnu. Hosté zřejmě používali koupelnu majitelů. V interiéru vévodilo dřevo, avšak dřevěné obložení a nábytek zakomponovaný do obložení stěn se nedochoval.

Analýza dispozice vily ukazuje na autorovu schopnost přijímat aktuální trendy moderního bydlení, a to přes některé historizující reminiscence, jak to ukazuje neorenesanční lodžie. Exteriér domu zdobí nový florální dekor. Oproti jiným chrudimským stavbám té doby zaujme vila svou progresivnost, nicméně ve srovnání s Kotěrovými projekty demonstruje své nedostatky. Přes tyto

slabiny považujeme Sýkorovu vilu na Kateřinském předměstí za excelentní příklad moderny.

Musilova vila čp. 418/III

Další vila, čp. 418/III z roku 1909, exceluje v Chrudimi svojí moderností v duchu nového slohu. [27] Dům, nesoucí název po svém stavebníkovi, se nachází na Palackého třídě. Chrudimský stavitel Josef Král ji vyprojektoval a sám postavil secesní Musilovu vilu čp. 418/III na objednávku primáře Roberta Musila, který pracoval ve všeobecné chrudimské nemocnici v letech 1892 – 1924. [28] Místní intelektuál se zajímal o chrudimskou filharmonii, kde působil jako místopředseda řadu let. Jeho choť Marie Musilová byla známou operní pěvkyní. Sama pocházela z eminentní rodiny, neboť její otec František Kočí vedl Wiesnerovy strojírný, později první chrudimské elektrárny a vanové lázně. Díky Marii Musilové se nově vystavená vila stala centrem hudebního a pěveckého života Chrudimi. Z manželství Musilových nevzešel žádný potomek a ke konci života Robert Musil odkázal majetek chrudimskému pěveckému spolku Slavoj.⁷⁷

Počátky stavby zprvu doprovázely problémy. V červenci roku 1909 požádal MUDr. Robert Musil komisi o schválení projektu a na povolení stavby čekal velmi dlouho. Námitky ke stavbě předložili vlastníci sousedících pozemků. V říjnu Musil řešil urovnání hranic se sousedy. S tím souvisí i venkovský vzhled vily. Stavební komise udělila povolení na stavbu vily až v lednu roku 1910. Průčelí vily obohatil ústřední rizalit zakončený renesančním štítem. Do pravé části projektant umístil balkon, kde užil secesního dekoru v podobě zábradlí s florálními motivy. V přízemní části vily se nacházela lékařova vlastní ordinace s čekárnou, kuchyně a jídelna. V zahradní části navazovala na dům malá terasa se schodištěm do zahrady. Vila manželů Musilových zůstala v průběhu druhé poloviny 20. století v dobrém stavu. Na kvalitě utrpěly jen některé dekorativní prvky fasády v důsledku jejích necitlivých oprav.⁷⁸

Věžový vodojem

Věžový vodojem podle projektu Ing. Karla Kressa z Prahy, dokončený v roce 1913 je ukázkou architektonicky kvalitní stavby technické infrastruktury a zároveň dominantou okolní krajiny. Vodojem ve stylu geometrické moderny má tradiční hřibovitou formu vodárenských věží. Nachází se v areálu podniku Vodovody a kanalizace města Chrudim v ulici Novoměstská čp. 626/IV. ⁷⁹[29]

První moderní vodovod v Chrudimi byl zkonstruován v roce 1885. V rámci něho vznikl také zemní vodojem. S přechodem do 20. století přestal městský vodovod kapacitně dostačovat narůstajícímu městu. Na tento popud se v září 1910 usnesl obecní výbor, složený zčásti úředníků městské rady a příslušníků pracovníků vodárenského odboru, na řešení vodovodní krize. Městská rada a vodárenský odbor vydali doporučení na celkovou rekonstrukci městského vodovodu v březnu 1912. Město tuto nutnou přestavbu jednoznačně schválilo. Projekt rekonstrukce vodovodu vypracovala firma Ing. Karla Kressa z Prahy již v roce 1910, přičemž doporučila rozšířit stávající zemní vodojem o novou samostatnou komoru. [30] Dále vytvořila projekt na stavbu železobetonového věžového vodojemu o objemu 450 m³, který by zásoboval horní tlakové pásmo. [31] Sám Ing. Karel Kress dohlížel na výstavbu a rovněž doporučil pro strojní projekt firmu Bromovský a Sohr z Hradce Králové. Navržená výška nad terénem neměla přesahovat 10 m. Obec zažádala v květnu 1912 okresní hejtmanství v Chrudimi o vodoprávní řízení ohledně projektu rekonstrukce vodovodu, který se schválil v říjnu stejného roku.

Výstavba samostatného vodojemu trvala do konce roku 1913. První rekonstrukce mezi lety 1912 – 1914 si vyžádala celkový rozpočet 250 tisíc korun. Vodojem, připomínající středověkou věž, stojí na kruhovém základu. Do objektu se vstupuje jižními dveřmi, které jsou zapuštěny v půlkruhovém ostění se zdobnou mříží nad věží. Plastický nápis LP 1913, nacházející nad

dveřmi prozrazuje rok vzniku věže. Zdobně formovaný dřík ve tvaru komolého kužele se mírně zužuje. Vnější plášť horní kruhové nádrže zdobí jemné plastické ornamenty s geometrizujícími motivy. Plášť samotného rezervoáru vyplňují čtyři menší okénka. Plochou střechu zakončuje větrací lucerna. Z přízemí vede v zadní části vodojemu průchod do vodojemu zemního. Rezervoár tvoří čtyři pilíře zabudované v plášti a pilíře volně umístěné uvnitř dříku. Středem dříku stoupá žebřík do prvního patra a následně do patra druhého pod kruhový železobetonový rezervoár.⁸⁰

Novodobá sanace poškozené železobetonové konstrukce nadzemní části vodojemu probíhala v letech 2006 – 2007. Vodojem získal novou důstojnou tvář. Ačkoliv dnes neslouží svému účelu, patří k perle chrudimského vodovodního systému a harmonicky zapadá do komplexu chrudimského vodovodního podniku.

6. Stavební vývoj v období let 1918-1930

Po konci první světové války se Chrudim potýkala s vážnými problémy. Nesnadný úkol představovala celková bytová nouze, nedostatek financí, příliv venkovského obyvatelstva a globální poválečný šok. Na druhou stranu můžeme tuto dobu charakterizovat její novostí. Vzrušující léta první republiky doprovází pocit čerstvosti a mladosti. Místním obyvatelům pravděpodobně připadalo vše nové - nové volby, nový stát, nový prezident, nová architektura, která přinesla souboj generací a různorodých stylů.

V období první republiky se na špičku chrudimského stavitelství vypracoval Josef Zizius. Původně zednický mistr provedl jako stavitel sám anebo ve spolupráci s Josefem Kubičkem v letech 1918 – 1947 přes 150 stavebních akcí. Vedle toho Josef Zizius nakupoval pozemky na Novém Městě a budoval zde rodinné domy na prodej. Nejvýznamněji se zapsal do historie stavebního ruchu, spolu s Josefem Kubičkem, stavbou spořitelny v Široké ulici čp. 83/III a nového městského divadla.

Technický pokrok za první republiky skrýval velké možnosti v užití ocelových konstrukcí a železobetonu, které se již nemusely skrývat, naopak je na svých stavbách projektanti rádi užívali jako výtvarnou formu. Skeletonové konstrukce odlehčily stavbu a umožnily zvětšení oken. Dodnes v decimovaném Kateřinském předměstí přežily ostrůvky mimořádné prvorepublikové architektury. Jde například o Popperovu obuvnickou továrnu, původně navrženou profesorem vídeňské techniky Leopoldem Simonym a po první světové válce přestavěnou pražským architektem Steinertem, a dále o tzv. Habrmanovy obytné domy čp. 490/IV, postavené podle návrhu architekta Josefa Stejskala.

Oficiální styl mladé republiky, národní dekorativismus, v Chrudimi reprezentuje rozlehklá budova bývalé zemědělské výzkumné stanice čp.

525/IV v Čáslavské ulici. Za jejím projektem stál architekt pražský Karel Šidlík.

Vedle těchto stylů v Československu existovala jakási alternativa moderního klasicismu. V Chrudimi má zastoupení v podobě bývalého obytného domu čp. 482/III v ulici Víta Nejedlého. Koncept půdorysně mimořádné architektury zpracoval, Kotěřův žák, německy mluvící architekt Adolf Foehr.

Nájemní domy čp. 365/II a čp 366/II

Pozdně secesně činžovní domy čp. 365/II a čp. 366/II s klasicizujícím průčelím ve Svěchyňově ulici pocházejí z let 1919 a 1921. [32] Jde o první větší obytnou zástavbu po první světové válce, nacházející se v části Nového Města. Mnoho zakázek v prvních letech samostatného Československa získal městský stavitel Josef Kubiček, který domy sám projektoval. Ve stavebním protokolu z roku 1921 stavební městský referent Jan Kalous uvedl: *„Obec vystavěla 6 činžovních domů dvoupatrových na Novém Městě, včetně čp. 365/II a 366/II, za subvence a garancie státní, aby tím odpomoženo bylo citelné tísní bytové ve městě zdejších, který jest po výtce sídlem bytových úřadů a škol, takže jmenovitě nedostatek bytů pro zaměstnance státní nutil obec k tomuto podniku.“*⁸¹ Na základě těchto faktů obec řešila výstavbou nových činžovních domů všeobecnou bytovou krizi po válečných letech, s kterou se nepotýkala pouze Chrudim, ale jde o všeobecný poválečný problém. V roce 1921 periodikum *Chrudimský kraj* zaznamenal celý fenomén celkem výstižně: *„Bytová nouze má býti odstraněná vybudováním stavebního ruchu ve všech obcích naší republiky, pomocí státních úvěrů, pro něž nutno získati kapitál jedné miliardy korun rozprodejem státních stavebních losů, které vydány byly v základě zákona ze dne 21. března 1921. Státní stavební losy byly již vydány 1. května 1921, ale dosud z různých nahodilých příčin nedoznaly dostatečného rozprodeje a proto na letošní rok nebylo dostatek kapitálů pro stavbu domů, takže jest celá stavební akce zpožděná, ale i přímo ohrožená.“*⁸²

Na hlavních průčelích domů Staněk uplatnil secesní motivy s klasicistními tendencemi. Decentní geometrický dekor se objevuje kolem oken a v pásech kolem oken. Hlavní půlkruhový vstup, jehož horní část vyplňuje sklo, lemuje po jeho délce plastický ornament. Každý dům obsahoval celkem devět bytů. Tři přízemní byty zaujímaly obytnou plochu sestavenou z kuchyně, jedné místnosti, spíže a toalety. Tento koncept se kopíroval v následujících dvou podlažích až na jednu výjimku, kdy v prvním patře jeden byt měl navíc jednu obytnou místnost. [33] Dnes jsou činžovní domy v Svěchyňově ulici součástí souboru, vytvářejícího ucelené historické prostředí.⁸³

Habrmanův dům čp. 490/IV

Otázku bytové nouze po první světové válce v Chrudimi řešil i Spolkový dům čp. 490/IV, stojící v Rooseveltově ulici. Dříve nesl označení tzv. Habrmanovy domy. Starosta Václav Kaška a s podporou někdejšího ministra sociální péče Gustava Habrmana nechal dům postavit v letech 1922 – 1924. Stavby se ujal místní stavitel Josef Zizius podle návrhu architekta Josefa Stejskala. Celkové náklady na stavbu se vyšplhaly na 2 097 456 Kč. Svým architektonickým vyjádřením domy směřují do polohy ustupující moderny, kombinující dekorativní aparát s poválečnou verzí kubismu.⁸⁴ [34]

Objekt stojí na půdoryse písmene U. Ohraničil protínající se ulice Rooseveltovu a Palackého. Dvoupatrový činžovní dům se rozkládá téměř na ploše 1000 m a je rozčleněn na tři trakty s individuálním vstupem. Dům zakončuje plochá střecha. V uliční fasádě u každého vchodu vystupuje jemně do ulice hladký rizalit. Nedosahuje celé výšky stavby, architekt ho ukončil nad prvním patrem. Okna na celé budově zdobí plastický symbol, umístěn po pravé i levé části, jde o trojúhelník směřující svojí špicí do okna. Architekt Stejskal u vzniku těchto plastických motivů ležících pyramid, zřejmě čerpal z teoretické stati Hranol a pyramida, publikované v *Uměleckém měsíčníku*

v roce 1911 a sepsané předním kubistou Pavlem Janákem, který na svých stavbách uplatňoval geometrické tvarosloví a jehlancovité útvary.

Celá přízemní část patřila sociálním službám, jednotlivé místnosti měly své specifické funkce. Nacházely se zde jesle, které měly vyhrazené dvě místnosti pro batolátka a byt správkyně. Dále tu byl umístěn útulek pro zanedbanou mládež, útočiště pro učně, menza a byt domovníka. Přízemní část také aktivně využívala umělecká učednická besídka, zejména svojí hernu, knihovnu a víceúčelový sál. První a druhé patro obsahovalo dvacet menších bytů určených především pro úřednictvo. Jednotlivé moderní byty tvořily většinou dva pokoje s plně vybaveným příslušenstvím.⁸⁵ [35]

Popperova obuvnická továrna

Nový výrobní objekt Popperovy obuvnické továrny, postavený roku 1925, dříve dominoval mezi prostorem u hlavního chrudimského nádraží a Palackého třídou. Po „americku“ vystavený moderní podnik šplhá svou železobetonovou hmotou členěnou lizénami a pilastry do výšky téměř 40 m. Jde o vynikající odkaz chrudimského průmyslového dědictví, představující strohou funkcionalistickou architekturu ze skla, oceli a železobetonu. [36]

*„Mezi vynikající muže, kteří svým rozhledem, pracovitostí, houževnatostí a reálností vybudovali závod průmyslový z malých počátků k nejvyšším, v dotyčném oboru dosažitelným, metám patří nesporně F.L.Popper.“*⁸⁶ Těmito slovy popsal průmyslníka ing. Jindřich Souček v periodiku *Chrudimský kraj* při oslavě jeho životního jubilea sedmdesáti let. Ferdinand Leopold Popper se narodil 18. září 1866 v Brně Řečkovících. Vystudoval obchodní akademii a první pracovní zkušenosti získal u firmy H. D. Pollak ve Vídni. V Chrudimi se poprvé podnikatel objevil v roce 1889, vyslán firmou H. D. Pollack měl dohlížet na kvalitu vyráběné obuvi v podniku manželů Beckových. Na vyzvání tehdejšího majitele Becka vstoupil Popper, jako jeho nový společník do závodu a přesídlil tak definitivně do Chrudimi.

Firma změnila název na Beck & Popper. V roce 1893 odkoupil Popper celý podíl firmy a začal postupně budovat svojí továrnu na Palackého třídě. Z obuvnické firmy se postupně formoval moderní podnik se světoznámou značkou.⁸⁷

Vzhledem ke stále zvětšující se poptávce bylo přikročeno v roce 1906 modernizaci podniku. Plány vyprojektoval vídeňský architekt Leopold Simony, který předepsal pro objekt železobetonovou konstrukci. Realizace budovy se ujal místní stavitel Alois Prokop. Původní konstrukce budovy se prodloužila, nad starou tovární budovou vyrostlo další patro. Nově rozšířená továrna konkurovala německým i anglickým závodům.⁸⁸ [37]

Popper uzavřel v roce 1909 řadu obchodních smluv, na základě kterých koupil četné pozemky v okolí továrny. „*Po scelení celého továrního okolí až k Fibichově ulici z jedné a z druhé strany bylo pomyšleno na opětné rozšíření továrny velkou novostavbou a byly zhotoveny plány pro celkovou výrobu tovární 4000 – 6000 párů denně v nejmodernějším stylu stavebním a s nejdokonalejším zařízením vnitřním.*“⁸⁹ Jak uvádí periodikum *Chrudimský kraj* v roce 1936. V letech 1912 – 1914 proběhlo rozšíření tovární budovy, k staré budově z roku 1906 byl přistavěn nový tovární přístavek. [38] Po ucelení celého továrního komplexu od Fibichovy ulice až k ulici nádražní byla připravená plocha k výstavbě velkolepého továrního objektu. Nicméně projekt v roce 1914 přerušila všeobecná mobilizace. Nezbylo nic jiného než celou stavební akci pozastavit, odložila se až do roku 1925.

Firma mohla navázat na předválečný projekt Leopolda Simonyho v roce 1925. Popper nejprve uzavřel smlouvu s Východočeským elektrárenským svazem na dodávku elektrického proudu pro pohon strojů a osvětlení továrny. Po tomto potřebném kroku se přikročilo ke stavbě monumentální čtyřpatrové tovární budovy. Nicméně předválečný Simonyho projekt poupravil pražský architekt C.T.Steinert v roce 1924. Představoval si strukturu moderní světlé továrny amerického stylu, ta se mohla dále rozšiřovat a přizpůsobovat potřebám. V projektu podle Steinarta se počítalo s následnou úpravou celého továrního komplexu, se stavbou vedlejších objektů

a úpravou staré tovární budovy.⁹⁰ [39, 40] Architekt navrhl pro celý objekt železobetonovou konstrukci. Celý komplex se řídil principem dostatku světla, vzduchu a prostoru. Maximálního zjednodušení se dosáhlo omezením stavebních prvků a použitím jednotného železobetonového skeletu.

Moderní etážový blok, kterému vévodí horizontální linie, byl přerušen pouze dvěma vertikálními prvky. V těchto hranolovitých asymetrických rizalitech se nacházely kanceláře ředitelství a schodiště. Vnitřek rizalitu vyplňoval schodišťový trakt nasvětlený skrze široké pásy souvislých vertikálních oken. Hlavní kubus továrny měl průčelí z režného zdiva, s rozměrnými okenní panely. Konstrukce s železobetonovými sloupy umožnila ve výsledku tenké bezprůvlakové stropní desky. Každá etáž budovy odpovídala k odlišnému účelu. K nové čtyřpatrové budově přiléhala starší železobetonová dvoupatrová budova, jejíž prostory v prvním a druhém nadzemí splývaly s příslušnými výrobními sály v pětipatrové budově. Poschodí budov propojovalo široké schodiště.

Kolmo na budovy nové továrny se přilepila dvoupatrová budova obsahující kanceláře vysokého vedení. V druhém patře objektu sídlil technický ředitel Josef Žába, z jeho kanceláře vedly dveře do továrny, což mu umožnilo jednodušší kontakt s pracovníky. V této části se nacházelo nákupní a reklamní oddělení s tiskárnou a tiskařskými stroji. První patro patřilo majiteli firmy Popperovy a jeho synům. Moderní Popperova kancelář sousedila se sekretariátem, kalkulačním oddělením a oddělením prodejen. Továrnu nejlépe popsalo periodikum *Chrudimský kraj* v roce 1936: „*Vše bylo provedeno podle nejnovějších technických vymožeností s ladnou architekturou ve stavbě i v barevném vnějšku, se vzorným hygienickým větracím, topným a koupacím zařízením a koupacím zařízením pro dělnictvo. Takže je nová továrna, ve které bylo s výrobou započato v roce 1925, skutečnou okrasou a chloubou města a skvělým a příkladným vzorem moderního průmyslového závodu v každém směru, což bylo též živnostenskými úřady i celou veřejností vždy plně uznáno.*“⁹¹

Kolaudace celé stavby proběhla v prosinci roku 1925. [41] Nově otevřený průmyslový komplex se pyšnil svou moderní podobou po mnoha desetiletí. Popperův podnik svědčil o tom, že tovární budovy můžou harmonicky splynout s krajinou a nenarušovat celek okolních budov. Jde o velmi kvalitní příklad architektury na pomezí konstruktivismu a funkcionalismu. V Chrudimi symbolizuje prominentní ukázkou vlivu technologií a na rozvoj moderní architektury. Představuje éru strojové výroby, ale také osvíceného ducha podnikání.

Během třicátých let vznikaly po celém Československu podnikové prodejny Popperovy obuvi. Všechny spojoval jednoduchý elegantní design funkcionalistického tvarosloví s využitím luxusních materiálů. Interiér brněnské pobočky navrhl proslulý architekt Ernst Wiesner, který byl velmi ovlivněn tvorbou Adolfa Loose. Realizace projektu probíhala v letech 1931 – 1932. Do čistě puristického prostoru Wiesner vložil černý pult, v prodejně dominovaly monumentální kvádrové sloupy z černého mramoru. Tato souhra čistě bílého interiéru s černými vertikálami vyjádřila modernost své doby.⁹² [42] Firma zřídila po celém Československu kolem 80 vlastních prodejen, aby podpořila tuzemský odbyt.⁹³

Hrobka rodiny Popperových

Odkaz rodiny Popperových nalezneme na městském chrudimském hřbitově. Monumentální sepulkrální architektura z černého mramoru, zřízená pro továrníka Alfreda Poppera, stojí na městském hřbitově u kostela sv. Kříže. Architektonickou koncepci náhrobku vypracoval Kotěřův žák Josef Gočár v letech 1927 – 1928. O sochařskou složku se postaral sochař Otakar Španiel. Centrální prostor náhrobku překrývá vzdušný hranolový portikus, jehož střešní deska tlumeně propouští světlo, tím vyniká reliéf, který náhrobek zdobí. Kontrastní reliéf z bílého mramoru představuje Krista typu oranta s dvojicí klečících andělů u nohou Krista.⁹⁴ [43]

Bývalý obytný dům čp. 482/III

Před rokem 1928 se Popper potýkal s otázkou bydlení svých zaměstnanců. Podnikatel se rozhodl pro výstavbu několika dělnických domků, nicméně pro úředníky zvolil výstavbu jednoho domu. V roce 1930 postavil Josef Zizius budovu čp. 482/III v ulici Víta Nejedlého podle projektu německého architekta, žijícího trvale v Praze, Adolfa Foehra z roku 1929. Původně šlo o obytný dům pro úřednictvo zv. „kolotoč“ nebo též „kulaťák“.⁹⁵ [44, 45] Adolf Foehr, narozený v Norimberku, nejprve studoval u Bedřicha Ohmana a později u Jana Kotěry v Praze. V pražském prostředí a v severních Čechách uskutečnil velké množství budov. Jeho projekty se stylově vrací do obdoby novoklasicismu.⁹⁶

Třípatrová volně postavená budova má atypickou dispozici. V jejím středu se nachází věž se schodištěm, všechna křídla se obtáčejí kolem této věže, kterou zakončuje kuželová střecha. [46, 47] Budova se skládá ze tří čtvercových traktů, jádro tvoří kruhové schodiště. Hladkou omítku fasády člení horizontální pásy říms a oken. Architekt Adolf Foehr zůstal v tomto projektu věrný stylu moderního klasicismu, zjevně se držel tradice a neexperimentoval. To dokládá souměrné rozvržení hmot nebo symetrické uspořádání průčelí, říms a oken a použití trojúhelných štítů. V každém podlaží se nacházely tři moderní byty, z toho dva větší byty obsahovaly tři obytné pokoje s kuchyní a koupelnou. Třetí menší byt zaujímal menší plochu traktu a chyběl mu jeden obytný pokoj. Do stavby se vešlo dvanáct bytů. Půdorys centrály se používal u sakrálních staveb, u obytných domů není rozšířený. Dům se nacházel v blízkosti Popperova továrního komplexu. Dnes v budově sídlí hotelová škola.

Bývalý zemědělský výzkumný ústav čp. 525/IV

V evropském kontextu má jedinečné postavení česká kubistická architektura. Kubismus, jako specifický český stavební sloh desátých a dvacátých let se uplatňoval hlavně na fasádách budov. V intencích kubismu máme v Chrudimi několik zajímavých příkladů. Nejjasnější kubistické tvary se zachovaly na fasádě domu čp. 525/IV v Čáslavské ulici. Původně zemědělský výzkumný ústav z roku 1926 pochází z ruky architekta Karla Šidlíka. Projektant navrhl pro celý objekt rondokubistické tvarosloví. Karel Šidlík nejprve studoval pražskou Uměleckoprůmyslovou školu, později od roku 1899, pozemní stavitelství na ČVUT. Byl žákem Bedřicha Ohmanna, známého pro své historizující a novobarokní tvary. Šidlíkův styl se rozvíjel od geometrické secese přes kubismus až ke klasicistním puristickým tvarům.⁹⁷
[48, 49, 50]

První myšlenky na stavbu samostatné výzkumné stanice se vynořily již se vznikem Královské hospodářské školy, kdy se započalo s výzkumnou činností. Profesori školy konali různé pokusy na školních pozemcích, nicméně bez řádné budovy nemohla být práce intenzivní. Od roku 1906 se zformovala stanice semenářská a pedologicko-bakteriální, postupně vznikaly další agrochemická a zemědělsko-průmyslová. V roce 1926 se z novin *Chrudimský kraj* dozvídáme: „*Když po státním převratu ministerstvo zemědělství přistoupilo k organizování a vybudování zemědělského výzkumnictví na širokém podkladě, jakož i ke zřizování oblastních stanic výzkumných, ujal se této myšlenky zvěčnělý iniciativní pracovník ředitel Dr. Bohumír Hušek s energií jemu vlastní a využiv příhodných okolností, dal podnět k vybudování samostatné výzkumné stanice. Za součinnosti agilních členů profesorského sboru a díky jeho neúnavné intervenční působnosti, podařilo se tak získat rozhodující činitelé pro tuto myšlenku a akce začala se zdárně uskutečňovat.*“⁹⁸

Ideový plán ředitele Bohumíra Huška definitivně upravil nový ředitel Dr. Ing. Stanislav Zelenka za spolupráce Ing. Klaina, prvního referenta o

stavbě. Tento plán se stal podkladem architektonického řešení Karla Šidlíka. Stavebních prací se koncem září 1923 ujala chrudimská firma Prokop a Zizius. Práce probíhaly v letech 1923 až 1926. Celkové stavební náklady se vyšplhaly na 350 000 tisíc Kč. Částku 150 000 tisíc Kč zaplatil stát a stejným obnosem přispěl chrudimský okres. Zbývající obnos 50 000 tisíc Kč uhradila obec Chrudim.

Město Chrudim i zemědělská komunita přivítaly novou Výzkumnou stanicí při slavnostním otevření dne 21. února 1926. V tom samém roce periodikum *Chrudimský kraj* informuje: „*Usilovná, obětavá a cílevědomá sedmiletá práce korunována byla skvělým zdarem. K řadě středních a odborných škol přibíl další významný činitel, kulturní život obohacen byl novou důležitou složkou, ideální snažení města tu znovu zdůrazněno. Starobylá Chrudim, nepřízní poměrů neprávem v poslední době zanedbávaná a odstrkována, znovu na sebe výrazně upozornila, jak jestli kulturní snažení je jí vlastní.*“⁹⁹ Kromě místních činitelů, zástupců politické správy, okresu a města se slavnosti zúčastnili představitelé ministerstva zemědělství, profesor Jan Jelínek, šéf výzkumnictví v Československu, za zemský správní výbor dr. O. Pompe a zemský inspektor dr. Emanuel Thoma, za český odbor zemědělské rady dr. Musil a dále zástupci zemědělského výzkumnictví. Starosta města JUDr. Sýkora připomněl ve svém projevu zásluhy všech zasloužilých orgánů o rozkvět chrudimských zemědělských ústavů.

Ve svém projektu se Šidlík snažil vymanit ze secesního vlivu. Dokládá to v užití „*neklidných*“ tvarů u chrudimské výzkumné stanice, které dominuje pozdně rondokubistická plastická fasáda. Volný blok budovy, stojící na takzvaném „*kopečku*“, je složený ze tří hlavních traktů. Půdorysné rozložení odpovídá tvaru písmene U. [51] Do hlavního průčelí Karel Šidlík vložil robustní a elegantní půlkruhový vstup se střechou a s dvěma štíhlými sloupy lemované dvěma plastickými ovály. Menší levý blok budovy výrazně vystupuje od hlavního vstupu, tím vznikl impozantní rizalit. Okna od sebe dělí plastické „*živé*“ pilíře, na nichž se harmonicky střídají geometrické tvary čtverce. Okna vyplňují bílé železné tyče typicky formované do geometrických

obrazců, u kterých nelze popřít jak bezpečnostní funkci, ale i dekorativní účel. Do korunních říms pronikají čtvercové a obdélníkové výčnělky.

Budova disponuje jedním podzemním podlažím a třemi nadzemními podlažními. Průčelí stanice můžeme charakterizovat, jako zdařilou souhru dynamických a rytmických tvarů. Vnitřní technické zařízení navrhl sám ředitel školy hospodářské Dr. Ing. Zelenka. Design veřejných místností, slavnostní síně a knihovny, provedl prof. arch. Eduard Oslejšek, malbu vytvořil prof. Ladislav Ladinec, oba profesoři chrudimské státní průmyslové školy. Slavnostní síň fungovala i jako kino, díky vloženému kinematografu. V přízemí se nacházela ředitelna, stanice rostlinářská a zemědělsko – průmyslová. První patro náleželo stanicím agrochemicko – pedologické, bakteriologické a místnosti pro kontrolu mléka, vedle toho zde byly umístěny sbírky chemické, technologické, rostlinářské, žákovská posluchárna a laboratoř. Místní tisk *Chrudimský kraj* přijal budovu s velkým nadšením. V roce 1926 se dočítáme: „*Nově vybudovaná výzkumná stanice zemědělská jest krásným pomníkem zemědělské kultury pokročilého okresu chrudimského. Kéž stane se i zdrojem dalšího pokroku v oboru zemědělské činnosti v celé oblasti našeho českého východu.*“¹⁰⁰

Stanice byla vydržována ministerstvem zemědělství, od něhož získávala potřebné dotace na provoz. V návaznosti na činnost střední zemědělské školy fungovala zemědělská stanice v Chrudimi v letech 1926 – 1942. Během druhé světové války prostory objektu posloužily jinému účelu, zabrali je Němci pro polní nemocnici, škole nebyla již nikdy navracená. Jako zdravotnické zařízení fungovala až do roku 2007, kdy zde naposledy sídlila léčebna dlouhodobě nemocných. V první dekádě 21. století musela stanice o svůj život téměř bojovat, neboť během posledních let velice zpustla. Nicméně se našel sponzor na obnovu objektu a ten prošel zdařilou rekonstrukcí. V současnosti v budově sídlí domov seniorů.

7. Stavební vývoj v období let 1930 – 1945

Navzdory hospodářské krizi se chrudimská třicátá a čtyřicátá léta 20. století se nesla ve znamení plodného stavebního ruchu. Významná ukázka funkcionalistické architektury představovala spořitelna čp. 83/IV v Široké ulici z roku 1931. V omezené soutěži obstál František Albert Libra nad konkurenčním návrhem Karla Řepy. Největší rozruch zavládl nad výstavbou nového divadla Karla Pippicha v letech 1931 až 1934. Vytoužené divadlo v konstruktivisticko - funkcionalistickém tvarosloví reprezentuje město svou moderní architekturou. Stavbu zaštitil vítězný projekt předních architektů Jindřicha Freiwald a Jaroslava Böhma.

Stavební ruch tohoto období zajišťovala především stavební firma architekta a urbanisty Cyrila Luhana. Rodák ze západních Čech se v Chrudimi usadil v roce 1930. Přes velkou konkurenci ostatních projekčních kanceláří, vedených Josefem Ziziusem nebo Josefem Kubíčkem, si v Chrudimi postupně budoval dobré jméno. Jeho firma brzy prosperovala. Luhan se ve svých projektech řídil heslem „*levně, rychle, moderně*“, získal tak řadu zakázek a značnou popularitu.

Stavební útlum nastal při německé okupaci během druhé světové války. Okupační správa se soustředila na urbanismus, plánovala komunikační obchvaty kolem Chrudimi. Dále se zaměřila na dostavbu místního letiště. V samostatné Chrudimi Němci nenadělali mnoho škod. V důsledku heydrichiády přesto spáchali neomluvitelný zločin v blízké vesnici Ležáky.

Spořitelna čp. 83/IV

Otevřená kompozice muzejního komplexu byla v roce 1931 uzavřena architektem Františkem Albertem Librou a jeho spolupracovníkem architektem Vladimírem Ježkem, kteří k historizujícím fasádám natěsno přirazili rovné funkcionalistické přímky bývalé spořitelny čp. 83/IV. Čistě funkcionalistická budova vyvolala již v době své realizace veřejné diskuze nad optimálním vstupem moderní architektury do historického prostředí. Přesto celá situace dodnes svědčí o tom, že minulost a modernost mohou vedle sebe koexistovat v harmonickém souladu. [52, 53]

František Albert Libra patří v dějinách české moderní architektury mezi velmi produktivní tvůrce meziválečného období. Četnost a rozmanitost jeho realizovaných staveb, soutěžních projektů, urbanistických plánů, ale i návrhů výstavních instalací dokládají o Librově tvůrčí mnohostrannosti. V Praze získal na Českém vysokém učení technickém tradiční školení profesorů Jana Kouly, Josefa Fanty a Adolfa Liebschera. Jako samostatný architekt pracoval od roku 1921. Svou první kancelář sdílel s Josefem Karlem Říhou v pražských Vinohradech. Jeho plodnou projekční dráhu pokrývají téměř všechny tehdejší styly, počínaje slohem národním přes purismus až po funkcionalismus. Mezi jeho časté architektonické realizace patřily návrhy spořitelních budov, na jejichž fasádách s oblibou uplatňoval jednoduché a ušlechtilé formy. Jeho budovy v zákaznících vzbuzovaly pocity spolehlivých a solidních institucí. Tímto dojmem se vyznačuje i spořitelní budova v Chrudimi.¹⁰¹

Pro vznik budoucí budovy se sestavil v roce 1929 stavební výbor, který se skládal ze členů ředitelství Chrudimské spořitelny, předsedy výboru JUDr Viléma Sýkory, vrchního stavebního rady Ing. Josefa Mýla v Chrudimi jako stavebního poradce a Petříka jako stavebního dozorce. V roce 1929 vypsala komise omezenou projekční soutěž. V tomto případě měla jury před sebou nelehký úkol, zamýšlela se i nad variantou otevřené soutěže. V roce 1932 z tisku *Chrudimský kraj* se dozvídáme: „Znalci mohli mítí tehdy dvojí

*hledisko. Bud naprosto nekompromisní, tedy umělecky svobodné, nebo kompromisní, umělecky nesvobodné, to je vázané ochotou převzítí názory laiků i namnoze i širší veřejnosti, která by bývala raději viděla vedle slohově vyhraněných muzejních takovou budovu, která by se snad podle běžných názorů slohově přizpůsobila svému okolí, ale nebyla by ani projevem novodobé, opravdu moderní architektury, ani by dobře nemohla vyhovovati účelu, kterému je budova určena.*¹⁰² Proto se komise rozhodla pro nekompromisní hledisko a oslovila do uzavřené soutěže Karla Řepu a architektky Františka Alberta Libru a Vladimíra Ježka.

Karel Řepa ve svém projektu pracoval s urbanistickým plánováním okolí, zamýšlel přemostit řeku, velkoryse upravit a napřímit vstupní komunikaci do města směrem od Pardubic. Dále v plánu usiloval o vytvoření rozlehleho prostranství, kde by novostavba spořitelny netvořila pendant k musejním budovám osově souměrný. *„Protože však tento návrh za daných poměrů se ukázal téměř nereálným a vymykal se svým řešením podmínkám daným stavebníkem, rozhodla se správa spořitelny spolu se zástupci obce pro projekt, který byl po praktické a estetické stránce uznán povolányi znalci za nejlepší a nejzpůsobilejší k brzkému provedení.*¹⁰³ Takto nás o celé situaci informují noviny *Chrudimský kraj* v roce 1932. Za tímto projektem stáli František Albert Libra a Vladimír Ježek. Na realizaci celé stavby dohlížel stavební dozorce Petřík. Se stavbou budovy se započalo v červenci roku 1930 a skončilo v prosinci 1931. Autoři projektu se museli vypořádat s omezeními středověké parcely ležící mezi dvěma historickými ulicemi v centru města. Fasádami se snažili navázat na historickou a historizující zástavbu v okolí. Využili čistých forem funkcionalismu. Jednotlivé stavební práce získaly chrudimské firmy, hlavní zednické, zemní a dělnické vykonali stavitelé Josef Zizius a Jan Kubíček. Kamenné žulové schody, obruby a obklady fasády ze žuly upevnily firmy Františka Foita, kamenický závod v Doupí u Telče, a Jana Kalouse, sochař a kameník v Chrudimi. Neonové nápisy na budově dodala firma Siemens. [54,55]

Slavnostní otevření se uskutečnilo 20. prosince 1931. Dokončení stavby provázela otázka přijetí veřejností. Z tisku jasně vyplývá, že zpočátku se chrudimská společnost zdála být skeptická vůči novému funkcionalistickému stylu. Jak napsal *Chrudimský kraj* v roce 1932: „*Ačkoliv po stránce zevnějšího vzhledu byly vznášeny proti architektuře nové chrudimské leckteré námitky, dlužno po pravdě říci, že tato stavba je celkem zdařilá. Dalo by se sice leccos vytknouti o proporcích zejména výškových, též v učlenění zadního traktu, schodovitě sníženého, jakož i jeho navázání k přední, masivnější části budovy a připojení k baroknímu křídlu muzea, ale sluší též uvážiti výlučnost stavebního místa, které získala blahovolnou koupí se strany Chrudimské spořitelny ve prospěch nového divadla.*“¹⁰⁴ Při slavnostním otevření JUDr. Vilém Sýkora vystoupil se svým záměrem spojit novostavbu spořitelny s novostavbou městského divadla. Proto Chrudimská spořitelna koupila pro novostavbu svého paláce budovu starého divadla a značnými finančními dary podporovala stavbu divadla nového. „*Touto krásnou moderní stavbou, první toho druhu v Chrudimi, bude se reprezentovati co nejlépe nejen sama chrudimská spořitelna, ale i celé naše město.*“¹⁰⁵

Novostavba spořitelny v bývalé ulici Martiniho, dnešní Široké, u mostu přes řeku Chrudimku, zaujala původní místo budovy starého divadla. Zadní frontou přiléhá těsně k pravému křídlu budovy Průmyslového muzea, doplňuje tak blok muzejního komplexu. Budova je hmotově rozčleněna a vyznačuje se nápadným bílým travertinovým obložením. Doslova dýchá svojí svěžestí. Její bělost v uliční fasádě narušuje černý keramický obložený vertikální blok se schodištěm. S velkou péčí řešili projektanti detaily stavby s osově řešeným vstupem z chromové oceli. Hlavní vstupní dveře, masivní, z bílého bronzu a zasklené fasetovým zrcadlovým sklem, dominují hlavnímu průčelí. Okna v přízemí a prvním patře chránily bezpečnostní mříže zčásti ze zlatého bronzu a zčásti ze železa. Do rovné střechy nad dvoranou Libra zasadil sklozelezbetonovou střešní konstrukci, která přes své matné sklo dodává denní světlo do nejprestižnější spořitelního prostoru.

Reprezentativním vchodem přejdeme do okázalého vestibulu, z něhož vede vstup do dvoraný. Na dvoranu navazuje po pravé straně čekárna, kancelář ředitele, v levé části vrátnice a kancelář místoředitele. V rozsáhlé dvoraně jsou po stranách úřadovny s pulty umístěnými mezi mramorovými sloupy, v přední stěně se nachází pokladny a dále se mezi nimi ukrývá vchod k hlavnímu trezoru v suterénu. Za pokladnami oddělené skleněnou přepážkou, se rozprostíralo kontrolní oddělení. Zadní část za úřadovny náležela potřebám zaměstnanců. Byly zde šatny, schody do prvního patra a byt zřizence se zvláštním vchodem, z něhož vedou schody do suterénu, ke kotelně a do bytu topiče. V suterénu, přímo pod dvoranou, se ukrývaly další pancéřové trezory k účelům spořitelny. K ochraně trezorů spořitelna jednak používala signálový systém nebo najímala noční hlídače. První patro poskytl se svou zasedací síní zázemí pro různá zasedání, nejčastěji ředitelství a výboru, a dále zde sídlily rozsáhlé úřadovny. Po zvláštním schodišti vedoucím do druhého patra se dalo dostat do bytu vedoucího úředníka spořitelny, který se skládal ze čtyř pokojů a kuchyně s příslušenstvím. O prestiži budovy svědčí bohatost vnitřních interiérů a použité materiály, zejména drahý mramor a dřevo vyplňují stěny a sloupy. Schodištní stěna se pyšní mramorovým italským obkladem z oblasti Callacata. Ve slavnostní dvoraně sloupy pokrývají belgické mramorové panely noir fin a dlažbu mramor kosořský a jaroškovský. Na stěnách ve vestibulu pak mramorové obložení pochází z Francie a nazývá se mramor napoleon. Zasedací síně jsou obloženy dubem, ředitelna a místoředitelna kavkazským ořechem, hala u zasedacích síní rio palisandrem a čekárna u ředitelny citronovým dřevem. Železobetonová kostra budovy je doslova vyplněná přepychovými materiály.

Periodikum *Chrudimský kraj* zhodnotil stavbu v roce 1932: „*Celá budova, jejíž provedení svěřeno chrudimským stavitelům Josefu Ziziusovi a Josefu Kubíčkoví, vyžádala si sice značného nákladu, ale její zdárné dokončení uspokojuje zajisté i zaujaté pozorovatele. Lze doufat, že dosud nezvyklý zevnějšek, až dostane během času patinu, bude se přimykati k baroknímu a renesančnímu paláci muzejnímu právě tak dobře, jako se připojovaly druhy slohové i celkovou koncepcí tak odlišné barokové stavby*

*ke stavbám gotickým. Jistě, že podobné seskupení zaráželo i současné tehdejší pozorovatele. Nás to dnes již nechává klidnými.*¹⁰⁶ První šok z výstavby spořitelny v novém stylu vystřídalo zdravé smíření a později kladné přijetí. Tímto moderním objektem se Chrudim otevřela cestou nového estetického vnímání, vymanila se z tradice velkého historismu či doznívajících forem moderny a přešla do nové fáze modernosti. Spořitelna usnadnila a připravila pole pro následující veřejné reprezentativní budovy nové estetiky.

Pippichovo divadlo

„Město Chrudim a celý chrudimský kraj se chystá k velikému svátku. V neděli dne 18. února bude okázalým způsobem otevřeno nové městské divadlo Karla Pippicha. Občanstvo chrudimské po několikaletém odříkání bude opět mít příležitost sledovat dramatickou tvorbu domácí i cizí ve svém útulném stánku divadelního umění.“ Slova zazněla v almanachu ve speciálním vydání z roku 1934 *Chrudimského zpravodaje* k příležitosti otevření jedné z nejprestižnějších budov na Chrudimsku. Konstruktivistické tvarosloví s prvky čistých funkcionalistických forem uplatnila projekční kancelář Freiwald – Böhm ve svém projektu městského divadla v Chrudimi.¹⁰⁷ [56]

Divadlo Karla Pippicha nese název po svém slavném rodákovi, kterého si město velmi vážilo. Advokát a organizátor divadelního, hudebního a literárního dění Karel Pippich představoval osobnost výjimečného regionálního významu v oblasti spolkového i politického života v Chrudimi. Na divadelním dění se podílel od 80. let 19. století, kdy zastával funkci ředitele ochotnického divadelního spolku. Sokolský pracovník, zemský poslanec a člen místních samosprávných sborů zasvětil celý život svému milovanému městu. Podílel se také na obnově pěveckého spolku Slavoj. Široký rozhled a zájem o veřejnou činnost uplatnil i jako politik a starosta východočeské sokolské župy.¹⁰⁸

Původní staré divadlo vzniklo v roce 1801 a téměř po 128 let sloužilo kultuře. Se starým divadlem se také zformoval první ochotnický soubor. Chrudimští ochotníci pocházeli zejména z rodin místních úředníků, učitelů a také důstojníků chrudimské posádky. Divadelní budova po celou dobu své existence procházela řadou proměn, nejprve v polovině roku 1802, kdy dostala původně jednopatrová budova druhé patro. Po ničivém požáru v roce 1850 získalo divadlo novou historizující tvář podle projektu architekta Františka Schmoranze staršího, v letech 1851 – 1853. Neoromantickou historizující fasádu sjednotil architekt vertikálním rytmem lizén s plastickými poli a kruhovými terčí a symetricky rozsazenými okny s půlkruhovými záklenky. Uliční průčelí divadla bylo trojosé, půlkruhově zakončené portálové vstupy. Okna kryly venkovní dřevěné žaluzie. V roce 1873 přešlo divadlo do vlastnictví chrudimské Občanské záložny. Probuzený zájem o ochotnickou činnost vedl v roce 1875 k dalším stavebním úpravám divadla, které svou kapacitou již nepostačovalo diváckému zájmu. Podle projektu osvědčeného Schmoranze se tehdy upravilo hlediště, které nyní dosáhlo kapacity 600 míst. Roku 1882 se stal novým ředitelem a režisérem ochotníků Karel Pippich, který působil po desetiletí na umělecké scéně města.¹⁰⁹

Nápad postavit nové divadlo se zrodil roku 1908 u příležitosti oslav 60. let panování císaře Františka Josefa I. S touto myšlenkou prvně přišel předseda výboru a ředitelství spořitelny Karel Horký, svolal schůzi správní rady do hotelu „Bída“, kde se víceméně řeč ubírala ideou nového divadla. V následné schůzi ředitelstva konané 27. listopadu 1908 se výbor usnesl: *„Ředitelství ve svém sezení se jednomyslně usneslo a navrhuje Vám za příčinou věčné památky letošního jubilea, aby věnováno bylo obci Chrudimské na zřízení budoucího nového městského divadla v Chrudimi 40 tisíc korun.“*¹¹⁰ Šlo o základ finančního fondu, rozšiřovaného v následujících letech dary a veřejnými sbírkami. V srpnu 1911 byl ke správě peněz založen Spolek pro zbudování městského divadla v Chrudimi, který se staral o zachování těchto peněz, ale též o opatření dalších finančních prostředků. Prvního října 1911 se konala ustavující valná hromada Spolku pro zbudování nového městského divadla v Chrudimi. Prvními virilními členy s příspěvkem 5 000 Kč se stali

zemský advokát JUDr. Goller, a komerční rada Ferdinand Leopold Popper, k zakládajícím členům s příspěvkem 500 Kč patřili dr. Václav Fittera, dr. Karel Havelka, JUDr. Karel Pippich, firma Schindler a Stein, dr. Antonín Vodička, dr. František Wágner a dvojnásobný příspěvek zakládajícího člena zaplatil dr. Vilém Sýkora. Padl tehdy návrh, aby spořitelna pro svoji novou budovu koupila od obce starou divadelní budovu, tak by se dostalo budově Průmyslového muzea třetího závěrečného křídla. Slibně se rozvíjející činnost spolku přerušila první světová válka, ale po ní opět začalo jmění i počet členů spolku utěšeně narůstat.¹¹¹

V březnu roku 1921 zemřel Karel Pippich. Místní tisk *Chrudimský kraj* se věnoval jeho památce: „*Múzy umlkly. Neúprosná morana rozestřela svou černou síť přes těžce zkoušené město. Osiřelo divadlo, umění hudební ztratilo zde svého neoblomného strážce a hlasatelé dobrého jména Chrudimě za součinností a vedení jeho v plné míře zaslouženého.*“¹¹² K uctění Pippichovy památky vznikl fond pro stavbu divadla nesoucí jeho jméno. Pro připravovanou stavbu nové divadelní scény probíhaly sbírkové akce, loterie i benefiční představení. Rok 1927 se stal pro spolek velice zásadním, ve schůzi výboru Chrudimské spořitelny dne 14. dubna bylo usneseno, aby z čistého zisku spořitelny za rok 1926 ústav přispěl částkou 250 tisíc Kč. Největší sumu představoval obnos 1,2 miliónu Kč z prodeje budovy starého divadla, který koupila spořitelna se záměrem využití jeho parcely pro nový spořitelní palác. Utržený obnos hodlala Chrudim použít výhradně ke stavbě moderního divadla. Spořitelna se stala významným finančním podporovatelem a rozdávala štedré finanční částky do divadelního fondu.¹¹³

Staré divadlo v Široké ulici přenechalo své místo na jaře roku 1929 moderní funkcionalistické spořitelně. Budova, zbourána jako nevyhovující a nebezpečná divadelnímu provozu, patřila k české divadelní tradici po celé 19. století. Z *Almanachu*, vydaného k slavnostnímu otevření nového divadla, se dozvídáme reakce nad zánikem starého divadla: „*A tak naše staré divadélko žilo a žilo, až ponenáhlu jeho duše slábla a jako sama by říkala: Chci už míti svůj věčný klid. Chci už míti svého lepšího nástupce, který*

vám všem přinese ještě krásnější divadelní chvíle, ještě mohutnější dojmy, a připraví vaším generacím pokračování ve všem tom krásném, co divadelní Chrudim vždy prožívala.“¹¹⁴

Přípravy stavby nového divadla nabíraly rychlý spád. Z článku v *Chrudimských novinách* z roku 1932 vyplývá: „*Za tím účelem, aby úřad nabyt jistoty, že po tomto roce, tj. 1931, se skutečně již hráti bude v budově zákonně vyhovující předpisům, žádá, aby ještě v tomto roce 1928 bylo přikročeno k předběžným pracím, tj. k zajištění stavebního místa, stavebního programu a alespoň k náčrtku novostavby.*“¹¹⁵ Za účelem vyhledání vhodné lokality pro nové divadlo se uskutečnily dvě místní pochůzky, první se zástupcem firmy Helmer a Fellner z Vídně a druhá za intervence ing. Potůčka, architekta Karla Řepy z Pardubic a architekta Skřivánka z Čáslavi. V úvahu přicházely Neudorflova zahrada proti Wiesnerově zahradě, Nádražní ulice nebo pozemek za Průmyslovým muzeem. Přesto nejvhodnější plochou pro stavbu nového divadla se zdála být lokalita tzv. Roštiny pod bývalými hradebními valy jihozápadním směrem od historického jádra města. Přispěla k tomu okolnost, že ministerstvo zemědělství přikročilo po početných intervencích k regulaci Chrudimky na Roštině a umožnila úpravu této zanedbané části obce. V roce 1930 v periodiku *Chrudimský kraj* se dočítáme: „*Roština, jak už sám název ukazuje, je místo opuštěné, kout ponechaný snad po staletí na pospas živlům, místo, které sice nepostrádá zajímavosti pro umělce a lidi romanticky založené, které však je rovnou řečeno ostudou moderního města.*“¹¹⁶ Volbu místa schválil Divadelní spolek i obec, prostor dostal velmi dobré hodnocení pro vznik monumentální budovy po sondách a průzkumu odborníků, zejména ing. Karla Turka. Spolek záměrně upustil od hledání projektu divadla cestou otevřené veřejné soutěže.¹¹⁷

V srpnu roku 1930 vyzval spolek do soutěže pražskou projekční kancelář Freiwald–Böhm, architekta Karla Řepu z Pardubic a vídeňský ateliér Fellner & Helmer. Spolek vyžadoval alespoň 600 míst k sezení a 300 míst ke stání. Další podmínku představoval sál s biografem, vzít v úvahu architekti měli umístění obrazárny s vrchním světlem, loutkové divadlo a orchestrální

zkušební síň. Návrhy, dodané do 15. prosince 1930, posoudila 21.–22. března 1931 odborná porota, složená z architektů Josefa Štěpánka, Vlastislava Hofmana a Josefa Matěje Gottlieba, scénografa Národního divadla, který v jury nahradil zemřelého Gustava Schmoranze. Porotci podali odborný posudek o každém z projektu a prohlásili: „*Žádný z projektů není doporučitelný k okamžitému realizování.*“¹¹⁸ Porotci se shodli na vyřazení stylově anachronického návrhu, podepsaného architektem Hermannem Helmerem ml. Oběma českým projektantům pak Spolek zadal zpracování nových návrhů, které následně předložili v dubnu 1931.

Karlou Řepou navržená puristicko-funkcionalistická budova vyrůstala na lichoběžníkovém půdoryse, který tvarově korespondoval se stavební parcelou na ostrožně „*Roštině*“. Jasně artikulované hmoty tvořily stupňovitou siluetu vrcholící segmentově zaoblenou věží provaziště. Oproti předešlé verzi svého návrhu Řepa nahradil vertikální akcent vstupního průčelí klidnějším rozvrhem. Všechna průčelí budovy prořezávala průběžná pásová okna – typický atribut meziválečné avantgardní architektury. Naproti tomu Freiwaldův výrazově umírněnější návrh do značné míry vycházel z řešení, které architekt úspěšně použil už u divadla ve svém rodném Hronově. V návrhu chrudimské budovy zopakoval pravoúhlou vstupní formaci s klasicizujícím portikem, situování schodišť a motiv boční otevřené lodžie. Konečnou střízlivější podobu exteriéru i jeho barevný souzvuk, kombinující světlé vápenné fasády se žlutým zdivem, vytvořil Freiwald patrně až v průběhu stavebních prací, neboť na čelním perspektivním pohledu, datovaném 15. července 1931, zakreslil vstupní blok budovy obložený ještě bílým režným zdivem.¹¹⁹ [57]

Oproti svému konkurentovi měl Freiwald výhodu především v tom, že už jednu divadelní budovu úspěšně realizoval. Do užší soutěže městská rada pozvala z Německa divadelního odborníka Friedricha Kranicha, technického ředitele divadel v Hannoveru a Bayreuthu. Ten označil za nejúčelnější a nejpraktičtější právě projekt Freiwaldův. Po přezkoumání přepracovaných návrhů se Spolek 25. dubna 1931 při hlasování usnesl na tom, že

vypracováním projektu divadla pověřil Jindřicha Freiwalda, potažmo firmu Freiwald a Böhm. Freiwaldův návrh pak schválila městská rada a zastupitelstvo 29. července 1931.¹²⁰ „*Je to projekt moderní, ne módní, střízlivý, účelný a vkusný.*“¹²¹

Rozhodnutí zástupců Spolku, kteří se přiklonili ke konzervativnějšímu řešení divadla, přineslo ostrou protifreiwaldovskou kampaň, kterou vedl zejména *Východočeský republikán* a v něm sám Řepa. Freiwald v reakci na tuto kauzu poznamenal v listu *Chrudimský kraj*: „*Opožděně dovidám se o článcích architekta Řepy ve Východočeském republikánu, v nichž žádá mou veřejnou odpověď. Věnuji se raději práci než polemikám a proto omezují své sdělení na nejdůležitější body.*“¹²² Obrázek Freiwaldova původního situačního řešení se vyznačoval osovostí, pravidelností i pravoúhlostí budoucího divadelního náměstí. [58] Freiwald uvažoval o regulační úpravě celého jejího okolí, které v jeho očích mělo velký potenciál přítomností řeky, zeleně a viditelného panoramatu města. Při zpětném hodnocení své práce připomenul, na co kladl důraz především - na ekonomickou půdorysnou formu, výškovou umírněnost, provozní jednoduchost a architektonickou vyváženost. V článku v *Chrudimském kraji* ještě podotknul na účet architekta Karla Řepy: „*Nemíním rozebírat projekt arch. Řepy, nemám jej také k dispozici, abych o jeho záchodech a koupelnách řekl své mínění, ale dávati záchody jednak za skleněnou stěnu do přední fasády, sotva se dá obhájit.*“ Podle Freiwalda architekt Řepa ve svém návrhu udělal vážné chyby, které se nehodí pro divadelní budovu. V závěru Freiwald konstatoval: „*Škoda, že nezajel si arch. Řepa podívat se např. do Reinhardtova divadélka v Berlíně, snad by seznal své základní chyby provozu jevištního i hledištního a vzal si poučení, co divadlo potřebuje a co je zbytečnost.*“¹²³ Freiwald svými výroky podporoval funkcionalistické uvažování.

Ve schůzi obecního zastupitelstva dne 21. září 1931 podal náměstek starosty Bohuslav Holas podrobný projekt, načež nové divadlo získalo stavební povolení podle plánů architektů Freiwalda a Böhma. V téže schůzi se projednávaly zemní, zednické a betonářské práce, ty svěřili radní do rukou

zkušených stavitelů Josefa Ziziuse a Josefa Kubíčka. Železobetonové konstrukce provedla firma Hannauer z Prahy. Základní kámen nového divadla byl slavnostně položen 28. října 1931, právě dvacet let po založení Spolku. Slavnosti se účastnil také projektant stavby, který při poklepu na kámen pronesl přání: „*Snažme se o dílo hezké, naše, české!*“¹²⁴ Na staveništi se vyčlenila upravená vkusná trojstupňová tribuna podle návrhu architekta Františka Matušky. V popředí na zděném podstavci se tyčil základní kámen ze švédské žuly, opatřený zlatým nápisem s datem jeho položení. Akademický sochař František Dajer věnoval městu kámen. Stavební práce na staveništi započaly v březnu 1932. Dne 6. listopadu 1933 rozhodlo obecní zastupitelstvo, že budova ponese jméno „Divadlo Karla Pippicha“.

Stavba divadla postupovala bez problému. Slavnostní otevření se konalo dne 18. února 1934. V *Památníku*, vydaném při otevření nového divadla v roce 1934 se dočítáme: „*Po pětadvacetileté vytrvalé práci podařilo se proměnit ve skutečnost to, co nám původně tanulo na mysli jako pouhý krásný sen. Vykonáno dílo, které bude sloužiti ke cti našeho města, k prospěchu divadelního umění a k radosti všech, kdož v něm vidí jak pramen zábavy, tak i prostředek k zušlechtění ducha i srdce.*“¹²⁵ Dále v něm Freiwald obhajoval architektonický výraz své budovy následovně: „*Jednoduchá, avšak nebanální, ušlechtilá moderní forma, výraznost osvěžená vhodnou barvitostí materiálii, akcentování předního průčelí vážnou vertikálou sloupů portálu (který měl být obložen mramorem), zasazeného do klidné hmoty postranních schodišť, a siluetové vyvrcholení skulpturou nad středem předního průčelí byly základem snahy po dobrém výsledku, vyjadřujícím vnitřní podstatu díla.*“¹²⁶

Divadlo Karla Pippicha se tyčí na plochem terénu mezi Chrudimkou a jejím náhonem jihozápadně od hlavního náměstí. Průčelím se obrací k severozápadu, na malé náměstí, kterým prochází komunikace na most přes řeku. Poloha staveniště v doposud opomíjené, zanedbané partii města vyžadovala regulační úpravy řeky. Ta obtéká budovu z jihu a náhon ze severu. Bezprostřední blízkost řeky s projektovanou nábřežní komunikací a proponované divadelní náměstí při vyústění mostu vytváří nejlepší podmínky

pro dominantní a působivý vzhled divadla. Za jevištní částí na jihovýchodě navazuje na budovu park. Most měl vytvářet osu budoucího divadelního náměstí, naproti divadlu však zůstaly nevyužité zelené plochy. Architekt ve svém projektu počítal s tím, že se divadelní novostavba stane impulsem k přeměně celého blízkého území.

Přestože jsou si budovy hronovského a chrudimského divadla v mnoha ohledech blízké na průčelí chrudimské verze Freiwald použil nové prvky, lišící se od hronovské budovy a to především v podobě vstupního průčelí. Místo sloupového portiku zasadil architekt do fasády lizénový rámeček či rizalit, který ukrývá tři vstupy do budovy. Tento rizalit je mírně předsazený před hladké horizontální průčelí, tvoří ho dvě mohutné obdélné desky, řazené za sebou, přičemž zadní je vyšší i širší. Boky rizalitu nad sebou otevírají kruhová okna, v bocích zadní desky se důmyslně skrývají schodiště osvětlená vertikálními pásy oken a vedlejší vchody s markýzami. Na nejvyšší hraně rizalitu se vypíná socha Múzy, umístěná na konzole. Hmotu stavby opticky zvedá široké nástupní schodiště a sokl s pásovou bosáží. Členění bočních fasád opět dominují trojdílné lodžie a seskupení obdélných a kruhových okenních otvorů. Při znalosti vnitřního uspořádání je toto tvarování lehce čitelné i zvenčí, kde tvoří boční a zadní scéna spolu se zázemím pro herce sestavu kubických hmot. Působení exteriéru zvýrazňuje kombinace použitých materiálů – okrový šamotový obklad provaziště a vstupního rizalitu, pískovcem obložený sokl a vstup, hladká světlá omítka a jasně modré okenní rámy. Další výrazný prvek tvoří vertikální trojice kruhových otvorů, opakovaná ve zmenšené podobě na dveřích bočních vchodů.

Interiéry projekční kancelář navrhla především účelně a jednoduše, ovšem s ohledem na patřičnou reprezentativnost vestibulu a hlediště. [59] Třemi páry dveří se vstupuje do prostorného vestibulu, jemuž na prestiži přidávají široké čelní schody s dvěma světelnými pylony po stranách. Z vestibulu vede široký nástup do přízemních kuloárů a dvěma schodišti na balkon. Vestibul, který měl přichozího slavnostně naladit, byl na stěnách obložen červeným a bílým mramorem. Přízemní foyer podává jasný přehled,

kam zaměřit na místa k stání i na sedadla, diváci se zde plynule rozdělují na levou a pravou stranu vedoucí k šatnám. Hlediště se dělí na hlavní zvýšenou část střední, půdorysně vytvářející čtverec, na část proscéniovou a balkonovou. Architekti tak podtrhli především účelnost. Obložení stěn v přízemí hlediště a na čelech balkonů mělo zlepšit akustiku sálu a dodat mu intimitu. Pole stěn za lóžemi přecházejí v brokátově svítící červec s emblémy profesora Sejpký. Ve výmalbách interiéru, které opět provedla firma Fessl a Kadlec z Prahy, převažuje znovu národní trikolora v tlumených odstínech, v hledišti navíc doplněná o slavnostní tóny zlaté a stříbrné.

Celá interiérová koncepce se váže na účinky světla, jemuž architekti věnovali zvláštní ohled. Přízemní část hlediště má 402 sedadel v 18 řadách, v zadní části se nachází 100 míst na stání. Celková místa k sezení na balkonech společně s lodžemi činí 190 míst a 300 míst na stání. Celé hlediště pojme na 1000 diváků. Vybavení jeviště byla opět věnována nebývalá pozornost. Železné pohyblivé části jeviště, tedy jevištní vozy a tahy, dodala firma Vohralík z Prahy. Nechyběla profesionální osvětlovací technika sestavená z lamp a reflektorů s voličem barev, mrakový přístroj nebo černý a bílý horizont s motorovým pohonem. Železná opona byla navržena a realizována ve spolupráci Jindřicha Freiwalda a místního zámečníka Vincence Pochobradského jako stahovací do stran, čímž se ušetřilo na nákladném spouštěcím zařízení. Orchester zabírá minimální prostor hlediště určený pro nejcennější sedadla, část je zasunutá pod jeviště. K širokému promenoiru navazuje v čele budovy foyer se dvěma bufety, šatny, toalety a otevřené terasy do obou postranních průčelí, jež slouží pro osvěžení obecnstva a dříve i pro kuřáky. Interiérová výprava těchto místností obdobně kopíruje přízemní část s akcentováním teplých tónů v promenoiru, kdežto slavnostní foyer vyjadřuje stříbrná barva stropu, v jehož středním poli vyniká znak města s divadelními motivy.

Do projektu se zařadilo i loutkové divadlo. Nachází se v suterénu, se samostatným přístupem, dále suterén obsahoval byt správce, velké šatny sboru a skladiště. Výstavní síň umístěná nad foyerem má vlastní horní osvětlení

mísící se s bočním, jde tak o jeden z nejvhodnějších výstavních prostorů. Sjednocujícím prvkem celého interiéru jsou dodnes sloužící kruhová svítidla od firmy Franta Anýž z Prahy, vytvořená podle Freiwaldových návrhů, v kombinaci mléčného skla a bílé mosazi. Ve vestibulu jde dokonce o jakési světelné pylony a pochodně.¹²⁷

Na konci *Almanachu*, vydaného při otevření divadla, se organizátoři jeho stavby vyjadřují s potěšením nad výsledkem: „*Architektura vnější je takového rázu, že uspokojí plně nejen propagátory směrů moderních, nýbrž vyhoví i kritikům konzervativnějším. Nutno zejména zdůrazniti vážný dojem a noblesnost architektonických forem, při čemž barvitost použitých materiálů, charakterizující tvorbu Freiwaldovu, dodává budově osobité výraznosti.*“¹²⁸

Leguma

Druhý chrudimský největší podnik, po tzv. „*Popprovce*“, představovala továrna Františka Wiesnera. Za života svého zakladatele i jeho následovníků se stala důležitým strojírenským závodem. Během své dlouhé existence měl podnik značný vliv na rozvoj Chrudimi a celého jejího regionu.¹²⁹

Odkaz rodiny Wiesnerových dnes nese exotické jméno chrudimského sídliště Leguma, při výjezdu z Chrudimi na Pardubice. V roce 1931 Karel a František Wiesnerovi založili firmu Leguma. Společnost se zaměřovala na pěstování ovoce, zeleniny a květin. Jako zastupující osoba firmy byl zvolen František Wiesner mladší. Na parcelách mezi Čáslavskou a Pardubickou ulicí vznikly mezi lety 1932 – 1934 největší rychlírny zeleniny nejen v Československu, ale i ve střední Evropě. Leguma se rozprostírala na dvouhektarové ploše, celý komplex tvořily velké skleníky. Název firmy pochází z francouzského slova pro zeleninu, „*Les Legumes*“. Wiesnerovi se inspirovali již existujícími rychlírnami zeleniny v Anglii a Holandsku. V Holandsku pěstírny stály na vysoké úrovni.

Realizace stavby skleníků probíhala od roku 1931, dohledem byl pověřen Josef Zizius. Vytápění rychlírny bratři Wiesnerovi důmyslně vyřešili. Skleníky se topily odpadní parou, která vyhřívala vodu ve výměnících. Voda se pak rozváděla nuceným oběhem kolem celého komplexu rychlíren. [60] Celý soubor Leguma tvořilo pět prostorných skleníků, z nichž největší dosahoval délky 100 m. Práce ve sklenících se prováděla pomocí mechanizace. Novým výdobytkem na poli pěstování se staly speciální okurkové skleníky. Mezi hlavní produkty patřily rajčata a okurky, většinou holandských odrůd, ale i některé exotické druhy rostlin jako ananasovníky, artyčoky, chřest a podobně. Sklizená zelenina se dodávala přímo do obchodů nebo se vyvážela mimo ČSR, značné množství putovalo do Vídně.¹³⁰

Leguma šla příkladem pro další rychlírny v ČSR, ty však nedosahovaly takového rozsahu a kvality. Rozkvět rychlíren na našem území můžeme zaznamenat až po druhé světové válce. To však netrvalo příliš dlouho, neboť po znárodnění továren se chrudimské rychlírny nedobrovolně organizačně rozdělily. Většinou zanikaly ke konci čtyřicátých let 20. století. V této lokalitě následně vzniklo sídliště Leguma, a to v rozmezí let 1949 až 1954.

Husův sbor

V roce 1934 Cyril Luhan dostal zakázku od Církve československé husitské. Církev si objednala projekt moderního Husova sboru. Luhan vypracoval návrh v konstruktivistickém tvarosloví. Kostel, situovaný v ulici Rooseveltova čp. 148/III, byl slavnostně otevřen v září 1935. Puristická stavba odpovídá svým zevnějškem koncepcím Husových sborů stavěných po celém Československu. [61] Svým čistým výrazem odkrývá nezbytný prvek „pravdivosti.“ Chrudimský Husův sbor, pro svou jednoduchou a těžkou formu, však nepatří k nejlepším z celkové produkce Husových sborů.¹³¹

Hranolová forma kostela se rýsuje na obdélníkovém půdoryse. Celý objekt charakterizuje strohost. Nad hlavním vstupem do kostela vyniká kryté

zádveří vyříznuté do budovy směrem k nároží. Předsunutý monumentální obdélníkový blok podpírají těžké sloupy. Na hlavním průčelí při vstupu se nachází heslo církve českobratrské, „*Prosím, abyste se milovali a pravdy každému přáli. M.J.Hus.*“. Na západní fasádu Luhan vložil malé kruhové okénko. Celý objekt zdobí plastické lizény. Architekt usiloval o čistou umírněnou formu exteriéru, který bude harmonicky ladit s prázdným interiérem. Důležitou roli v interiéru hraje přirozené světlo. Veškerá výzdoba je teologicky zdůvodněná. Kazatelna představuje podobenství tíže. Hlavní skleněný kříž, podle ideového návrhu zdejšího duchovního Bohuslava Lohnického, zhotovili žáci odborné sklářské školy v Železném Brodě v letech 1946 – 1948. Hlavní oltář tvoří strom života, v němž vyobrazení ptáci prezentují apoštoly. Ve středu je znak Církve československé, červený kalich. Severní část kostela vyplňuje hudební kůr s varhanami od kutnohorského varhanáře Karla Tučka. Výhodou prostého interiéru se stala dobrá akustika. V přední části kostela se nachází busta zakladatele církve Karla Farského, nad hlavním vchodem pak ruka držící kalich a nápis „*Pravda vítězí.*“ Jednoduché lavice poskytují 120 míst k sezení.¹³²

Činžovní dům čp. 8/IV

Nájemní dům s obchody čp. 8/IV z let 1936 až 1937 od stavitele Josefa Zizia názorně demonstruje, že i lokální stavitelé se dobře orientovali v moderních architektonických trendech. Stavebníkem tohoto objektu byla chrudimská spořitelna. Mohutný moderní blok, situovaný v blízkosti divadla Karla Pippicha, společně s divadlem vytváří harmonicky celek ulice Partyzánů.¹³³ [62]

Dvoupatrový funkcionalistický dům, postavený na půdoryse písmene U, tvoří tři křídla. [63] Průčelí domu dominuje jeho elegantně přetažená markýza. [64] Efektní markýza kdysi svítila. Výrazný prvek puristické kompozice domu vytváří na boku stavby barevně odlišená schodišťová šachta se skleněným pásem. V přízemní části sídlili drobní živnostníci se svými

obchůdky. V prvním a druhém patře se nacházely luxusní byty zaměstnanců městské spořitelny.

Domy Cyrila Luhana

Architekt Cyril Luhan patří k opomíjeným osobnostem chrudimské meziválečné architektury. V průběhu třicátých let realizoval v nově zastavovaných částech města téměř dvě desítky rodinných domků. Zasloužil se zvláště o rozkvět Kateřinského předměstí. Po vzoru svých předchůdců v této lokalitě vystavěl od roku 1936 několik soukromých vil, které pak výhodně prodal. V rodinném domě Luhanových čp. 510/III v ulici Obce Ležáků (dříve Palackého) sídlila jeho projekční a administrativní kancelář. V této ulici rovněž postavil známý hostinec U Tláskalů čp. 559/III, v jednoduchém tvarosloví. [65,66] Manželé Božena a Oldřich Tláskalovi pověřili Cyrila Luhana stavbou v roce 1936.¹³⁴

Solitérně stojící vila, založená na čtvercovém půdoryse, vyniká úsporným výrazem fasád. Luhanovy domy se obecně vyznačují svou individualitami a „krabicovým“ tvarem. Tyto jednoduché principy architekt uplatnil například na vilách čp. 572/III nebo čp. 580/III v ulici Obce Ležáků. Do bočního průčelí domu čp. 572/III umístil částečně prosklený rizalit, ve kterém skryl schodiště.¹³⁵ [67, 68] Nejvýraznější prvek, který do jisté míry člení fasádu, vytvářejí okna. Své domy Cyril Luhan završil plochou střechou. Luhanovy funkcionalistické vily se vyznačují hladkým rukopisem a dobře prezentují novou éru moderního bydlení.

V roce 1939 se Cyril Luhan zapojil do akce „*Odstraňujeme nedostatky dobrého bydlení*“. Postavil tak dva moderní nájemní domy v ulici Čs. armády čp. 658/IV a 659/IV.¹³⁶ [66, 67] Oba domy obsahují 26 bytů. Jejich výstavba proběhla velice rychle, za pouhých devadesát dní, a to od ledna 1939 do května 1939. Naplnil tak svoje heslo „*stavitel arch. Cyril Luhan staví levně, rychle, moderně*“.¹³⁷ Charakteristickým prvkem Luhanových domů jsou velká

schodišťová okna vytvořená z betonových rámečků a zasklená napevno dvojitými skly. Na uvedených stavbách architekt použil betonové rámečky k vytvoření typických betonových plotů a uplatnil zde snížené podokenní prostory – žlaby.

Mimo území Chrudimě postavil Luhan základní školu v Bojanově, dva penziony v Dolním Bradle a velkou řadu obytných i zemědělských staveb v okolních vesnicích. Provedl také úpravu sociálních bytů pro chudé v nedaleké obci Křižanovice.

8. Závěr

S příchodem 20. století se Chrudim postupně vymanila z historismu a transformovala se do moderního města. Díky uvědomělým chrudimským stavebníkům a občanům, jmenovitě Karlu Pippichovi, Oldřichu Sýkorovi, Antonínu Vodičkovi nebo Ferdinandu Leopoldovi Popperovi, se zde na vysoké úrovni prosadili architekti z Prahy či Vídně, i místní stavitelé.

Z předloženého výkladu o architektuře první poloviny 20. století vyplývá, že se Chrudim rozrostla o řadu významných budov dosahující značných kvalit. Cílem této diplomové práce je rozšířit povědomí o této důležité stavební éře. Architektura a urbanismus tohoto období mají velký význam pro novodobou podobu města. Reprezentují je především soubor veřejných staveb a některých rodinných vil. Lze na nich pozorovat vývoj moderní architektury.

V Chrudimi je několik objektů, které se staly nedílnou součástí zlatého fondu moderní architektury naší země a objevují se proto ve významných publikacích. Tyto projekty přesahují regionální rámec a jsou klíčové v kontextu tvorby jednotlivých architektů. Jde jednoznačně o muzejní komplex od architekta Jana Vejrycha. Regionální muzeum z let 1898 – 1901 patří k významným příkladům novorenesanční a novobarokní architektury v českých zemích.

Secesi v Chrudimi dobře prezentuje vila Oldřicha Sýkory z roku 1910. Její autor Jan Šachl se zde vyrovnává s podměty svého učitele Jana Kotěry. Sýkorova vila časově i stylově patří k předním dílům Jana Šachla. V Chrudimi představuje ikonu české moderny.

Architekt František Albert Libra v Chrudimi zanechal stavbu bývalé spořitelny z roku 1931. Funkcionalistická stavba po svém vzniku způsobila značný rozruch, přesto otevřela cestu nejmodernější architektuře a získala popularitu u chrudimského obyvatelstva. Kvalitní meziválečnou architekturu

v Chrudimi prezentuje divadlo Karla Pippicha z let 1931 - 1934, postaveného podle návrhu architektů Jindřicha Freiwalda a Jaroslava Böhma.

Úroveň architektury Chrudimi by ovšem nemohla být tak vysoká, kdyby v tomto regionu nepůsobili kvalitní místní projektanti. V této souvislosti musíme zmínit trojici lokálních stavitelů. Jde o Josefa Kubíčka, Josefa Ziziuse a Cyrila Luhana.

9. Poznámky

- ¹ Milena Burdychová – Pavel Kobetič, *Budovy chrudimského muzea*, Chrudim 2004.
- ² Pavel Kobetič, Stavba budov Průmyslového muzea pro východní Čechy v Chrudimi, in: *Východočeský sborník historický III*, Pardubice 1993, s. 115-136.
- ³ Milena Burdychová, Z historie chrudimských muzejních budov, in: Milena Burdychová (ed.), *Chrudimský vlastivědný sborník II*, Chrudim 1997, s. 117–136.
- ⁴ SOkA Chrudim, Vincenc Florián, Topografie, inv. č. 6.
- ⁵ Jan Zítek, *Chrudim a chrudimsko průvodce městem a okolím*, Chrudim 1925.
- ⁶ Jiří Charvát, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.
- ⁷ Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim, vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005.
- ⁸ Ivo Šulc, *Chrudim*, ed: Zmizelé Čechy, Paseka 2010.
- ⁹ Radek Kalhous, *Chrudim...jak ji (ne)znáte*, Chrudim 2014.
- ¹⁰ Štěpán Bartoš – Pavel Panoch – Zdeněk Lukeš, *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*, Pardubice 2006.
- ¹¹ Pavel Panoch (ed.), *Slavné vily pardubického kraje*, Praha 2009.
- ¹² Pavel Šopák, Kotěrova vila v Chrudimi?, *Časopis Společnosti přátel starožitností* XLI, 2003, s. 32-36.
- ¹³ Ferdinand Pochobradský, Staré divadlo v Chrudimi, in: Zdeněk Kobza (ed.), *Divadelní Chrudim. 1801-1934. Památník vydáný k otevření Městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi*, Chrudim 1934, s. 37-75.
- ¹⁴ Jan Frolík – Jiří Sigl, *Chrudim v pravěku a středověku*, Chrudim 1998, s. 13-35.
- ¹⁵ Viz Jiří Charvát (pozn. 6), s. 22.
- ¹⁶ Viz Ivo Šulc (pozn. 8), s. 11.

-
- ¹⁷ PŠ [Pavel Šrámek], heslo Železnice, in: Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 221 – 222.
- ¹⁸ Karel Maier, *Hospodaření a rozvoj českých měst 1850 – 1938*. Praha 2005. S. 71-72.
- ¹⁹ FN [František Nesejt], heslo divadelnictví, in: Viz Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al. (pozn. 1), s. 30-31.
- ²⁰ Ivo Šulc, Město Chrudim, in: Jan Frolík – Petr Grulich – Magda Křivanová et. al., *Historie a současnost podnikání na Chrudimsku*, Žehušice 2004, s. 25-30.
- ²¹ AL [Alžběta Langová], heslo politika, in: Viz Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al. (pozn. 4), s. 124-127.
- ²² Petr Grulich, Chrudimská „župní křivda“ 1920. Z dějin východočeské rivality, *Chrudimské vlastivědné listy* VI., 1997, č. 1, s. 12.
- ²³ Miroslav Bastl, Chrudim za německé okupace. 1 část, *Chrudimské vlastivědné listy* XVIII, 2009, č. 1, s. 12 – 14.
- ²⁴ Viz Ivo Šulc (pozn. 8), s. 9 – 10.
- ²⁵ Ra [Antonín Rybička], heslo Šmoranc (Schmoranz) František, in: František Ladislav Rieger – Jakub Malý, *Slovník naučný*. Díl devátý, Praha 1872., s. 75.
- ²⁶ Jan Frolík et al., *Historický atlas měst České republiky*. Sv. 13. Chrudim, Praha 2003, s. 7 – 9.
- ²⁷ *Chrudimské noviny* IV, 1941, č. 29–30, 2. 7.
- ²⁸ *Chrudimské noviny* XXXI, 1908, č. 22, 30. 5.
- ²⁹ *Chrudimské noviny* XXXVI, 1911, č. 23, 3.6.
- ³⁰ *Chrudimské noviny* XXXII, 1909, č. 46, 13.11.
- ³¹ *Ibidem*
- ³² Viz Vincenc Florián (pozn. 4)
- ³³ Smutný Vladislav, 100 let Hniličkovy ulice v Chrudimi, *Chrudimské vlastivědné listy* XVIII, 2011, č. 3, s. 4–8.
- ³⁴ Viz Jan Frolík (pozn. 26), s. 10.
- ³⁵ MB [Milena Burdychová], heslo Urbanismus, in: Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 193–194.
- ³⁶ Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhana v období let 1930-1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození (2. část), *Chrudimské vlastivědné listy* XXV, 2016, č. 6, s. 10–13.

-
- ³⁷ Viz Ivo Šulc (pozn. 8), s. 21.
- ³⁸ David Richter, Chrudim ve spárech říšské orlice. 2 část., *Chrudimské vlastivědné listy* XXIV, 2013, č. 3, s. 8–11.
- ³⁹ *Chrudimské noviny* IV, 1940, č. 29–30, 26. 7.
- ⁴⁰ *Ibidem*
- ⁴¹ *Ibidem*
- ⁴² Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhana v období let 1930-1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození (3. část), *Chrudimské vlastivědné listy* XXVI, 2016, č. 7, s. 17-19.
- ⁴³ IŠ [Ivo Šulc], heslo Schmoranz, František st., in: Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 156-157.
- ⁴⁴ *Český východ* XXV, 1901, č. 23., 21.6.
- ⁴⁵ MB [Milena Burdoyá] – PK [Pavel Kobetič], heslo: Muzeum, in: Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 100.
- ⁴⁶ Pavel Kobetič, Musejní společnost v Chrudimi (1865 – 1891), in: *Východočeský sborník historický* II, Pardubice 1992, s. 171 – 190.
- ⁴⁷ Viz Milena Burdychová (pozn. 1), s. 5-18.
- ⁴⁸ Pavel Kobetič, Stavba budov Průmyslového muzea pro východní Čechy v Chrudimi, in: *Východočeský sborník historický* III, Pardubice 1993, s. 115-136.
- ⁴⁹ *Český východ* XXIV, 1901, č. 21, 19.5.
- ⁵⁰ *Ibidem*
- ⁵¹ *Český východ* XXIV, 1901, č. 45, 31.10.
- ⁵² Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 6. část, Vila č. p. 227, Václavská ulice Chrudim „Vila Lušovských“, *Chrudimská vlastivědné listy* XXI, 2012, č. 3, s. 4-6.
- ⁵³ *Český východ* XXIV, 1901, č. 32, 3.8.
- ⁵⁴ *Český východ* XXVI., 1903, č. 23, 6.6.
- ⁵⁵ *Český východ* XXIV, 1901, č. 41, 4.9.
- ⁵⁶ *Český východ* XXIV, 1901, č. 54, 10.11.
- ⁵⁷ Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 4. část, „Vodičkova vila“, *Chrudimská vlastivědné listy* XXI, 2012, č. 6, s. 4-6.

-
- ⁵⁸ *Český východ* XXVI, 1903, č. 8, 21. 2.
- ⁵⁹ Vincenc Florián, *Nástin dějin školství chrudimské*, Chrudim 1925, s. 4-5.
- ⁶⁰ *Český východ* XXVII, 1904, č. 39, 24.9.
- ⁶¹ *Ibidem*
- ⁶² *Český východ* XXV, 1903, č. 23, 7.6.
- ⁶³ *Český východ* XXVII, 1904, č. 39, 24.9.
- ⁶⁴ *Chrudimský kraj* XXVI, 1937, č. 11, 1. 6.
- ⁶⁵ Florián, *Nástin dějin školství chrudimské*, (pozn. 59), s. 6-8.
- ⁶⁶ *Český východ* XXVII, 1904, č. 34, 20.8.
- ⁶⁷ *Chrudimský kraj* XXVI, 1937, č. 11, 1. 6.
- ⁶⁸ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228
- ⁶⁹ *Ibidem*
- ⁷⁰ *Ibidem*
- ⁷¹ Otakar Novotný, *Jan Kotěra a jeho doba*, Praha, 1958, s. 46.
- ⁷² Emanuel Poche (ed), *Umělecké památky Čech*, Praha, 1977, s. 547.
- ⁷³ Vladimír Šlapota (ed.), *Jan Kotěra 1871 – 1923, zakladatel moderní české architektury*, Praha, 2001, s. 382.
- ⁷⁴ MB [Milena Burdychová], heslo: Kotěrova vila, in: Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 74-75.
- ⁷⁵ Viz Pavel Šopák (pozn. 12), s. 32-36.
- ⁷⁶ Rostislav Švácha, Jan Kotěra, *Nová encyklopedie výtvarného umění*, Praha, 1994, s. 512-514.
- ⁷⁷ *Český východ* XXXII, 1909, č. 12, 20.3.
- ⁷⁸ Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 8 část, Vila č. p. 418, Palackého třída Chrudim „Musilova Vila“, *Chrudimská vlastivědné listy* XXI, 2012, č. 4, s. 14-16.
- ⁷⁹ *Chrudimské noviny* XXXIII, 1910, č. 44., 29. 10.
- ⁸⁰ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 149.
- ⁸¹ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.

-
- ⁸² *Chrudimský kraj X*, 1921, č. 25, 26. 11.
- ⁸³ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
- ⁸⁴ *Chrudimský kraj XV*, 1926, č. 11, 6.3.
- ⁸⁵ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
- ⁸⁶ *Chrudimský kraj XXV*, 1936, č. 19, 12. 9.
- ⁸⁷ Adam Žídek, Podnikatelská rodina Popperů, *Chrudimské vlastivědné listy XXVIII*, 2009, č. 6, s. 2-3.
- ⁸⁸ *Chrudimský kraj XXV*, 1936, č. 19, 12. 9.
- ⁸⁹ Ibidem
- ⁹⁰ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
- ⁹¹ *Chrudimský kraj XXV*, 1936, č. 19, 12. 9.
- ⁹² Jan Potůček (rec.), Prodejna obuvi F.L.Poppera, Stavby, <http://www.archiweb.cz/buildings.>, vyhledáno 23. 10. 2017
- ⁹³ SOA Zámorsk, Polický-Rieker a.s., Chrudim a Jaroměř, inv. č. 251.
- ⁹⁴ Viz Štěpán Bartoš (pozn. 11), s. 128.
- ⁹⁵ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
- ⁹⁶ Jindřich Angner - Pavel Domanický - Pavel Vlček (ed.) et al., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 178-179.
- ⁹⁷ SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
- ⁹⁸ *Chrudimský kraj XV*, 1926, č. 5, 6. 3.
- ⁹⁹ Ibidem
- ¹⁰⁰ Ibidem
- ¹⁰¹ Eva Librová, *F. A. Libra: hrst vzpomínek na otce*, Praha, 2008, s. 8-10.
- ¹⁰² *Chrudimský kraj XXI*, 1932, č. 1, 9.1.
- ¹⁰³ Ibidem
- ¹⁰⁴ Ibidem
- ¹⁰⁵ Ibidem

-
- ¹⁰⁶ Ibidem
- ¹⁰⁷ Chrudimsko sobě, Zvláštní příloha časopisu „*Zpravodaj Chrudimska*“ k otevření nového městského Pippichova divadla, Chrudim 1934, č. 4.
- ¹⁰⁸ *Chrudimský kraj* X, 1921, č. 8, 9.4.
- ¹⁰⁹ Ibidem
- ¹¹⁰ *Chrudimský kraj* XIX, 1930, č. 23, 31. 10.
- ¹¹¹ Ibidem
- ¹¹² *Chrudimský kraj* X, 1921, č. 8, 9.4.
- ¹¹³ *Český východ* XXI, 1929, č. 11, 12.5.
- ¹¹⁴ Viz Ferdinand Pochobradský (pozn. 13), s. 45.
- ¹¹⁵ *Chrudimský kraj* XXII, 1931, č. 16, 7.4.
- ¹¹⁶ *Chrudimský kraj* XIX, 1930, č. 23, 31. 10.
- ¹¹⁷ Viz Ferdinand Pochobradský (pozn. 13), s. 98.
- ¹¹⁸ Ibidem, s. 100.
- ¹¹⁹ Ibidem, s. 105.
- ¹²⁰ *Chrudimský kraj* XX, 1931, č. 22, 3.10.
- ¹²¹ *Chrudimský kraj* XX, 1931, č. 24, 26.10.
- ¹²² *Chrudimský kraj* XXI, 1932, č. 2., 28.1.
- ¹²³ Ibidem
- ¹²⁴ *Chrudimský kraj* XX, 1931, č. 24, 26.10.
- ¹²⁵ Viz Ferdinand Pochobradský (pozn. 13), s. 117.
- ¹²⁶ Ibidem, s. 120.
- ¹²⁷ SOKA Chrudim, Berní správa, inv. č. 125.
- ¹²⁸ Viz Ferdinand Pochobradský (pozn. 13), s. 123.
- ¹²⁹ Viz Ivo Šulc (pozn. 8), s. 13.
- ¹³⁰ Josef Válek, Co byla Leguma?, *Chrudimské vlastivědné listy* XII, 2003, č. 4, s. 10.
- ¹³¹ Viz Štěpán Bartoš (pozn. 10), s. 34.

---

¹³² Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhana v období let 1930 – 1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození. (2. část), *Chrudimské vlastivědné listy XXV*, 2016, č. 4, s. 10-14.

¹³³ SOKA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.

¹³⁴ Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhana v období let 1930 – 1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození. (1. část), *Chrudimské vlastivědné listy XXV*, 2016, č. 3, s. 5-8.

¹³⁵ SOKA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.

¹³⁶ Ibidem

¹³⁷ Viz Cyril Luhan (pozn. 132), s. 11.

10. Prameny a literatura

Prameny

Fondy státního okresního archívu v Chrudimi

- Městský archív Chrudim III
- Městský archív Chrudim – dodatky
- Městský archív Berní správa Chrudim
- Topografie Vincence Floriána (Čeněk Florián)

Knihovna regionálního musea v Chrudimi

- Český východ 1900 – 1913
- Chrudimský kraj 1914 – 1938
- Chrudimské noviny 1920 – 1945

Literatura

- Štěpán Bartoš – Pavel Panoch – Zdeněk Lukeš, *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*, Pardubice 2006.
- Milena Burdychová, Z historie chrudimských muzejních budov, in: Milena Burdychová (ed.), *Chrudimský vlastivědný sborník II*, Chrudim 1997, s. 117–136.
- Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 3. část, Hejdukova ulice Chrudim „Hrubešova vila“, *Chrudimská vlastivědné listy XX*, 2011, č. 6, s. 2-5.
- Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 4. část, „Vodičkova vila“, *Chrudimská vlastivědné listy XXI*, 2012, č. 6, s. 4-6.
- Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 6. část, Vila č. p. 227, Václavská ulice Chrudim „Vila Lušovských“, *Chrudimská vlastivědné listy XXI*, 2012, č. 3, s. 4-6.
- Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 8 část, Vila č. p. 418, Palackého třída Chrudim „Musilova Vila“, *Chrudimská vlastivědné listy XXI*, 2012, č. 4, s. 14-16.
- Milena Burdychová – Pavel Kobetič, *Budovy chrudimského muzea*, Chrudim 2004.
- Vincenc Florián, *Nástin dějin školství chrudimského*, Chrudim 2013.
- Jan Frolík et al., *Historický atlas měst České Republiky. Sv. 13. Chrudim*, Praha 2003.
- Hana Hlušíčková, *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. díl*, Praha 2004.
- Jiří Charvát, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.
- Radek Kalhous, *Chrudim...jak ji (ne)znáte*, Chrudim 2014.
- Pavel Kobetič, Stavba budov Průmyslového muzea pro východní Čechy v Chrudimi, in: *Východočeský sborník historický III*, Pardubice 1993, s. 115-136.
- Pavel Kobetič, *Čestní občané Chrudimě*, Chrudim 1999.
- Pavel Kobetič – Tomáš Pavlík – Ivo Šulc et al., *Chrudim vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005.

- Pavel Kobetič, *Osobnosti Chrudimska*, Chrudim 2002.
- Pavel Kobetič, *Chrudimský kaleidoskop XX. století*, Chrudim 2001.
- Eva Librová (ed.), *Architekt F. A. Libra, Hrst vzpomínek na otce*, Praha 2008.
- Otakar Novotný, *Jan Kotěra a jeho doba*, Praha 1958.
- Pavel Panoch (ed.), *Slavní vily pardubického kraje*, Praha 2009.
- Pavel Panoch (ed.), *Karel Řepa, Pardubický architekt ve věku nejistot*, Pardubice 2003.
- Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1987.
- Ferdinand Pochobradský, Staré divadlo v Chrudimi, in: Zdeněk Kobza (ed.), *Divadelní Chrudim. 1801-1934. Památník vydaný k otevření Městského divadla Karla Pippicha v Chrudimi*, Chrudim 1934, s. 37-75.
- Jan Pomerl, Karel Pippich – organizátor chrudimského hudebního a divadelního života (1849 – 1921), in: Jarmila Doubravová (ed.), *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1982 – 1998*, Chrudim 1999, s. 94 – 99.
- Marcela Šašínková - Pavel Kobetič, *Ulice a náměstí v Chrudimi*, Chrudim 2000.
- Václav Šlapeta (ed.), *Jan Kotěra 1871 – 1923, zakladatel moderní české architektury*, Praha 2001.
- Pavel Šopák, *Kotěrova vila v Chrudimi?*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* XLI, 2003, s. 32-36.
- Ivo Šulc, Město Chrudim, in: Jan Frolík – Petr Grulich – Magda Křivanová et al., *Historie a současnost podnikání na Chrudimsku*, Žehušice 2004, s. 14-35.
- Rostislav Švácha, Jan Kotěra, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha 1994, s. 512 – 514.
- Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*, Praha 1994.
- Rostislav Švácha, *Lomené, hranaté a obloukové tvary: česká kubistická architektura 1911 – 1923*, Praha 2000.

- Petr Vepřek, *Chrudimsko a Nasarcko II*, Chrudim 1909.
- Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devadesát esejů o devatenáctém století*, Praha 2002.
- Jan Zítek, *Chrudim a chrudimsko průvodce městem a okolím*, Chrudim 1925.

11. Seznam obrazových příloh

1. Historická mapa Chrudim 1883 Foto: SOkA Chrudim, Městský archiv Chrudim III, inv. č. 281.
2. Historická mapa Chrudim 1897 Foto: Regionální museum v Chrudimi
3. Historická mapa Chrudim 1907 Foto: Regionální museum Chrudim
4. Detail bývalé ulice Na Valech 1912 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim, inv. č. 228.
5. Projekt ulice podle Josefa Kubíčka Foto: Smutný Vladislav, 100 let Hniličkovy ulice v Chrudimi, *Chrudimské vlastivědné listy* XVIII, 2011, č. 3, s. 4–8.
6. Projekt Kubíčkovy domu z roku 1912, Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim, inv. č. 228.
7. Regulace řeky Chrudimky 1924 Foto: Regionální museum Chrudim
8. Plán města 1930 Foto: Regionální museum Chrudim
9. Mapka nerealizovaného obytného komplexu Foto: David Richter, Chrudim ve spárech říšské orlice. 2 část., *Chrudimské vlastivědné listy* XXIV, 2013, č. 3, s. 8–11.
10. Plán zamýšleného obchvatu Foto: Foto: David Richter, Chrudim ve spárech říšské orlice. 2 část., *Chrudimské vlastivědné listy* XXIV, 2013, č. 3, s. 8–11.
11. Městská mapa a graf podle geometra Josefa Bartáka Foto: *Chrudimské noviny* IV, 1940, č. 29–30, 26. 7.
12. Projekt stadionu podle Cyrila Luhana z roku 1942 Foto: Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhana v období let 1930-1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození (3. část), *Chrudimské vlastivědné listy* XXVI, 2016, č. 7, s. 17-19.
13. Novorenesanční křídlo Regionálního muzea 1930 Foto: Regionální muzeum Chrudim
14. Novobarokní křídlo Regionálního muzea 1930 Foto: Regionální muzeum Chrudim

15. Návrh muzejního komplexu J. Vejrych Foto: Milena Burdychová, Z historie chrudimských budov, *Chrudimský vlastivědný sborník II*, Chrudim 1997, s. 117 – 136, zde s. 135.
16. Vila „Na krásné vyhlídce“ čp. 227/III 1920 Foto: Regionální muzeum Chrudim
17. Projekt vily z roku 1901 Foto: Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 6. část, Vila č. p. 227, Václavská ulice Chrudim „Vila Lušovských“, *Chrudimská vlastivědné listy XXI*, 2012, č. 3, s. 4-6.
18. Vodičkova vila čp. 367/IV 1931 Foto: Regionální muzeum Chrudim
19. Vodičkova vila čp. 367/IV 2017 Foto: Aneta Kopecká
20. Městská škola chlapecká Chrudim 1924 Foto: Regionální muzeum Chrudim
21. Městská škola chlapecká Chrudim 1924, Foto: Regionální muzeum Chrudim
22. Královská česká zemská hospodářská škola 1924 Foto: Regionální muzeum Chrudim
23. Královská česká zemská hospodářská škola Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim, inv. č. 228.
24. Dělnický dům čp. 256/III 1932 Foto: Regionální muzeum Chrudim
25. Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III 1970 Foto: Regionální muzeum Chrudim
26. Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III 1970 Foto: Regionální muzeum Chrudim
27. Musilova vila čp. 418/III 1940 Foto: Regionální muzeum Chrudim
28. Projekt Musilovi vily čp. 418/III 1908 Foto. SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.
29. Věžový vodojem 2017 Foto: Aneta Kopecká
30. Projekt věžového vodojemu Foto: SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 168.
31. Projekt věžového vodojemu Foto: SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 168.

32. Projekt domu čp. 365/II 1919 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.
33. Půdorys domu čp. 365/II 1919 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.
34. Habrmanův dům 2017 Foto: Aneta Kopecká
35. Půdorys domu čp. 490/IV Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.
36. Popperova továrna z roku 1925 Foto: Regionální museum Chrudim
37. Popperova továrna z roku 1906 Foto: Regionální museum Chrudim
38. Plán rozšířené továrny Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.
39. Půdorys továrního komplexu Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.
40. Plán továrny podle architekta C.T.Steinarta Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.
41. Popperova továrna 1925 Foto: Regionální museum Chrudim
42. Popperova prodejna v Brně 1935 Foto: Archiweb
43. Hrobka rodiny Popperových 2017 Foto: Aneta Kopecká
44. Dům čp. 482/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim
45. Dům čp. 482/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim
46. Plán domu čp. 482/III Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
47. Plán domu čp. 482/III Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
48. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 1946 Foto: Regionální museum Chrudim
49. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 2017Foto: Aneta Kopecká
50. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 2017Foto: Aneta Kopecká
51. Plán bývalé výzkumné stanice Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
52. Spořitelna čp. 83/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim
53. Bývalá spořitelna 83/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim
54. Plán městské spořitelny Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
55. Plán městské spořitelny Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
56. Pippichovo divadlo 1936 Foto: Regionální museum Chrudim

57. Návrh divadla podle Jindřich Freiwald, Jaroslav Böhm Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
58. Návrh dispozičního řešení Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
59. Půdorys divadla Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
60. Skleníky firmy Leguma 1935 Foto: Regionální museum Chrudim
61. Husův sbor Cyrila Lohana 1950 Foto: Regionální museum Chrudim
62. Spořitelní domy čp. 8/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim
63. Markýza domu čp. 8/IV 2017 Foto: Aneta Kopecká
64. Plán domu čp. 8/IV Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
65. Hostinec U Tláskalů čp. 559/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim
66. Projekt Hostince u Tláskalů čp. 559/III Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
67. Dům architekta Cyrila Lohana čp. 510/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim
68. Projekt domu čp. 510/III podle Cyrila Lohana Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.
69. Domy čp. 658/IV a 659/IV 1940 Foto: Regionální museum Chrudim
70. Návrh domů čp. 658/IV a 659/IV podle Cyrila Lohana Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

12. Obrazová příloha

1. Historická mapa Chrudim 1883 Foto: SOkA Chrudim, Městský archiv Chrudim III, inv. č. 281.

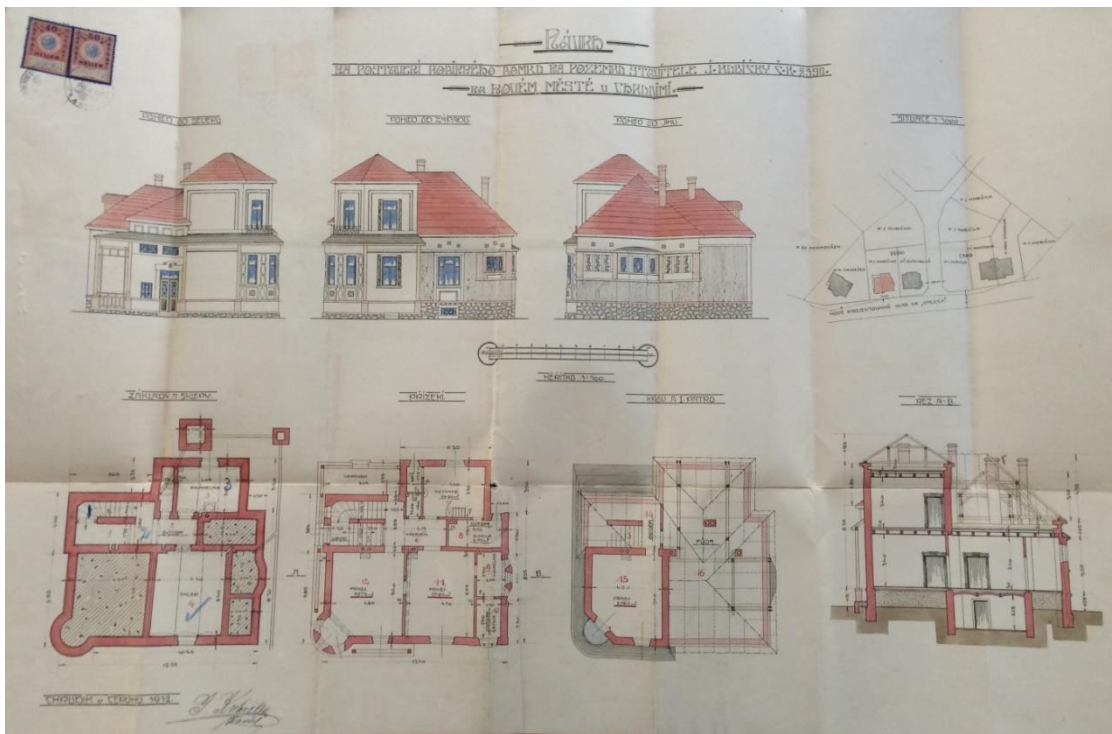

2. Historická mapa Chrudim 1897 Foto: Regionální museum v Chrudimi

3. Historická mapa Chrudim 1907 Foto: Regionální museum Chrudim

6. Projekt Kubíčkova domu z roku 1912, Foto: SOKA Chrudim, Berní správa Chrudim, inv. č. 228.

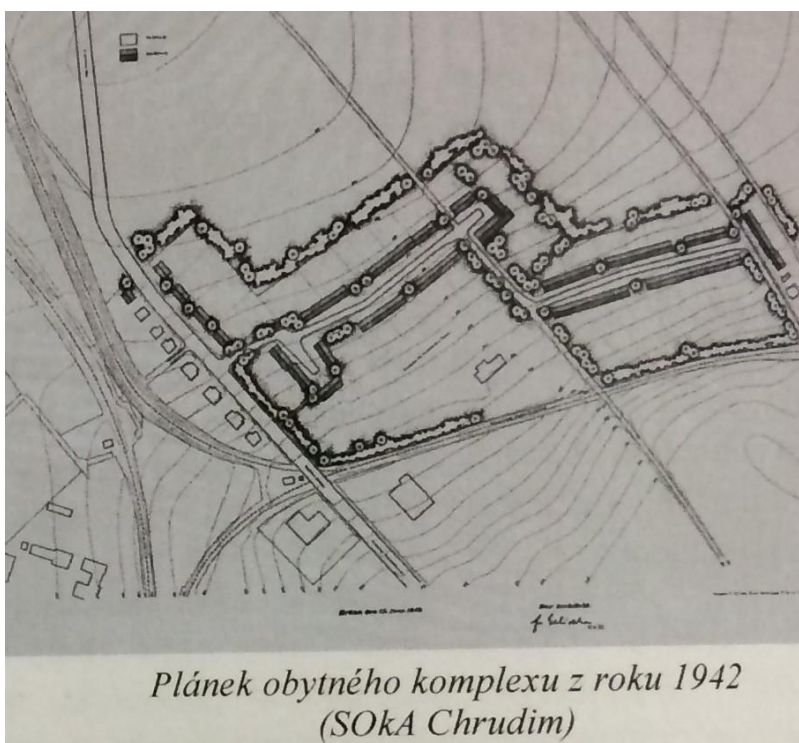

7. Regulace řeky Chrudimky 1924 Foto: Regionální museum Chrudim

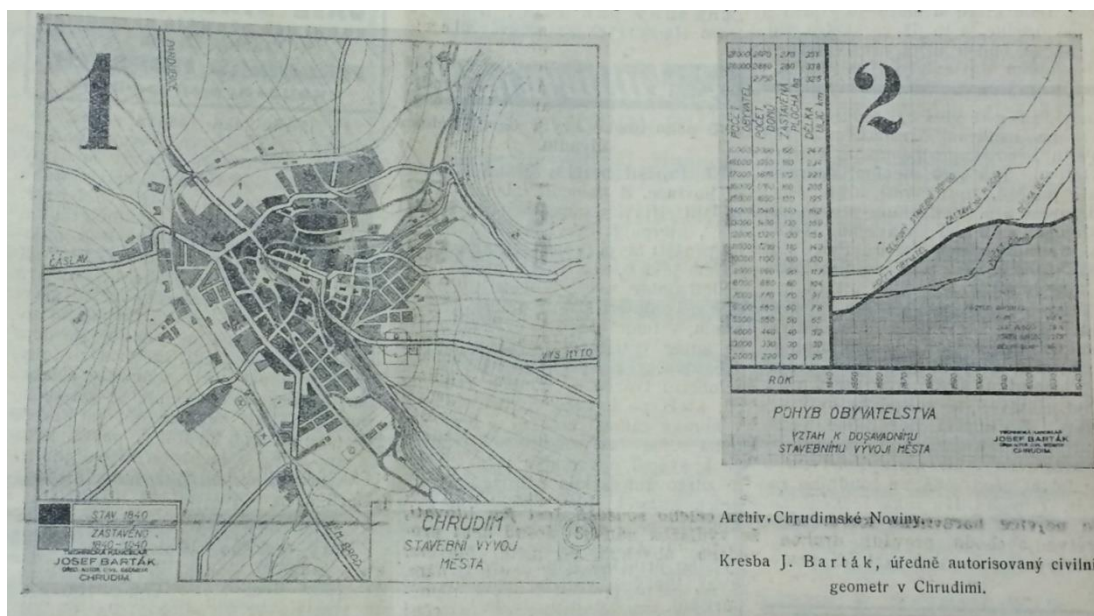
8. Plán města 1930, Foto: Regionální museum Chrudim

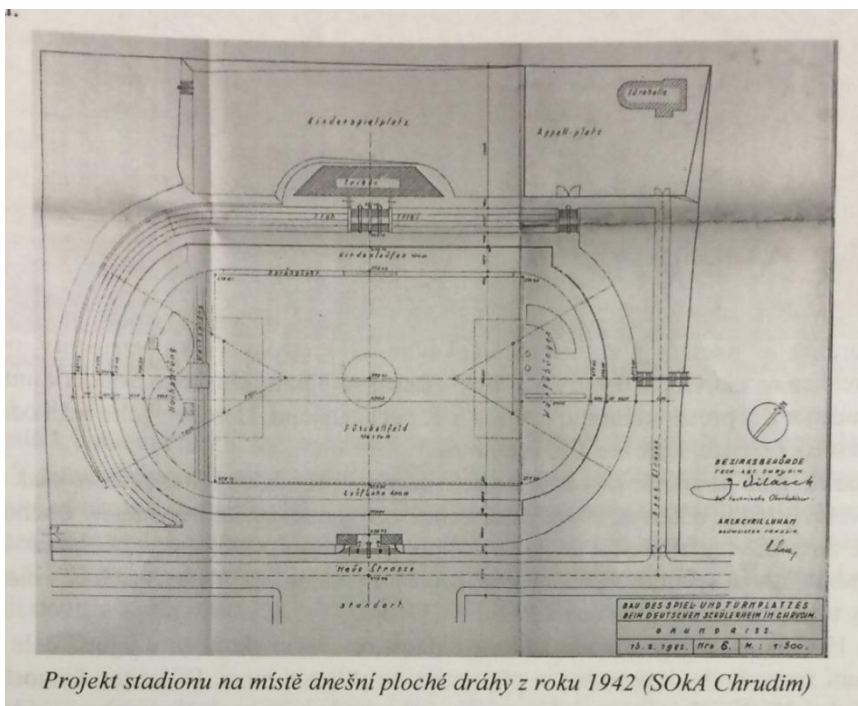
9. Mapka nerealizovaného obytného komplexu Foto: David Richter, Chrudim ve spárech říšské orlice. 2 část., *Chrudimské vlastivědné listy* XXIV, 2013, č. 3, s. 8–11.

10. Plán zamýšleného obchvatu Foto: Foto: David Richter, Chrudim ve spárech říšské orlice. 2 část., *Chrudimské vlastivědné listy* XXIV, 2013, č. 3, s. 8–11.

11. Městská mapa a graf podle geometra Josefa Bartáka Foto: *Chrudimské noviny* IV, 1940, č. 29–30, 26. 7.

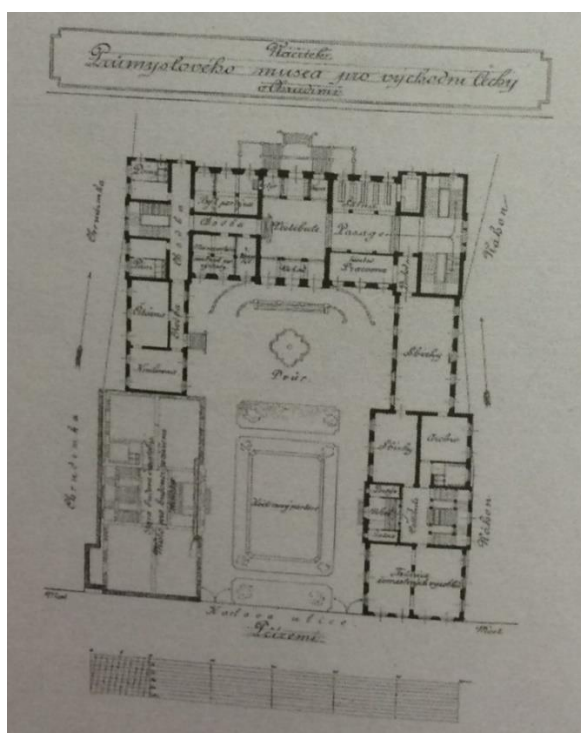
12. Projekt stadionu podle Cyrila Luhanu z roku 1942 Foto: Cyril Luhan, Činnost stavitele Arch. Cyrila Luhanu v období let 1930-1973 v Chrudimi a okolí: vzpomínky syna Cyrila, sepsané u příležitosti 111. výročí tátova narození (3. část), *Chrudimské vlastivědné listy* XXVI, 2016, č. 7, s. 17-19.

13. Novorenesanční křídlo Regionálního muzea 1930 Foto: Regionální muzeum Chrudim

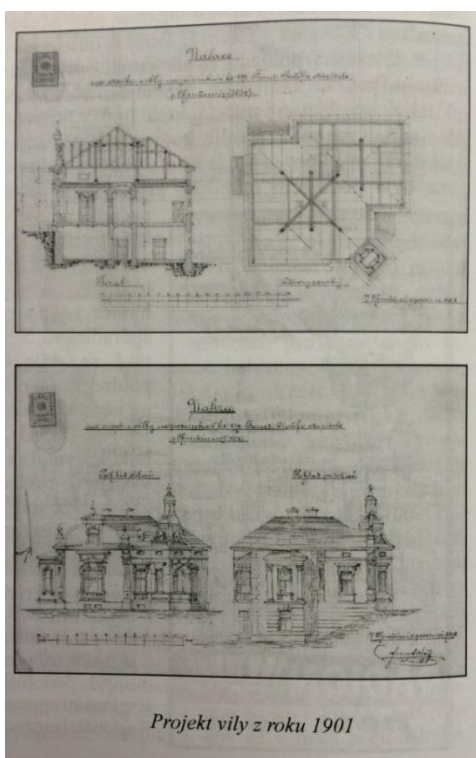
14. Novobaroční křídlo Regionálního muzea 1930 Foto: Regionální muzeum Chrudim

15. Návrh muzejního komplexu J. Vejrych Foto: Milena Burdychová, Z historie chrudimských budov, *Chrudimský vlastivědný sborník* II, Chrudim 1997, s. 117 – 136, zde s. 135.

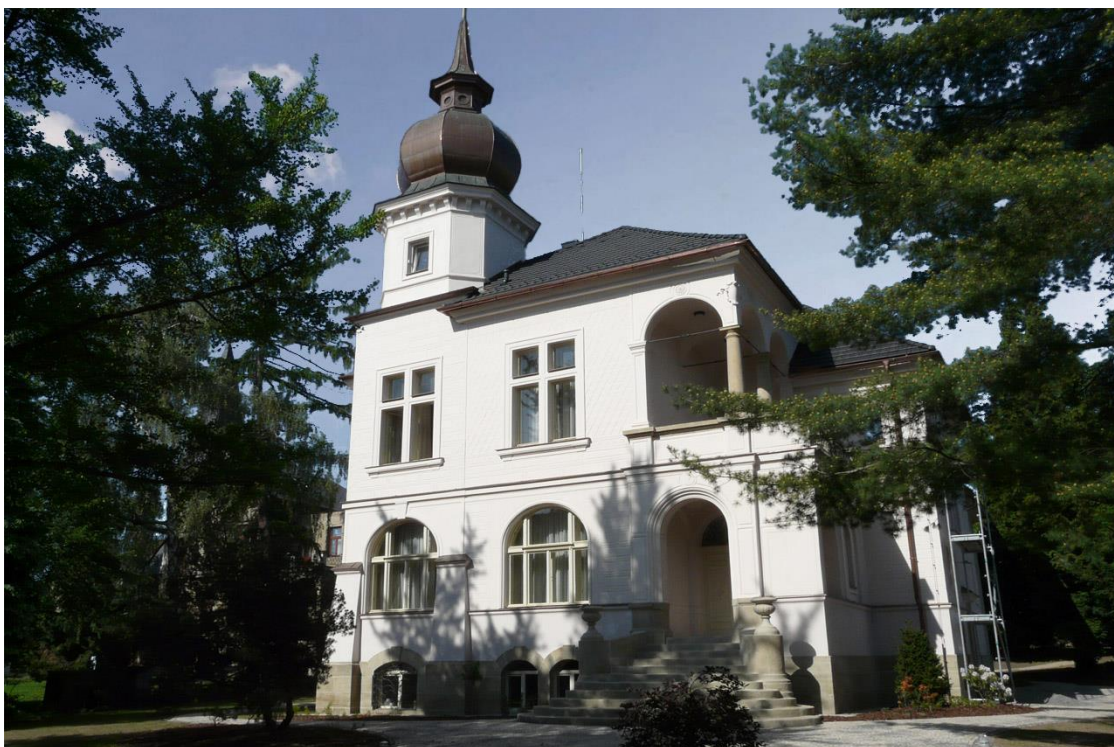
16. Vila „Na krásné vyhlídce“ čp. 227/III 1920 Foto: Regionální muzeum Chrudim

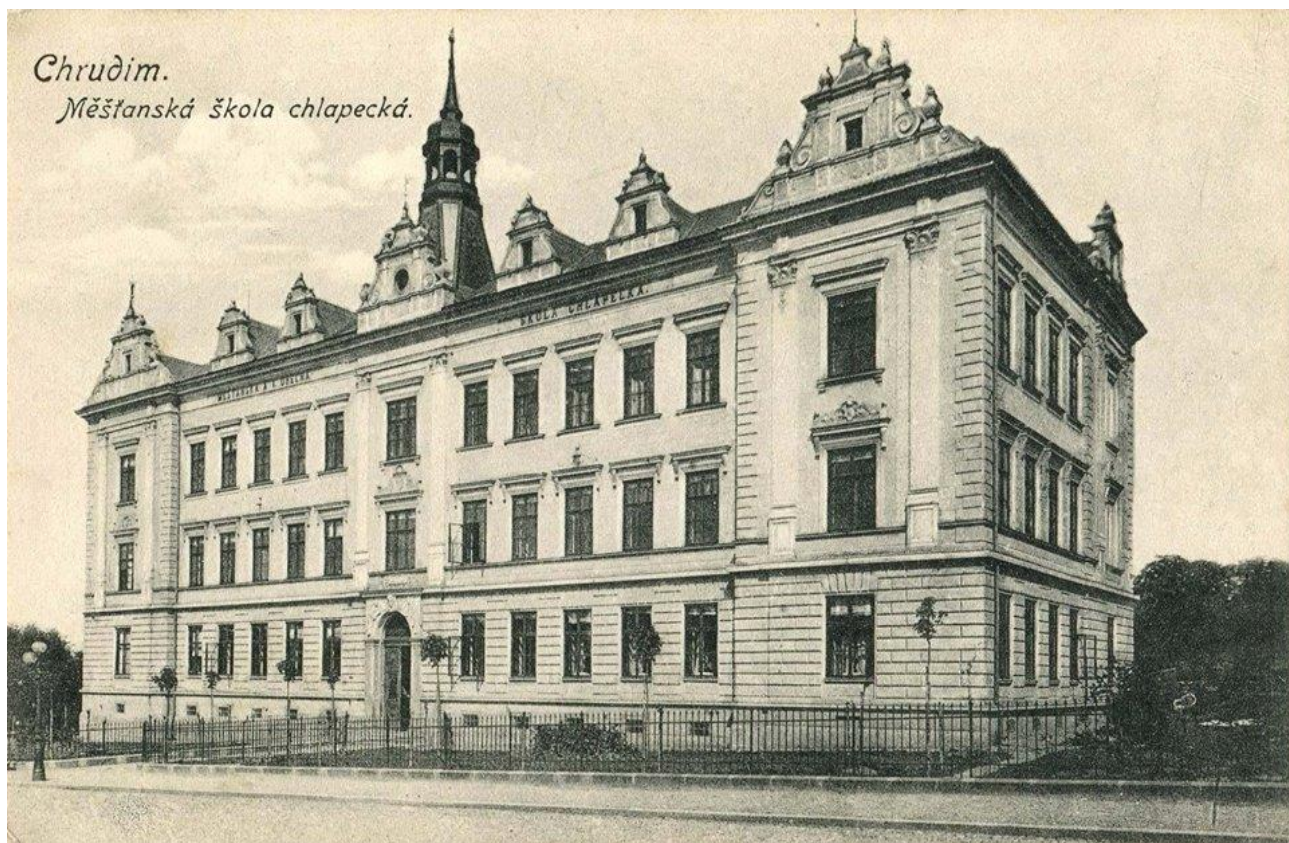
17. Projekt vily z roku 1901 Foto: Milena Burdychová, Vily Chrudimska, 6. část, Vila č. p. 227, Václavská ulice Chrudim „Vila Lušovských“, *Chrudimská vlastivědné listy* XXI, 2012, č. 3, s. 4-6.

18. Vodičkova vila čp. 367/IV 1931 Foto: Regionální museum Chrudim

19. Vodičkova vila čp. 367/IV 2017 Foto: Aneta Kopecká

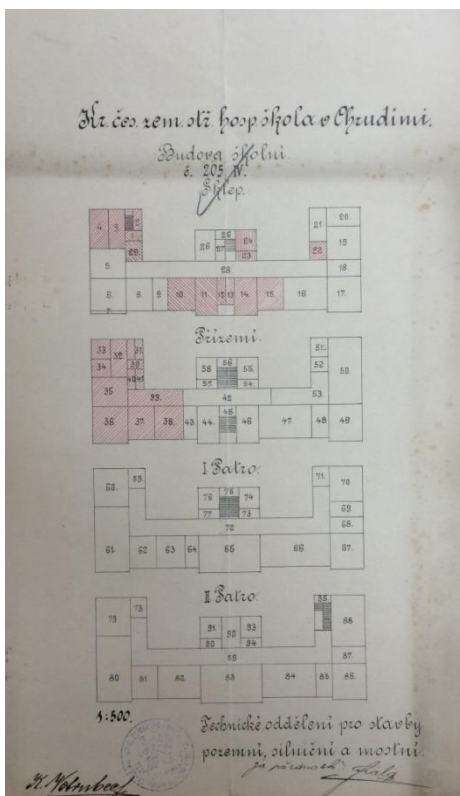
20. Městská škola chlapecká Chrudim 1912 Foto: Regionální museum Chrudim

21. Městská škola chlapecká Chrudim 1924, Foto: Regionální museum Chrudim

22. Královská česká zemská hospodářská škola 1910 Foto: Regionální museum Chrudim

23. Královská česká zemská hospodářská škola Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim, inv. č. 228.

24. Dělnický dům čp. 256/III 1932 Foto: Regionální museum Chrudim

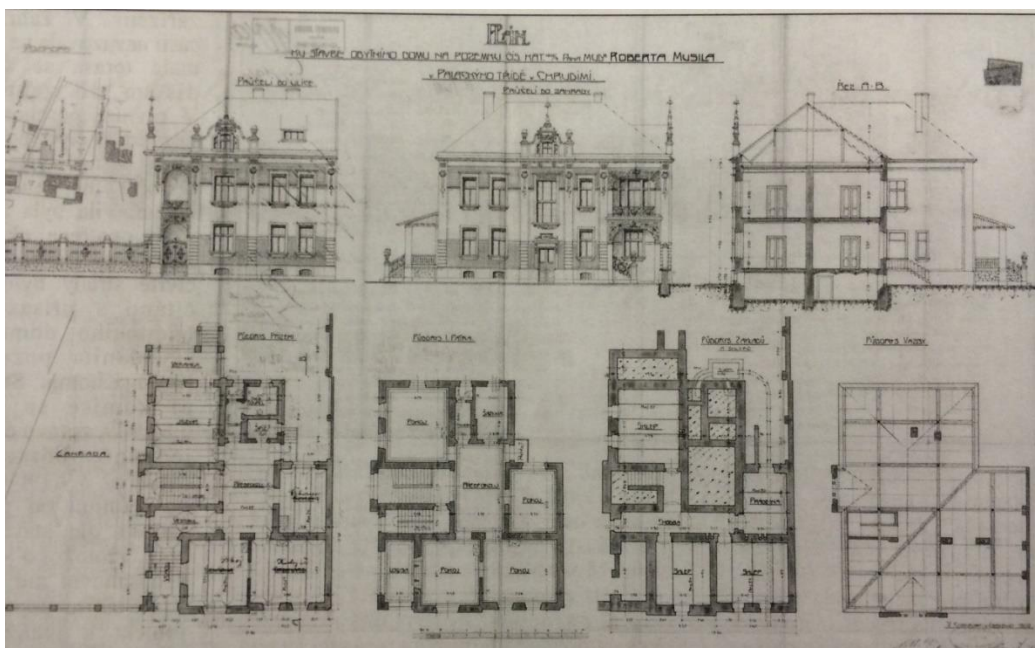
25. Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III 1970 Foto: Regionální museum Chrudim

26. Vila Oldřicha Sýkory čp. 27/III 1970 Foto: Regionální museum Chrudim

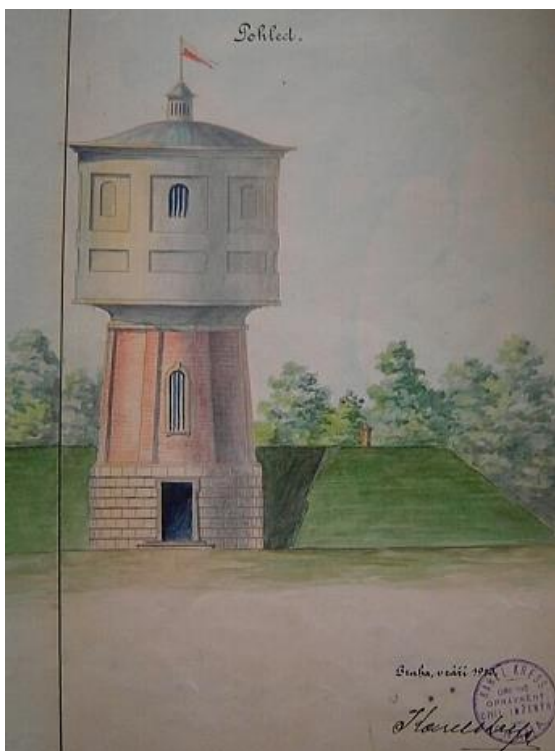
27. Musilova vila čp. 418/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim

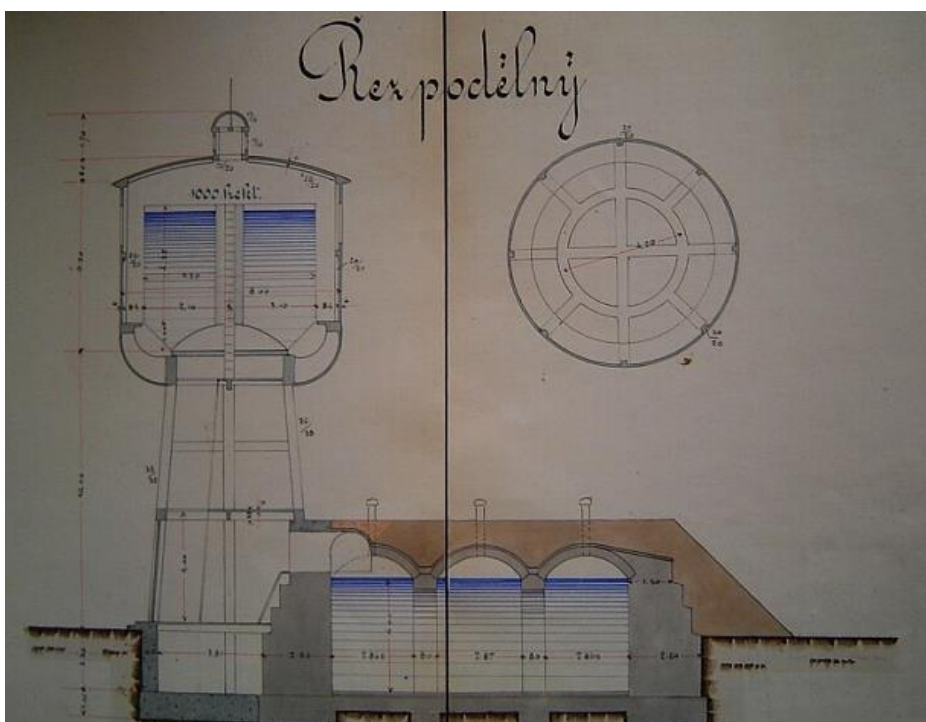
28. Projekt vily čp. 418/III 1908 Foto. SOKA Chrudim, Berní správa, inv. č. 228.

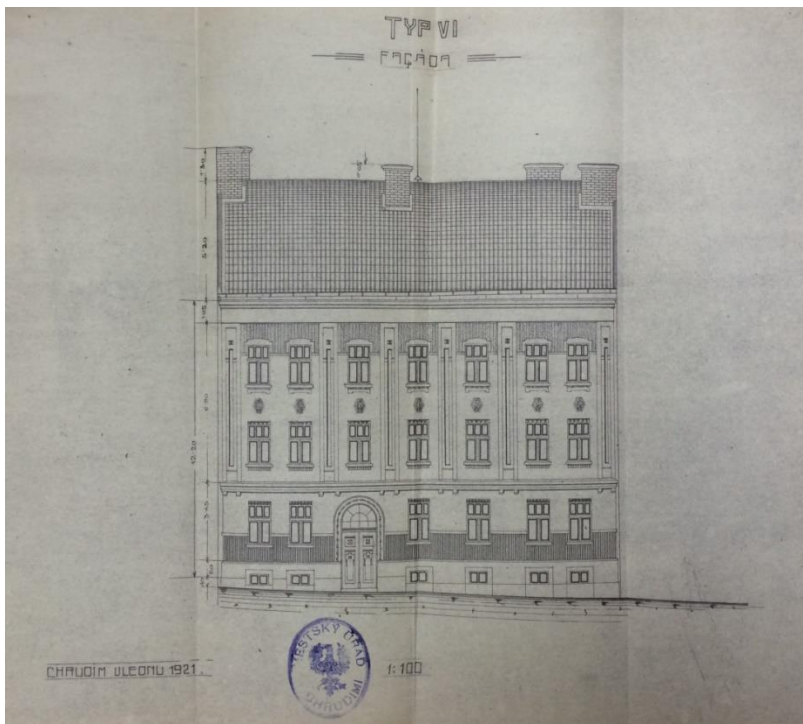
29. Věžový vodojem 2017 Foto: Aneta Kopecká

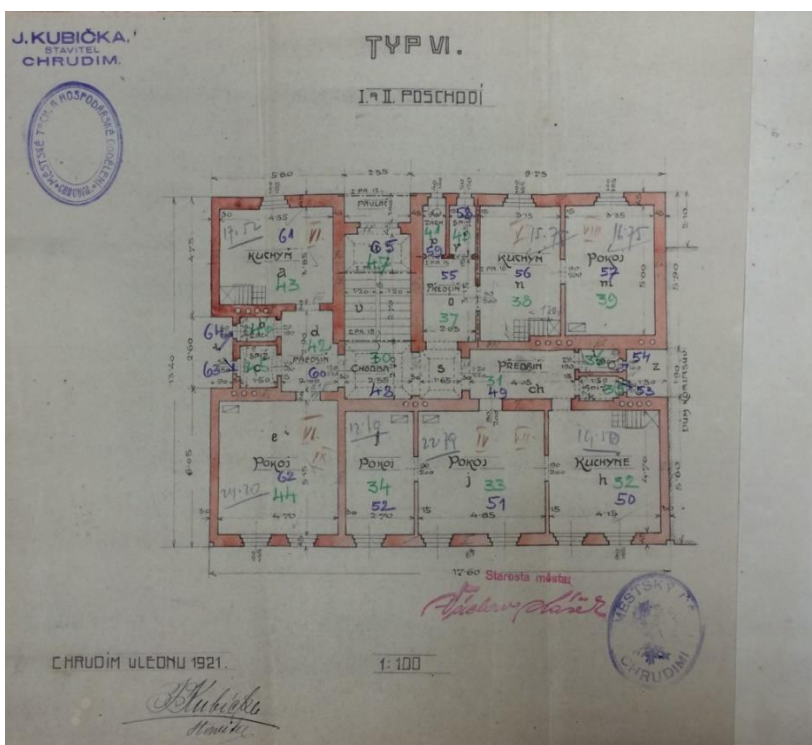
30. Projekt věžového vodojemu 1912 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 168.

31. Projekt věžového vodojemu 1912 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa, inv. č. 168.

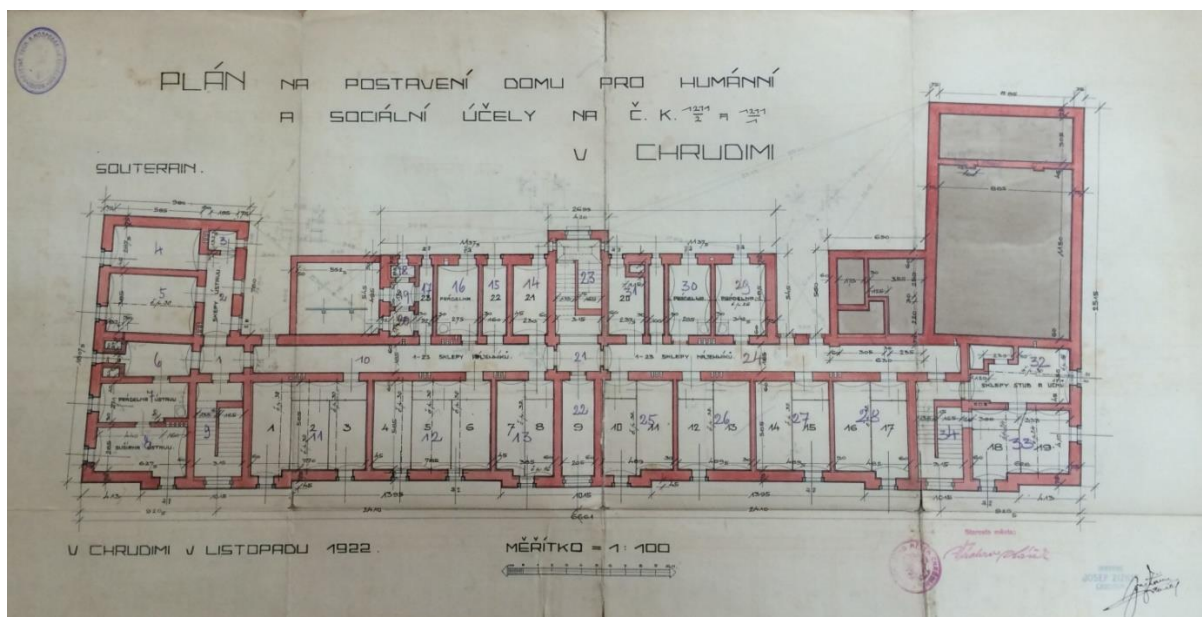
32. Projekt domu čp. 365/II 1919 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.

33. Půdorys domu čp. 365/II 1919 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.

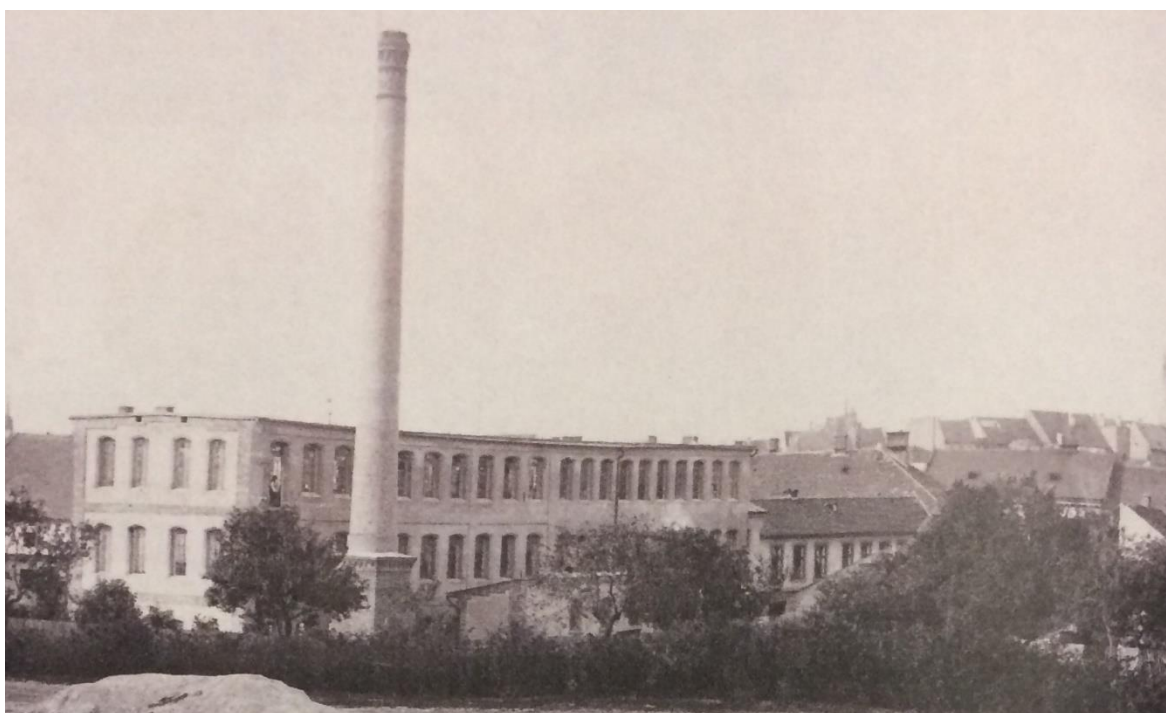
34. Habrmanův dům 2017 Foto: Aneta Kopecká

35. Půdorys domu čp. 490/IV 1922 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa Chrudim inv. č. 228.

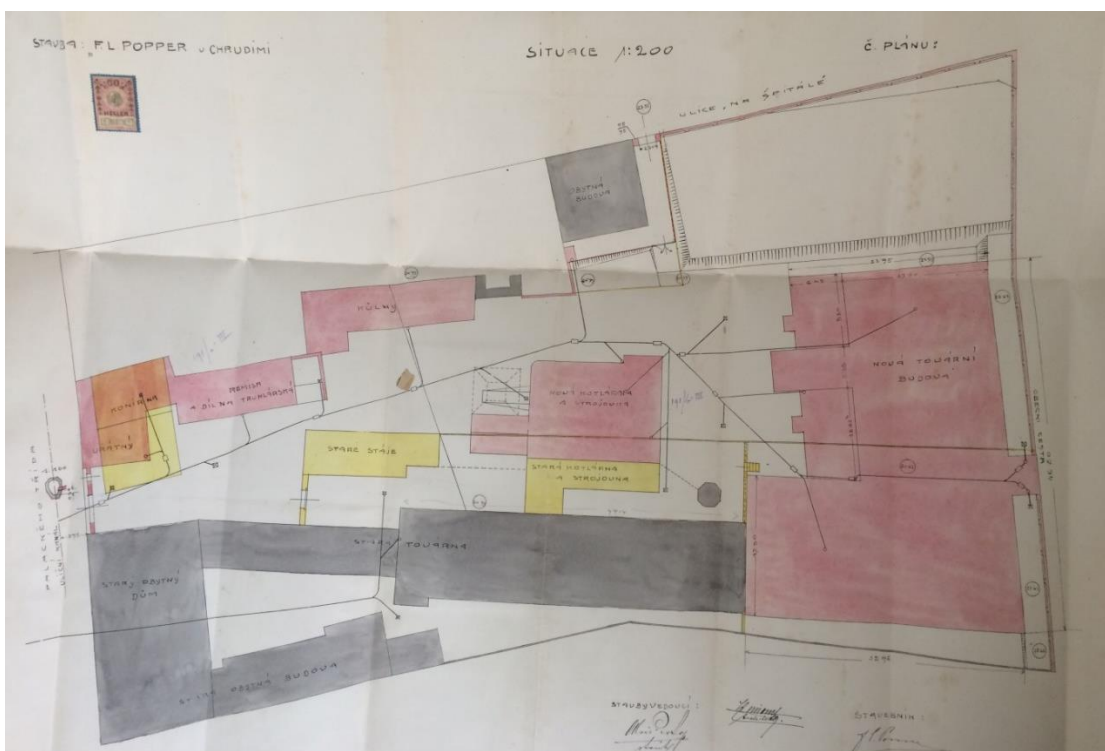
36. Popperova továrna z roku 1925 Foto: Regionální museum Chrudim

37. Popperova továrna z roku 1906 Foto: Regionální museum Chrudim

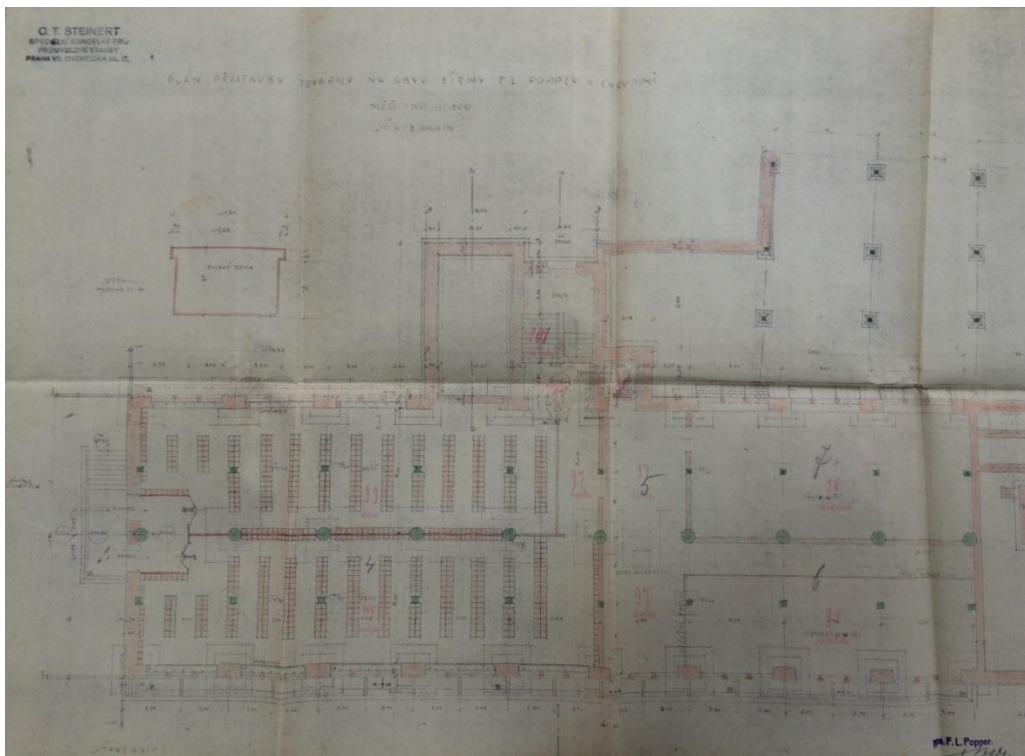

38. Plán rozšířené továrny 1911 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.

39. Půdorys továrního komplexu Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.

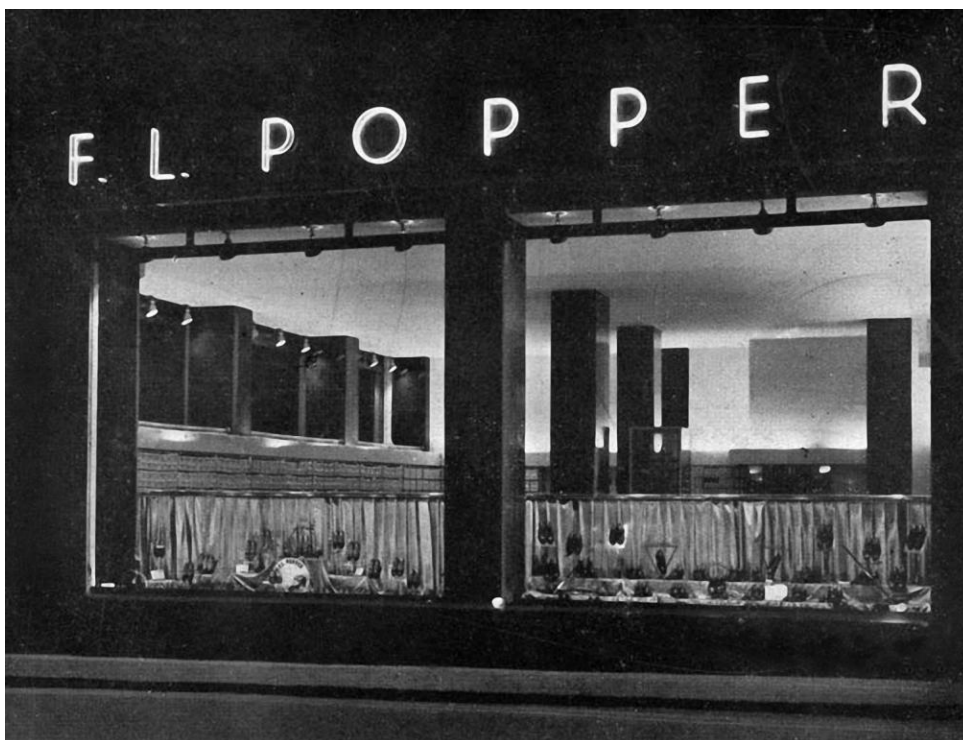

40. Plán továrny podle architekta C.T.Steinarta Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 193.

41. Popperova továrna 1925 Foto: Regionální museum Chrudim

42. Popperova prodejna v Brně 1935 Foto: Archiweb

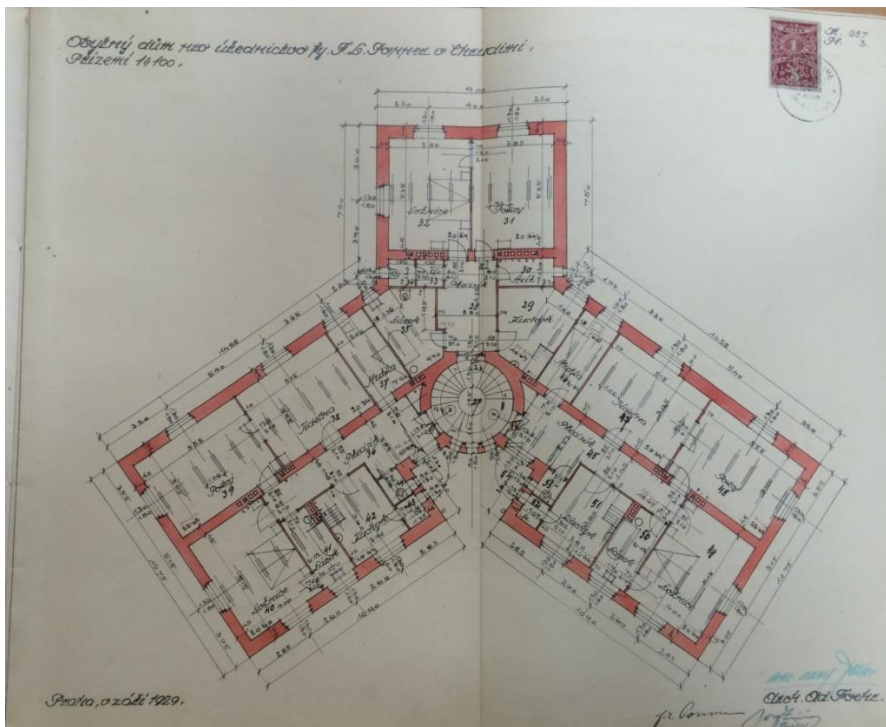
43. Hrobka rodiny Popperových 2017 Foto: Aneta Kopecká

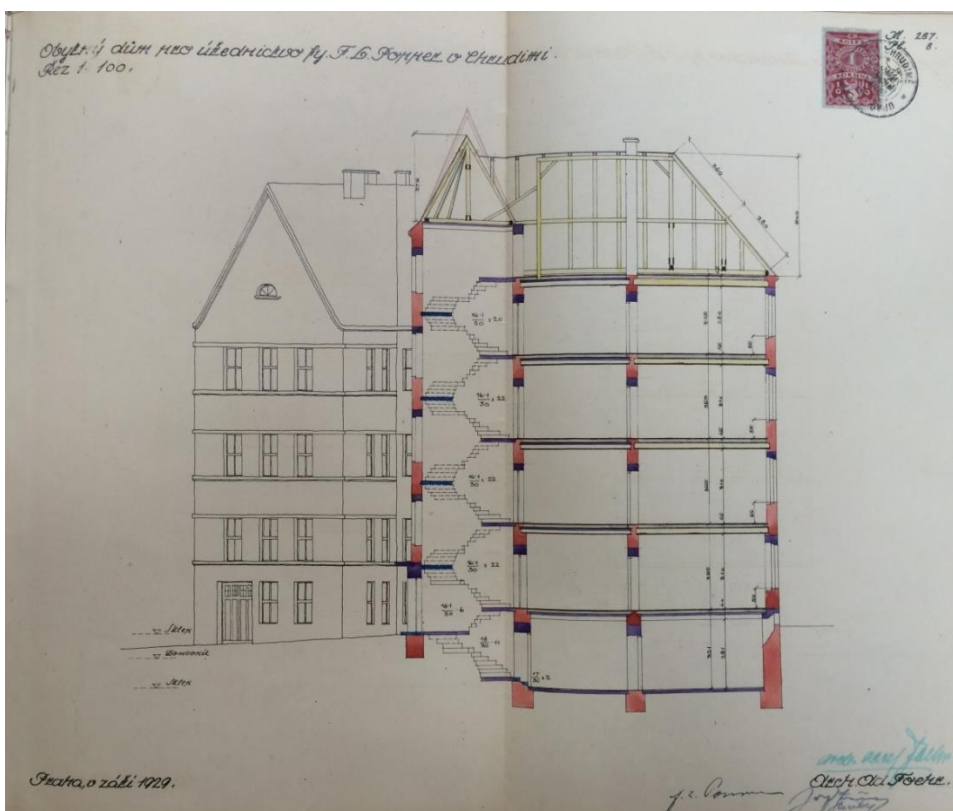
44. Dům čp. 482/III 1938 Foto: Regionální museum Chrudim

45. Dům čp. 482/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim

46. Púdorys domu čp. 482/III 1929 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

47. Plán domu čp. 482/III 1929 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

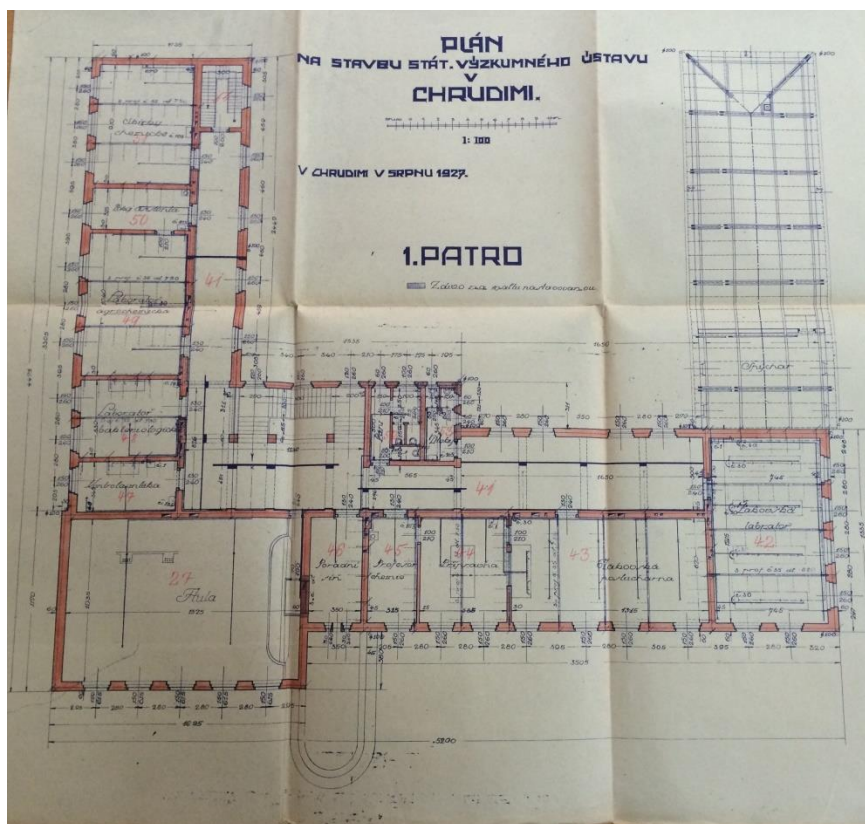
48. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 1946 Foto: Regionální museum Chrudim

49. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 2017Foto: Aneta Kopecká

50. Bývalý zemědělský výzkumný ústav 2017Foto: Aneta Kopecká

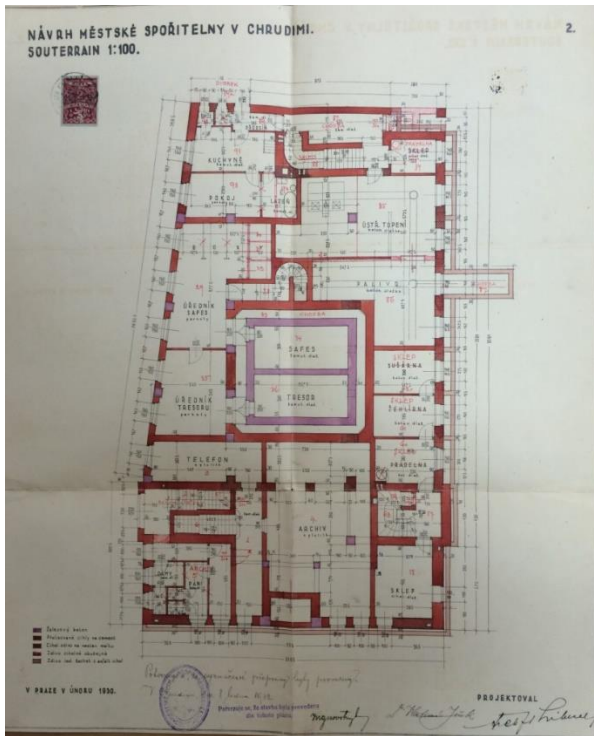
51. Plán bývalé výzkumné stanice 1927 Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 228

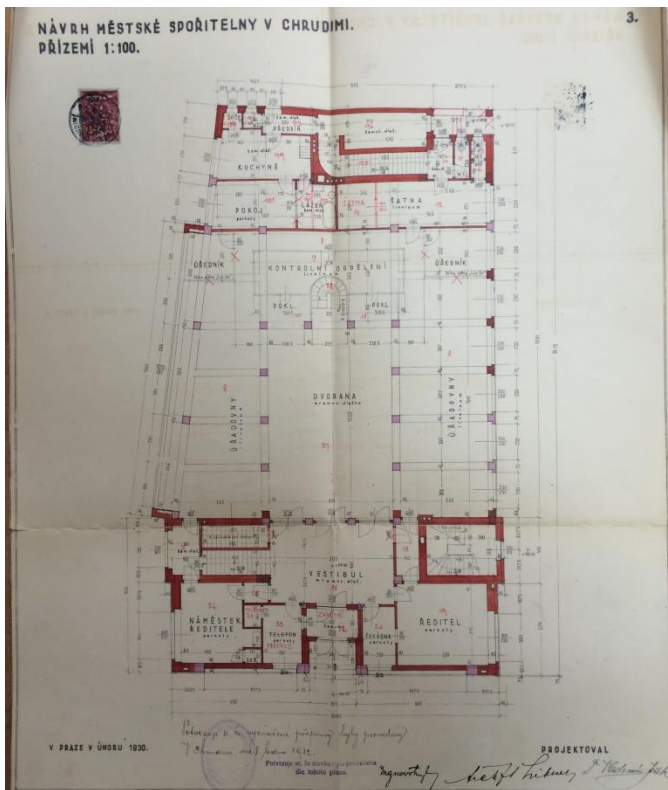
52. Spořitelna čp. 83/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim

53. Bývalá spořitelna 83/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim

54. Půdorys městské spořitelny 1930 Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

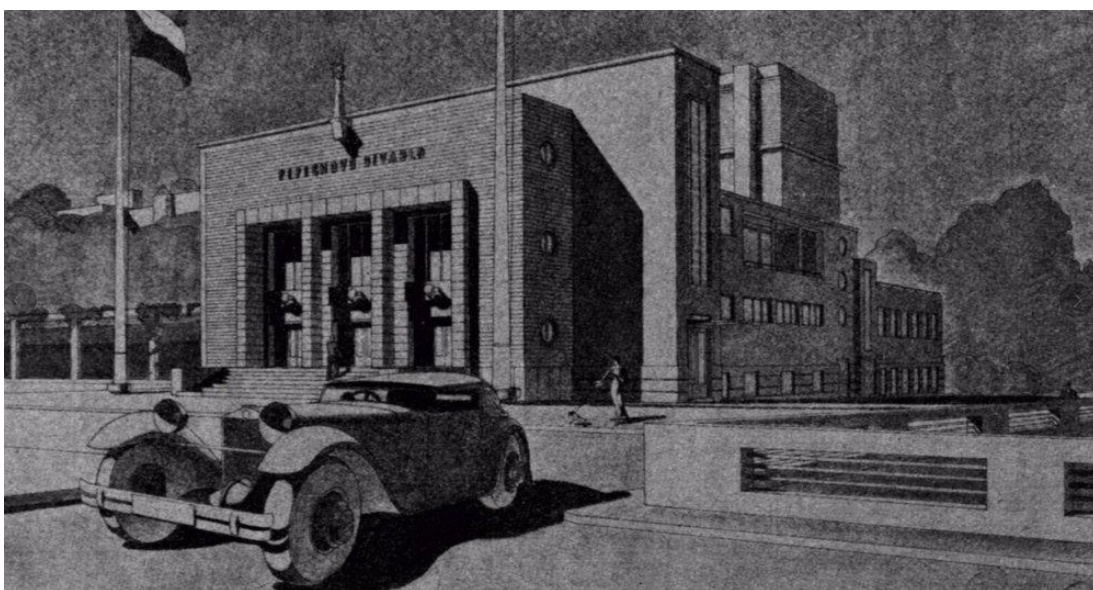

55. Půdorys městské spořitelny 1930 Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

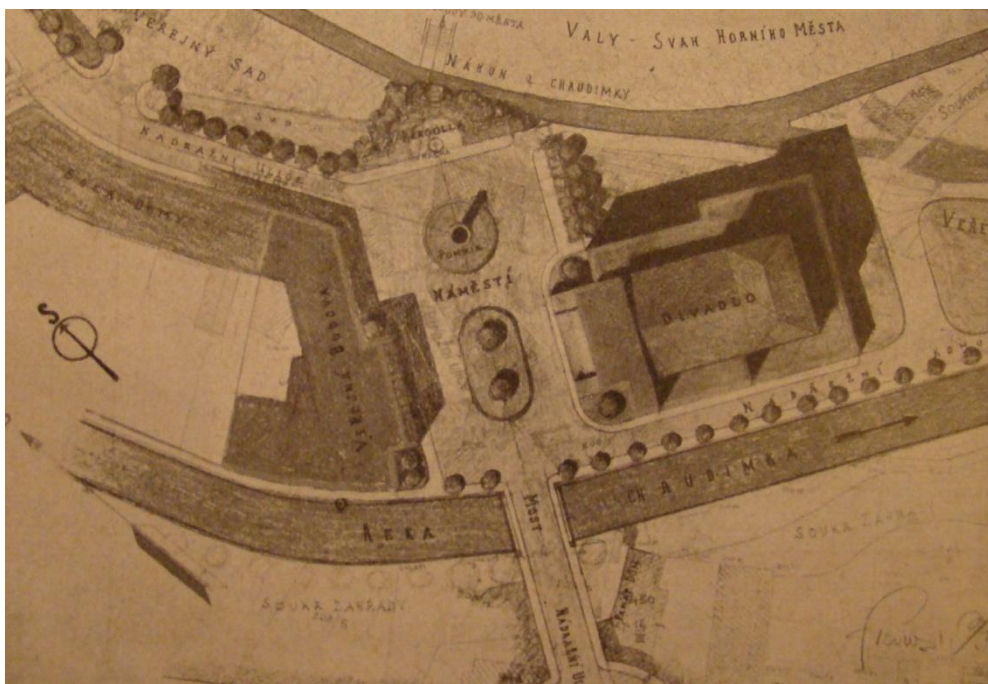

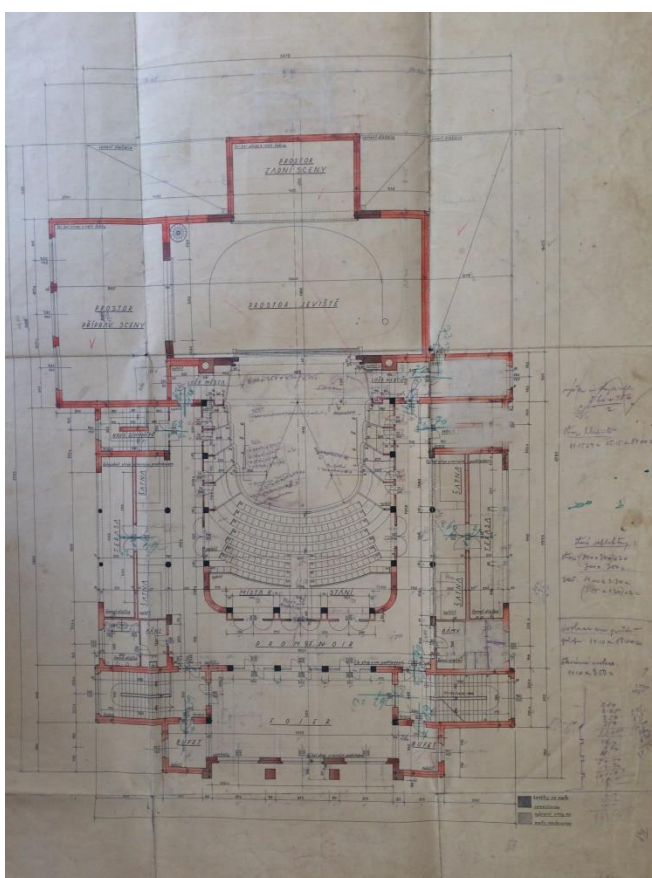
56. Pippichovo divadlo 1936 Foto: Regionální museum Chrudim

57. Návrh divadla podle Jindřicha Freiwalda Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

58. Návrh dispozičního řešení Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

59. Půdorys divadla Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228

60. Skleníky firmy Leguma 1935 Foto: Regionální museum Chrudim

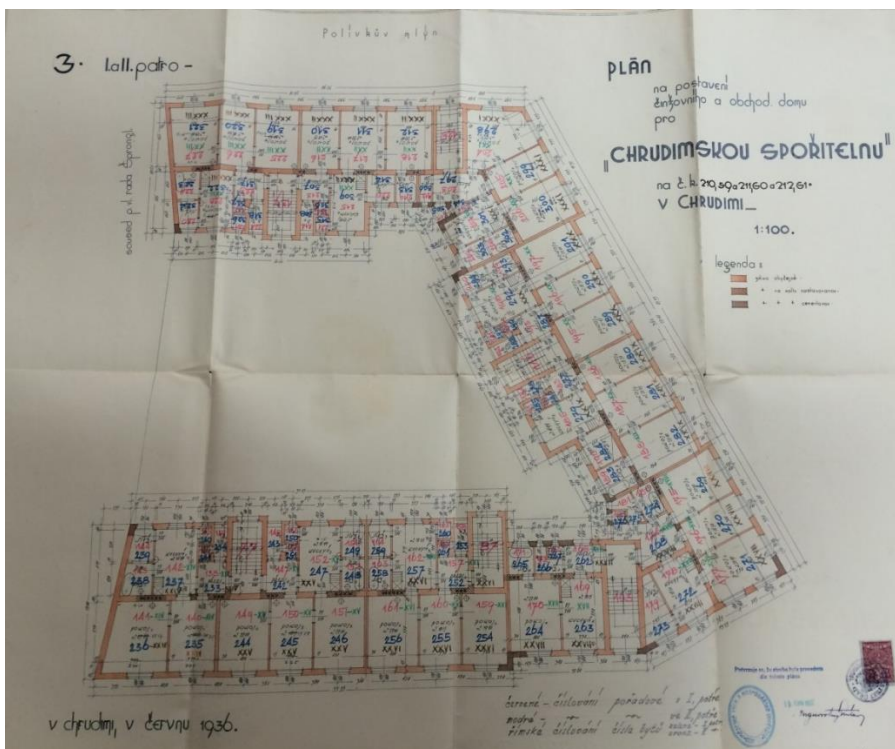
61. Husův sbor Cyrila Lohana 1950 Foto: Regionální museum Chrudim

62. Spořitelni domy čp. 8/IV 1938 Foto: Regionální museum Chrudim

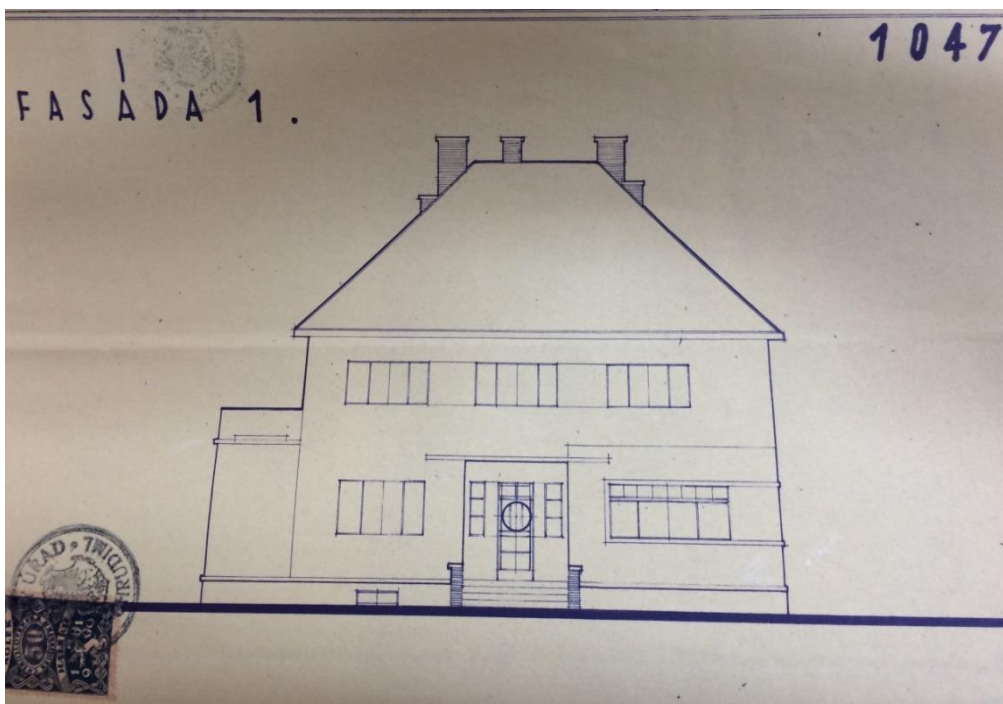
63. Markýza domu čp. 8/IV 2017 Foto: Aneta Kopecká

64. Půdorys domu čp. 8/IV 1936 Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

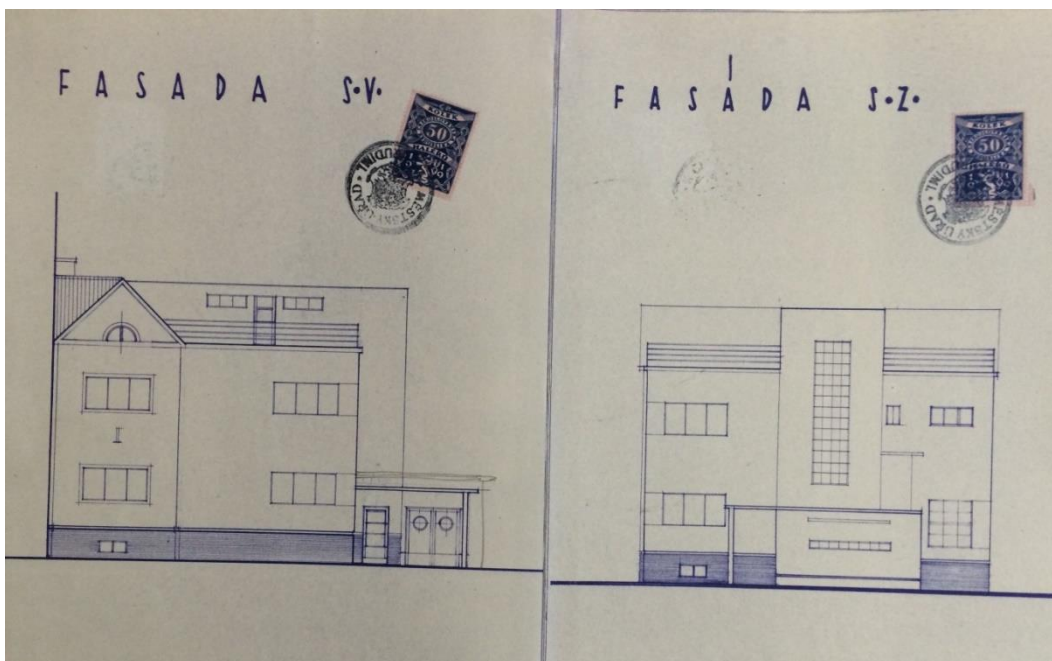
65. Hostinec U Tláskalů čp. 559/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim

66. Projekt Hostince u Tláskalů čp. 559/III Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

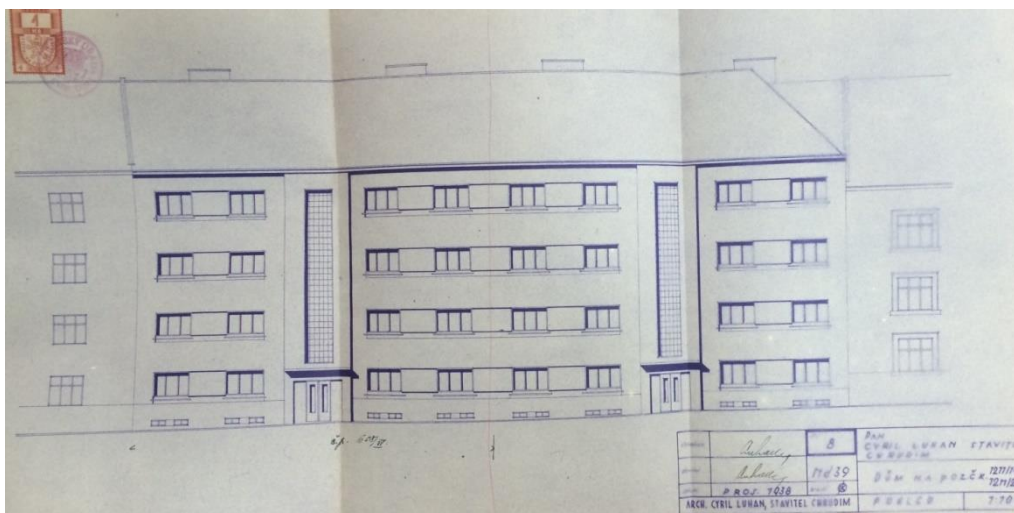
67. Dům architekta Cyrila Lohana čp. 510/III 1940 Foto: Regionální museum Chrudim

68. Projekt domu čp. 510/III podle Cyrila Lohana Foto: SOkA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

69. Domy čp. 658/IV a 659/IV 1940 Foto: Regionální museum Chrudim

70. Návrh domů čp. 658/IV a 659/IV podle Cyrila Luhana Foto: SOKA Chrudim, Berní správa inv. č. 228.

13. Summary

Chrudim, once the royal town, occupied a leading position in eastern Bohemia as a center of regional administration and as an excellent cultural center. During its rich history, the town of schools deservedly received the nickname "Athens of Eastern Bohemia". The town of Chrudim is very interesting in terms of modern architecture.

The diploma thesis deals with the architecture of the first half of the 20th century, namely 1900 – 1945. The epoch is characterized by rich creative cultural and architectural atmosphere as a result of economic development. The text first briefly characterizes the history of the city of the period and also informs the reader of its progressive urban transformation. On selected building objects, the work will explain city building, transformation of architectural work and analyze it from stylistic aspects.

Thanks to the conscious builders and citizens of Chrudim, namely Karel Pippich, Oldřich Sýkor, Antonín Vodička or Ferdinand Leopold Popper, the architects from Prague and Vienna, as well as the local builders, came to the highest level. The architecture and urbanism of this period are of great importance for the modern form of the city. They are mainly represented by a set of public buildings and some family villas.

There are several buildings in Chrudim, which have become an integral part of the golden collection of modern architecture in our country, and are therefore appearing in important publications. It is presented by a museum complex by architect Jan Vejrych from 1901. Another important building is Sykorova villa by Jan Šachl from 1910. Architect František Albert Libra in Chrudim left the building of a former savings bank in 1931. High quality interwar architecture in Chrudim presents Karel Pippich Theater from 1931 - 1934, built on the design of architects Jindřich Freiwald and Jaroslav Böhm.

14. Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Aneta Kopecká
Katedra:	Katedra Dějin umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Architektura a urbanismus města Chrudimi v letech 1900 – 1945
Název v angličtině:	Architecture and urbanism of the town of Chrudim between 1900 and 1945
Anotace práce:	Diplomová práce se zaměřuje na stavební rozvoj Chrudimi v letech 1900 – 1945. Stručně charakterizuje historický vývoj města daného období. Sleduje proměnu urbanismu, politické poměry a bohatou kulturu. Představuje významné stavby a architekty. Zvláštní zřetel je brán na činnost místních stavebníků a na mediální ohlas vztahující se k nově realizovaným i plánovaným stavbám.
Klíčová slova:	Chrudim, architektura, urbanismus, moderna, secese, kubismus, funkcionalismus, 20. Století
Anotace v angličtině:	The diploma thesis focuses on the development of Chrudim in the years 1900 - 1945. Briefly characterizes the historical development of the town of the period. It tracks the transformation of urbanism, political conditions and rich culture. Features significant buildings and architects. Particular attention is paid to the activities of local builders and to media coverage of new and planned buildings.
Klíčová slova v angličtině:	Chrudim, Architecture, Urbanism, Modern Art, Cubism, Functionalism, 20th Century
Přílohy vázané k práci:	CD s obrazovou přílohou
Rozsah práce:	130 s. (text 76 s., 147 235 znaků)
Jazyk práce:	Čeština